

MARK MAZOWER: TEMNA CELINA

1. ZAPUŠČENO SVETIŠČE - VZPON IN PROPAD DEMOKRACIJE

Prva svetovna vojna je prinesla **meščansko zmagoslavje** in padeč stare oblasti; pred 1. sv. vojno so bile v Evropi 3 republike, ob koncu 1918 jih je bilo 13. Propadli so veliki avtokratični imperiji Rusije, A-O, Nemčije in otomanske Turčije. S **pariško mirovno pogodbo** je bila po vsej Evropi ustoličena parlamentarna demokracija. **Nove ustave** so bile sestavljene po najnovejših liberalnih načelih. **Demokracija** je postala normalna in naravna oblika vladavine. Zmaga liberalizma je bila kratka, zaradi ruske revolucije in državljanske vojne v Evropi. Vodstva držav so se pokazala najprej kot protikomunistična, šele nato demokratična. Leta 1929 se je začela kriza in vlade so se premaknile v desno, povsod zahodno od SZ je bila levica premagana. Leta **1918** je bila demokracija zmagoslavna, 20 let kasneje pa je izumrla – propadla je v času političnih kriz in gospodarskih nemirov. Osredotočala se je na ustavne pravice in pozabljala na socialno odgovornost.

Oblikovanje ustav

V 19. st. je zahteva srednjega sloja po ustavni vladavini. Z **zmago antantnih sil in ZDA** (1918) je zahteva po ustavni reformi zajela srednjo in vzhodno Evropo. **Demokratične ustave** so uvedle baltiške države in Poljska, Avstrija in Češka. Ključna za prihodnost demokracije v Evropi je bila Nemčija, ki je postala republika in kjer vsa politična oblast izhaja iz ljudstva. Uveljavljene liberalne države so bile: Ang, Fra, ZDA in Švica. Nove ustave so poudarile demokratično, nacionalno in republikansko naravo, oblast je izhajala iz ljudstva ali naroda. Najostreje so nasprotovale liberalnim vrednotam 19. st. s širjenjem političnih pravic in osebnih svoboščin na področje zdravstva, sociale, družine itd. Skušale so združiti staromodni parlamentarizem s sodobnimi pritiski množične družbe.

Evropska državljanska vojna

V Rusiji leta **1918** pride na oblast **Lenin**, ki je težil k ustavodajni skupščini. Boljševiki so bili poraženi. Njegovo zmagoslavje je bilo kakor Mussolinijevo kasneje, posledica neuspeha liberalizma. Ruski liberalci so bili prepričani, da je globoko družbeno krizo mogoče rešiti tako, da ponudijo ljudem ustavne pravice, vendar so kmete bolj zanimala zemlja in mir. Rusija je bila prva država zmagoslavja liberalizma, na drugi strani pa tudi njegovega poraza. Lenin je oznanil, da so interesi ljudi nad interesi demokratičnih institucij. Z deklaracijo so želeli vzpostaviti **socializem** in prenesti oblast na delovno ljudstvo (izražalo preko sovjetov). Ženske in nekateri tujci so dobili državljanske pravice, drugim so odvzeli volilno pravico. Vse zakonske pravice so bile pogojene – vlada jih je lahko odvzela, če so škodile socialistični revoluciji. Kmalu se je pokazal **absolutistični značaj komunistične oblasti - diktatura** = oblast, ki je ne ovirajo nobeni zakoni in pravila in temelji na prisili. Razlikoval se je od carističnih časov, saj je dajal prednost družbenogospodarskim koristim za množice, pred klasične pravice posameznika. Državljska vojna oz. državno nasilje je imelo posebno vlogo kot orodje razrednega boja.

Meščanski dvomi

Oblast demokratičnih držav v Evropi se je bala, da bi združeni kmeti in delavci prevzeli oblast, zato so sprejeli **zemljiško reformo**. Po vsej vzhodni in srednji Evropi so razparcelirali velika posestva, da so ustvarili nov **razred malih kmetov**. V obdobju 1918-19 se je v Evropi pojavil revolucionarni val, kjer so boljševistične skupine iskale podporo v velikih mestih (Pariz, Dunaj; Berlin, Munchen). Njihovo moč – razen v Rusiji med obema vojnoma je omejevalo to, da niso bili privlačni za podeželsko prebivalstvo. V zgodnjih 20-ih letih vzpon **fašizma**, leta **1922 Mussolini** sestavi vlado in sicer dobi podporo, zaradi vsesplošnega strahu pred socializmom v Italiji. Fašizem se je ostro ločil od liberalizma, in sicer v odkriti obrambi avtoritarne države – potrebno je sprejeti disciplino ali jo vsiliti. Fašizem je vseobsegajoč pojav in obsega tako javno

kot zasebno življenje. Odzivi v tujini so bili večinoma pozitivni. Po vojni se je zmanjšal pomen parlamenta.

Kritika parlamentarizma

Nastanek fašizma je posledica neuspeha liberalne demokracije, kar se je najočitneje kazalo v **propadu parlamenta**. Politični dialog je postal vedno manj pomemben; demokracija ki naj bi združila ljudstvo, ga je razdelila. Zaradi velikega števila strankarskih interesov je bilo težko oblikovati vlado. Ni bilo strank, ki bi bile sposobne dobiti absolutno večino. Uvedli so ustavne spremembe, da bi okrepili izvršno oblast. V Nemčiji so leta 1933 nacisti in komunisti postala druga in tretja najmočnejša stranka, kar je onemogočilo sestavo večinske koalicije. Med obema vojnoma je **zapleteno razmerje** med demokracijo in avtoritarnostjo. **Nemčija** je bila v 20-ih letih **demokratska država**, postopno pa se je preoblikovala v **avtoritarno**.

Kriza demokracije

Kriza demokracije se je kazala v **pomanjkanju demokratičnih vrednot** v javnosti. Vse bolj močnejše je postajalo protiliberalno in protidemokratsko prepričanje. Protidemokrati so menili, da je demokracija materialistična, medla, nezanimiva in nesposobna pridobiti naklonjenost množic. Demokracijo je v Evropi po letu 1918 podpirala nestabilna koalicija mednarodnih in domačih sil, vendar vedno manj odkrite podpore. Evropsko levico je ogrozil razkol med socialnimi demokrati in komunisti, tako da ni bila tako močna kot v letih 1918 in 1919. Komunisti so nasprotovali parlamentarni demokraciji, socialni demokrati je niso želeli uničiti, ker jo je bilo mogoče preoblikovati v socializem. Konzervativci so si prizadevali za vrnitev aristokratske in monarhistične vladavine, problem so videli v tem, da je dala oblast množicam. Preveč je poudarjala pravice in premalo dolžnosti. Preveč je poudarjala interese posameznika in premalo državljansko zavest. Sistem **parlamentarne demokracije** v **Veliki Britaniji** je ustrezal malo drugim državam.

Oblika desnice

V sredini 30-ih let je bil liberalizem opešan, levica je bila razbita in edini spopadi so se odvijali znotraj desnice. V **FRA** je bila **državljanska vojna med levico in desnico**. Kasneje tudi v **AVT** in **ŠPA**. V ITA, srednji Evropi in Balkanu je desnica obdržala oblast. Nova radikalna desnica je prišla na oblast v ITA in NEM. **Hitler** je poudaril, da vsa oblast izhaja iz ljudstva. Leta 1933 je bila uvedena nova portugalska ustava, ki je razglasila korporativno in unitarno republiko; pravice posameznika so bile podrejene oblasti, parlament je deloval v okrnjeni obliki (kakor v NEM), vendar politične stranke so bile prepovedane. AVT je sledila POR pri uvajanju krščanskega nacionalizma, ki je kasneje zajel Slovaško, Hrvaško, Grčijo, Špa in Fra.

Pravo in nacionalsocialistična država

V času Hitlerja je bilo **pravo podrejeno politiki** (v času liberalnih ustav obratno) in ogromno zakonov. Nacisti so odkrito zavračali vrednote liberalnega pravnega sistema, kakršnega je predstavljala weimarska ustava. Nemčija je bila **dvojna država** z na eni strani uveljavljeno zakonodajo in na drugi s samovoljnimi dekreti. Omejitve policijske oblasti so odpravili, **tajna državna policija Gestapo** je oproščene osumljence vozila v koncentracijska taborišča. **Nurnberški »zakon za zaščito nemške krvi in nemške časti«** prepovedal »rasno mešanec« zakone. **Ideologija** je prevladala nad pravno prakso, **politika** se je širila na vsa področja človekovega življenja. Nacistična zakonodaja je predvidela **totalitarno državo**, ki uniči vse liberalne oblike avtonomije. Odpravili so razlike med javnim in zasebnim, posameznik ni imel neovirane pravice do svobodne izbire. **Kult voditelja** je pomagal združiti in poenotiti ljudstvo – množični zbori, parade in pohodi; voditelj je prinašal navdih in varnost. O političnih vprašanjih niso razpravljali med strankami, ampak znotraj **ene dovoljene stranke**. Rajh je v času miru užival **visoko stopnjo podpore**. Nacistični sistem je za doseganje **množične pokornosti** uporabljal zakonodajo in policijo kot represivna organa. V 30-ih letih je bilo v koncentracijskih taboriščih 25.000-50.000 zapornikov. Razlike med nacistično Nem in Sovjetsko Rusijo? **Nacizem** je prišel na oblast z

množično volilno podporo, komunizem pa z **državnim udarom**. **Tretji rajh** je vodila **ena stranka**, v **Rus notranje razklane stranke** in problem nasledstva po Leninovi smrti. **Hitler** je cenil svoje stare soborce, ki so ga priznavali za voditelja, **Stalin** je **očistil** svojo stranko vseh nekdanjih tovarišev, da bi zavaroval svojo osebno moč. Hitlerjeva Nem je bila **vodilna industrijska sila** v Evropi, z visoko izobraženo delovno silo; notranji cilj NSDAP je ustvariti **rasistično socialno državo**. Cilji **boljševikov** so bili radikalnejši: **odprava zasebne lastnine**, hoteli so **ind. revolucijo** - izjemni napori in napetosti, s silo so skušali izpeljati svoj projekt.

2. IMPERIJI, NARODI, MANJŠINE

Prva svetovna vojna in **propad starih evropskih imperijev**, sta oznanila zmago slavje **demokracije** in **nacionalizma**. **Pariška mirovna pogodba** je širila **načela samoodločbe naroda** po vsej Evropi. Zmaga nacionalizma je s seboj prinesla tudi prelivanje krvi, vojno in državljansko vojno (etične skupine in tisti, ki so verjeli v načelo samoodločbe). Ne Nemčija in ne Grčija ter druge države srednje in vzhodne Evrope niso bile **etično homogene**. Zmagovalke so želele ohraniti manjšine in jim zagotoviti **pravno varstvo**, zato da bi kasneje razvile občutek nacionalne pripadnosti. **Sporazumi o pravicah manjšin** niso dobro delovali, zato jim ni uspelo preprečiti sovraštva in diskriminacije. Liberalni red (Fra, VB) nacionalnih držav in pravic manjšin se je začel v **30-ih letih** podirati, saj se je v **vzhodni Evropi** pojavil **rasistični nacionalizem**, ki je pomenil problem z **begunci**.

Razbijanje starih imperijev

Vladarji imperijev so imeli ob naraščanju nacionalizma na voljo dve strategiji: 1- vzpostavitev imperialnega nacionalizma (potručevanje otomanskega imperija, rusifikacija carističnih dežel), katerega cilj je vzpostavitev modernih, centraliziranih imperijev. 2- oblika obvladovanja nacionalizma je bila politika delitve in vladanja. Vladarji so se soočali z zahtevami po ustavnih spremembah, širši volilni pravici ter jezikovnih in izobraževalnih pravicah. Nastajale so **nove politične množične stranke**.

Moderno življenje je zahtevalo neko vrsto politične strukture, ki ne zanika nacionalnih čustev, vendar jim tudi ne popušča povsem. V **Habsburški monarhiji** so hoteli narodnim skupinam ponuditi kulturno avtonomijo in razširiti pravice znotraj imperija. Med vojno so **Nemci** pomagali za enake kratkoročne cilje **Ukrajincem in Judom**. Plačevali so finske in ukrajinske narodne skupine, podpirali versko avtonomijo za poljske Jude in priznali jidiš kot uradni jezik. Nemci so videl rešitev v gospodarsko povezani Srednji Evropi, vendar je bilo težko prepričati Neneemce. **Habsburški imperij** je propadel, caristični pa je ponovno oživel v obliki **SZ**. Nemcev in Madžarov ni bilo niti za polovico vseh prebivalcev imperija, medtem ko je bilo Rusov z Belorusi in Ukrajinci za dve tretjini. **Lenin** je bil proti nacionalizmu, vendar je v njem videl koristi. Vzpostavili so federalni sistem, ki je bil učinkovitejši pri nadziranju nacionalistične politike, kakor so si zamislili Nemci in Habsburžani. V SZ so Rusi pridobili neruske narode z nekaterimi privilegiji s področja politike, izobraževanja in gospodarstva. **Boljševiška politika do manjšin** ni bila le zatiralska in tiranska, ampak je bila privlačna za manjšine vzhodne in srednje Evrope.

Liberalna različica – začetek pravic manjšin

Zmagovalci v Versaillesu so želeli s samoodločbo narodov, zagotoviti **regionalno stabilnost** v Evropi. V ZDA in VB sta menili, da je najboljša rešitev konfederacija, nacionalne države so bile premajhne da bi preživele in preveč nestabilne, da bi ohranjale mir. Prvič je odkrito nastopilo **vprašanje manjšin**, najprej na Poljskem in sicer dve viziji – izključno poljska nacionalna država ali – multietična skupnost pod poljskim vodstvom. **Francozi** so bili najtrši nasprotniki manjšin; namen konference naj bi bil ustanoviti suvereno državo za Poljsko, ne za Jude. Vprašanja manjšin ni bilo mogoče rešiti samo z zemljevidi. **Wilson** je zaradi zaskrbljenosti ustanovil odbor za nove države v Parizu. Zavrnili so judovske zahteve po avtonomiji za judovsko manjšino na **Poljskem**; na drugi strani so želeli izvesti nekatere manjšinske pravice, da ne bi prišlo do etične državljanske vojne. Poljska je podpisala **sporazum glede pravic manjšin** (državljanstvo, enakost pred zakonom, verska svoboda), za kršitve je bilo odgovorno **Društvo narodov**. Poljska je postala vzor za celo vzhodno Evropo.

Nemčija je vstopila v DN in začela prevzemati **vlogo zaščitnice manjšin**, predvsem zaradi milijone etičnih Nemcev v vzhodni Evropi. Menili so, da DN ni primerno za zaščito pravic manjšin. Ni bilo neke **splošne ureditve pravic manjšin** – ne velja za Nem in Ita, kar je sramotno za velike sile. Leta 1919 so liberalne sile zavrnile klavzulo, ki bi potrjevala rasno enakost. **Ameriški, britanski in francoski liberalizem** se je povezoval s **segregacijo**, pri čemer so kolonialni podaniki težko prišli do državljanstva. Dvojna merila liberalnih demokracij! V kolonijah je pridobitev državljanstva predstavljala privilegij in ne pravico. Med obema vojna so manjšine veljale **tveganje** za varnost države. Veliko določil v sporazumih niso upoštevali, ukinili so šole v jeziku manjšin, preseljevali so prebivalce iz države na obmejna območja. **Hitler** se je povzpел na oblast v obdobju **protisemitizma = politika očiščevanja naroda**. Etični nacionalizem, ki so ga izvajali v Bukarešti in Varšavi, je dopuščal asimilacijo omejenega obsega, medtem ko biološki rasni nacionalizem v 30-ih letih po srednji in vzhodni Evropi, ni dopuščal ničesar več. **Nacistična Nemčija** je leta 1933 izstopila iz DN - množično pobivanje je postalo eden od načinov obravnavanja manjšin v nacionalni državi. Po Hitlerjevem vzponu je na stotine tisočev **Judov** bežalo iz Nemčije, Avstrije in Češko-Slovaške. To je pokazalo na potrebo po **mednarodnem varstvu manjšin**, saj bi se tako lahko izognili **stalni krizi beguncev** v Evropi.

Idealisti in realisti

DN = **sistem zavezništva, porok za mir, orodje arbitraže in zametek federacije**. Nekateri so ga videli kot naslednika **dunajskega kongresa** (1915), ki je uspešno ohranjal mir stoletje. Na drugi strani naj bi predstavljal **mednarodni red**, ki temelji na enakosti nacij pod okrepljenim mednarodnim pravom. **Idealistom** je nudilo možnost za **nov pravni red**, Francozi so si prizadevali za ustanovitev nadsionalne vojaške sile, vendar jim ni uspelo pregovoriti Britancev. DN je **mednarodni forum** za razpravo, bil je **vir vplivanja** in je pomagal pri reševanju različnih problemov. Veljava mednarodnega prava, ki ga je poseblyalo DN, je bila odvisna od politične volje njegovih članic. Ko se je ravnotežje moči v Evropi spremenilo, je DN postajalo vse bolj obrobno. Leta 1919 sta bili **Nemčija** in **Rusija** izčrpani. Nemčija se je ponovno

uveljavila kot sila sredi 20-ih let. Leta **1921** so Poljska, Češkoslovaška in Romunija na francosko pobudo ustanovile **Malo antanto**, blok usmerjen proti Madžarski in neposredno **Nemčiji**. Francija je podpisala sporazume z vsemi državami in tudi z Jugoslavijo. Francoska in belgijska vojska sta zasedli **Porurje** in od Nemčije zahtevali odškodnino. Sledil je **Briand-Kellegov pakt in konferenca o razorožitvi**. Med letoma 1934-36 se je evropsko ravnotežje premaknilo od Pariza proti Londonu – **Poljska** je podpisala **pakt o nenapadanju Nemčije** (1934), zato se je **Francija** obranila proti **SZ**. Britanci so bili nezaupljivi do Francozov, vendar so bili preveč razširjeni po Daljnem vzhodu, da bi si lahko privoščili dodatne vojaške ali pomorske obveznosti v Evropi. Na njihovo vladno politiko so vplivali: - pacifizem, liberalna naklonjenost do določenih nemških etičnih zahtev, fiskalna konzervativnost (nasprotovala oboroževanju) in slab strateški občutek, ki je precenjeval italijansko moč v Sredozemlju in podcenjeval pomen vzhodne Evrope. Francozi so bili obrambno usmerjeni, niso imeli napadalnih načrtov za Nemčijo. Poraba za obrambo je bila nizka, država pa politično globoko razdvojena. Leta **1938 fran-nem. deklaracija o prijateljstvu**. DN ni ponazarjalo jedro novega medn. reda z univerzalnimi cilji, ampak koalicijo enako mislečih držav.

Proti liberalnemu novemu redu

Hitler je odraščal v **vsenemškem nacionalizmu – protislovanskemu in protijudovskemu**. Hitler je razmišljal o rasnem zmagoslavju, njegov predhodnik **Bismarck** pa o politiki velike sile. Hitler ni nasprotoval DN, ker je branilo versajski sporazum. V svoji knjigi **Mein Kampf** je jasno povedal, da njegov namen ni vzpostaviti meje iz leta 1914. Hotel je pridobiti **življenjski prostor** za nemški narod – **imperialni program**, ki je izhajal iz politike kot rasnega spopada. Zanj je bila država živ organizem, ki mu ni mogoče trdno določiti meja – so le trenutne meje. DN po mnenju nacistov ni poseblyalo enakosti držav, saj nekatere niso vredne da obstajajo – zato nista mogoči univerzalna morala in pravo. Močnejša rasa mora prevladati nad šibkejšo. Hitlerjeva rasistična obsedenost je hotela določiti **nov položaj Nemčije** v svetu. Enakost v mednarodnih odnosih ni veljala za absolutno.

Fašistični imperiji

Za nacistično Nemčijo in fašistično Italijo je bil **imperij** ključnega pomena za njun položaj velike sile in ohranjanje statusa dinamične države. Izgrajevanje fašističnih imperijev je pomenilo vrhunec procesa evropskega imperialnega širjenja, ki se je začelo v 70-ih letih 19.st. **Mussolini in Hitler** sta prevzela načela **imperializma** in zavrgla njegov liberalizem. Fašistični imperij se je najprej razširil na **Etiopijo** (Abesinijo) leta 1935. Brutalno vojskovanje italijanske vojske in zapiranje ljudi v koncentracijska taborišča. Zmaga je predstavljala zlato dobo fašističnega imperija. Izgrajevanje imperijev je tesno povezano z **rasnimi zakoni in odloki**. Med Mussolinijevim in Hitlerjevim imperialnim projektom sta bili dve ključni razliki. **Nemci so rasno izključenost** resneje obravnavali kakor **Italijani**. **Nurnberški zakoni** so delovali učinkoviteje kakor **italijanski rasni zakon**. Fašizem je tako kot stari imperializem videl svojo civilizacijsko nalogo zunaj Evrope. Nemčija je leta 1939 napadla **Moravsko, drugi dunajski sporazum leta 1940** – ki ga je sklenil Hitler, da bi rešil ozemeljske spore v Evropi (ponazarja hegemonijo). Nemčija je pridobila pravico do izkoriščanja romunske nafte, postala je razsodnica med Madžarsko, Slovaško in Romunijo ter dosegla skrbniške pravice nad nemškimi manjšinami v teh državah. **Britanski imperij** je uničila cena vojskovanja s Hitlerjem. Viden je ideološki prepad med silama, Britanci naj bi imeli pretirano popustljivo rasno politiko. Britanija in Nemčija naj bi branili belo raso na morju in kopnem, vendar je bilo to nemogoče zaradi tradicionalnih liberalnih vrednot Britancev. **Sporazum z Nemčijo** je temeljil na predpostavki, da Nemčija uresničuje **revizionistični načrt** – vendar je z zasedbo Moravske pokazalo, da ne gre samo za priključitev ozemelj, kjer živijo etični Nemci.

3. ZDRAVO TELO, BOLNO TELO

Domače knjige napotkov za nemško družino prikazujejo vrednote o narodnem in družinskem zdravju v obdobju med obema vojnama. **Tretji rajh** je poudarjal **vlogo rase**, družinsko zdravje se tiče družbe na splošno, da nacija potrebuje rasno zdravo potomstvo, da bi morala država posegati v zasebno življenje,...Pred **1.sv. vojno** je prišlo do **upada rodnosti**. Ljudi so opominjali naj imajo več otrok, splave in kontracepcijo so prepovedali; življenjske in stanovanjske razmere so se izboljšale. **Razvoj socialne politike** je imel tudi negativno plat – varovanje kakovosti in količine prebivalstva nacije.

Vojna in uničevanje teles

8 milijonov ljudi je izgubilo življenje v 1.sv.v., z žrtvami ruske revolucije, gripe in tifusa pa skupno 13 milijonov Evropejcev. Večina mrtvih so bili mladi moški, drugi so bili poškodovani in z duševnimi težavami. **Totalna vojna** je prizadela evropsko tradicionalno **patrihalno družino**. Ženske so z novimi ustavami dobile **volilno pravico**, vendar so neke ostale brez nje (Francija, Grčija) ali pa je bila omejena. Proti koncu **19.st.** je **upadla rodnost** – v času ko se je začelo tekmovanje med imperiji in državami. Zdravje in velikost prebivalstva sta postali zadevi **vojaške in nacionalne varnosti**. Francoze je skrbela hitrejša rast prebivalstva v Nemčiji, kar bi lahko pomenilo njihovo prevlado. Razlagali so, da je nosečnost ženska oblika služenja vojske. V Nemčiji so z zakoni prepovedali splave in kontracepcijo. Mussolini je nagovarjal ženske preko ženskih fašističnih gibanj. V Franciji so podeljevali odlikovanja za številčne družine. Že mlada dekleta so učili o materinstvu, skrbi za družino, vodenju otrok,...bila je tudi propaganda v časopisu, kampanije, potujoče razstave o zdravju, društva za družine itd. Ženske so videli kot proizvajalke otrok. Katoliške države so ostro nasprotovale splavu, v Italiji je bila huda kazen za nezakonite splave. Leta 1920 prepoved splavov tudi v **Franciji** in leta 1929 še **Velika Britanija**. Splav je bil način nadziranja rojstev; V Franciji so prepovedali oglaševanje in prodajo kontracepcijskih sredstev. Zunaj katoliške Evrope je bilo gibanje za nadzor rojstev močnejše. Takšna politika ni bila uspešna, saj so vlade pogosto podcenjevale tovrstno politiko (subvencije, družinska podpora, olajšave) in niso bile na dovolj visoki

ravni. Uradni propagandisti so neprestano govorili o družinah. Država (prisila, spodbuda) ni dosegla hitreje rastočega prebivalstva, je na drugi strani vedno bolj posegala na zasebna področja ljudi.

Država kot pater familias

Državo je v obdobju med obema vojnama skrbelo pred nacionalnim prepodom, kar je vodilo do nastanka socialnih služb, zasebnih verskih in dobredelnih teles. Država se je s pojavom socialnega delavca, stanovanjskega upravitelja, šolskega zdrav. nadzornika in vzgojnega psihologa, vmešavala v najintimnejše zadeve zasebnega življenja. Med vojno in po njej so nacionalne oblasti ustanovljale klinike za spolne bolezni in tuberkulozo ter nadzirale porabo alkohola. **Britanija** je leta **1920** ustanovila Ministrstvo za zdravje, da bi zmanjšala umrljivost otrok (v Franciji isto). Levica je razvila nekaj socialnih načrtov, s ciljem optimalne vzgoje otrok. Ker je družinsko življenje tesno povezano z življenjskimi razmerami, so gradili nova stanovanja in naselja, skupne pralnice in kopalnice itd. Zakoni so nadzirali prenaseljenost, da bi zagotovili socialno higieno in odstranili nevarnost za zdravje in moralo. Država **Tretjega rajha** je svoje posredovanje v zasebno življenje opravičevala s profesionalnostjo, znanstveno strokovnostjo in sposobnostjo. Strokovnjaki srednjega razreda, državni uradniki in javni delavci so se predstavljali za moderne instrumente upravljanja družbe. **Evgeniki** so bili prepričani, da je mogoče ustvariti boljše ljudi s pravo vrsto socialne politike. Gibanje je bilo znanilec nacizma in močna cerkev s prepričanjem o znanstveni osnovi. Pred letom 1914 je Evropa odvečno prebivalstvo odvajala prek Atlantika in jih naselila v oddaljenih kolonijah. Po letu 1918 pa tako čezatlantsko izseljevanje ni bilo možno. Država je v praksi težko vsilila svoje želje neposlušnemu prebivalstvu. Nič ni preprečilo preseljevanja v mesta, ki so postala magnet za zaposlitev in kulturno svobodo.

Količina in kakovost

Med obema vojnama so bila odprta javna kopališča namenjena užitku in rekreaciji, gradili so nove stadione, prirejali parade, ples in obrede. Država je razširjala pomen zdravega telesa in v skladu z **evgenično teorijo** skrbelo za kakovost in količino prebivalstva. Negativni evgeniki so grožnjo videli v duševno bolnih, ki so jih zapirali v posebne institucije. Zapirali so tudi revne mlade ženske, vendar zapiranje neprimernih ljudi v zavode (bristolska rešitev) je predstavljalo drag način preprečevanja, da bi imeli otroke. **Sterilizacija** je postala po finančni krizi (1929) vse privlačnejša, zato so bili v nekaterih državah sprejeti zakoni o prostovoljni sterilizaciji. V Britaniji naj bi 10% ljudi predstavljalo nevarnost za nacionalno zdravje. Evgenikom je nasprotovala **cerkev** in nekateri **zdravstveni delavci**. V **Nemčiji** so uvedli **prisilno sterilizacijo** – izvajala je politiko prisilnega družbenega načrtovanja, ki so ga posnemale druge vlade. Leta 1939 je oblast od sterilizacije prešla k **množičnemu pobijanju**; s posebnim **Hitlerjevim pooblastilom**, so s plinom zadušili 70.000-93.000 ljudi v zavodih in klinikah, vendar je **cerkev nasprotovala evtanaziji**. Ukrepi so bili del socialne politike, ki je podpirala zdravje nacionalne skupnosti in zatirala njene notranje biološke sovražnike. Tarča rasizma nacistične socialne države so bili domači **Judi**, ki so jih postopoma izključevali iz javnih služb, jih gospodarsko bojkotirali in odvzeli zakonsko zaščito. Leta **1935** so **nurnberški zakoni** Jude spremenili v podložnike, sledilo je izključevanje, preganjanje in iztrebljanje Judov. **Biološki rasizem** je bil najpomembnejši v **Nemčiji**; **rasni predsodki in protisemitizem** so bili prisotni povsod, vendar niso tako vplivali na oblikovanje politike. V Franciji je v 30-ih letih narasel odpor do priseljencev.

4. KRIZA KAPITALIZMA

Štiri leta totalne vojne so povsem uničila tradicionalne monetarne osnove in gospodarsko stabilnost. Vlade so si nakopičile **velikanske dolgove**, da so financirale vojno in glavne upnice so imele **dolg do ZDA**. Vojna je povečala moč **organiziranih delavcev** in uničila trgovska omrežja ter spodbujala **nova ind. središča zunaj Evrope** (večja svetovna konkurenca). Mnogi so želeli povrniti Evropo v normalnost – svobodna trgovina, trdni menjalni tečaj in minimalna vpletenost države. Kapitalistično

obnovo je oslabila tudi napetost med antantnimi silami o tem, kako zaželena je podpora za obnovo Nemčije (glede reparacij; Britanci niso za velike reparacije kot Francozi). Med glavnimi gospodarskimi silami –Nem, VB in Fra je bilo preveč zamer. Ponovni vstop ZDA v evropske zadeve je okreplil strah, saj je ameriška gospodarska premoč izzvala evropsko gospodarsko in kulturno moč. **Ameriško multinacionalno širjenje** je bilo izredno hitro, Evropa ni bila sposobna konkurirati. Z **nemško-francoskim sodelovanjem** in vpletenostjo **ZDA, zahodno usmerjeno Nemčijo** in **hladno vojno**, so se začele razmere izboljševati. **Sredi 20-ih let** je bilo obdobje **stabilizacije, blagostanja in uspeha**; valute so spravili pod nadzor in obdobje zmerne inflacije, ki je spodbudilo gospodarsko rast. **Nove centralne banke** so začele delovati, **zaupanje vlagateljev** se je povrnilo in finančni trgi so začeli posojati denar po vsej Evropi. Temeljni problem v vsej Evropi je bil, da je vojna v meščanstvu sprožila željo po predvojni stabilnosti, zato so vlade delavskemu razredu in kmetom obljubile nov, življenjski standard. Leta **1929** pride do **zloma na Wall Streetu**, ki je povzročil zapiranje bank in razvrednotenje valut; finančna kriza je povzročila stečaje, manjšo proizvodnjo, krajši delovni teden in vse več brezposelnih. Mednarodna trgovina se je podirala in povzročila kmetijsko krizo velikih razsežnosti – hitro padajoče cene so povečale dolgove kmetov, zaloge pridelkov so se kopičile, domače povpraševanje se je zmanjšalo. Vlade so se odzvale s tem, da je potrebno **zmanjšati javno porabo** in čakati, da se povrne zaupanje vlagateljev. Nobene neposredne politike ni bilo za **odpravljanje brezposelnosti**. **Nemčija** je bila med najbolj prizadetimi državami, **Francija** je izgnala tujo delovno silo. Francija je ostala pri zlatu, **Britanija** se je preusmerila v trgovino z lastnim imperijem. Obe sta začeli razmišljati o **kolonialnem razvoju in gospodarskem izkoriščanju svojih imperialnih ozemelj v Afriki in Aziji**. Razmere v Evropi so v 30ih letih vsilile gospodarski nacionalizem, ki je nezdržljiv z liberalnim modelom svobodne trgovine in medn. gibanja kapitala.

Komunistični dosežek

V **30-ih letih** je bil **komunizem** uspeh v primerjavi s polomom kapitalizma, o tem, kako se lotiti gospodarskih težav moderne družbe. Najdlje je povojno uničenje bilo v **Rusiji**. V državo se je preselilo veliko **beguncev**. **Komunizem** je postajal vse bolj radikalna nacionalna alternativa mednarodnemu kapitalizmu. Boljševiki so morali hkrati zgraditi socializem in ustvariti enotno nacionalno gospodarstvo. Niso vedeli kako bi odpravili kapitalizem in zasebno lastnino. **Lenin** je leta **1929** uvedel **ново ekonomsko politiko (NEP)**, s sprostitvijo nacionalnega nadzora. **Kmetijstvo**, ki je bilo nosilni steber sovjetskega gospodarstva, se je začelo popravljati. NEP je bila samo kratkoročna politika, ki je teoretično dopuščala zasebni sektor, v praksi pa so ga preganjali. Sprožila je vse večjo gospodarsko neenakost med skupinami, ki so bogateli in imeli dostop do trga; **razredne in regionalne neenakosti** so rasle. Do leta 1929 je Stalin premagal svoje kritike na levi in desnici ter vsilil komunizem na podeželju; kmetovanje so **kolektivizirali in mehanizirali**. Zavzel se je za **likvidacijo kulakov** – najbogatejših kmetov. To je negativno vplivalo na žetve žita, ki so se v 30-ih letih zmanjšale. V letih 1932-33 je bilo obdobje lakote. Stalinova politika se je nanašala na **prisilno industrializacijo**, ki bo Rusijo privedla v strojno obdobje. Stalin je nadziral domačo pridelavo hrane in visoko stopnjo vlaganj v težko industrijo, kar je obremenilo življenjski standard ljudi v mestih. Zgradili so nova mesta in jeklarno, hiter razvoj metalurških tovarn,...Pri zagotavljanju delovnih mest je bila politika oblasti izjemno uspešna, saj so odpravili brezposelnost, veliko število zaposlenih žensk itd. V drugih evropskih državah sta vladali kriza in brezposelnost. Stalinova politika je ustvarjala nov delovni razred iz kmetov. Zaradi vse večjega pomanjkanja hrane, racioniranja živil in pomanjkanja potrošnih dobrin, je vsiljevanje delovne discipline postalo ena glavnih nalog oblasti. Potrebe posameznika so podrejene potrebam skupnosti. V času **petletke** se je razširil tudi **sistem taborišč** – **prisilno delo** je bilo za Ameriko in SZ ključnega pomena za gospodarski razvoj. Koncentracijska taborišča so bila preimenovana v delovna taborišča in varnostni organi so začeli z množičnimi aretacijami.

Nacionalna oživitvev

Vzpon in razvoj **SZ** so zaskrbljeno spremljali v srednji in vzhodni Evropi. Vlade so opustile politiko *laissez-faire* in lotiti so se morale trgovske politike in vzpostavljanja menjalnih tečajev; doma so morale načrtovati stopnjo proizvodnje, podpirati kartele proizvajalcev in nove koncerne. **Kapitalistične države** so od boljševikov prevzele zamisel **načrtovanja in državnega nadzora**, vendar v blažji obliki. Zanašale so se na eni strani na tuja posojila in na sovjetsko prisilno industrializacijo. Gospodarska rast je bila **počasnejša** kot v SZ, vendar je terjala manj življenj in pomagala utrditi politični razred. **Gospodarska samozadostnost** se je pokazala kot kratkoročna možnost za evropski kapitalizem. Spodbudila je industrijsko obnovo, vendar v zaprtem in nekonkurenčnem okolju. Nacionalni kapitalizem je imel še druge negativne posledice: zaposlenost delavstva je naraščala – vendar nizke plače. Za Italijo je bila temeljnega pomena, da se je izkopala iz krize etiopska vojna. Tudi v Nemčiji je poraba za oboroževanje velika v primerjavi z Britanijo in ZDA. Obseg medn. trgovine se je zmanjšal. **Nemčija** je leta 1934 oblikovala načrt, kjer so **Bolgarija, Jugoslavija in Grčija** prispevale k nemški obnovi (želela je njihove dobrine – jugosl. boksit, grški tobak in romun. nafta).

Fašistični kapitalizem

Fašistična ideologija se ni pretirano ukvarjala z ekonomijo, fašizem je bil **protikomunističen in protiplutokratski** (nasprotoval je medn. financam). Vendar je v primerjavi s SZ in ZDA bolj poudarjal **ročno delo** kot stroje in tehnologijo. V **Italiji** je potreba po reševanju ind. koncernov pripeljala do tega, da so ustanovili velikanske družbe v lasti javnega sektorja. **Tretji rajh** je izvajal celo vrsto državnih politik nadzora. Nemška država je pripravila načrt za graditev najmočnejšega **vojaško-industrijskega kompleksa** v Evropi.

5. HITLERJEV NOVI RED 1938-1945

Nemčija si je prizadevala za vzpostavitev **hierarhične ureditve** Evrope kot piramido z **Nemčijo** na vrhu. Nacistična vladavina je bila najbolj kaotična med vojno. Hitler in Stalin sta se zavedala, da je šlo v 2.sv. vojni za nekaj več kot le vojaške spopade in diplomatska pogajanja; šlo je za boj za socialno in politično prihodnost vse celine.

Hitlerjeva izgubljena priložnost

Javno mnenje v Evropi **konec 30-ih let** ni nasprotovalo zamisli o avtoritarni obnovi celine pod nemškim vodstvom. **Padec Francije** je odmeval po vsej celine. Sorazmerno naklonjen odnos Belgijcev in Francozov do Nemcev je hitro izginil.

Življenje v zgodovinskem času

Namen je ustvariti **novo Evropo** kot nasprotje avtoritarni oblasti. Kar se tiče Francije in Britanije se 2.sv. vojna ni začela kot vojna za novi red. **Hitler** je bil prepričan, da je on tisti, ki lahko povrne red v srednji Evropi. **Nemški zunanji minister Ribbentrop** je menil, da bo Hitlerjev novi red zagotovil mir za tisoč let. V Berlinu ni nihče dvomil, da je pred Tretjim rajhom zgodovinska priložnost. Ozemlju, ki so ga vojaki zasedli, so morali politiki vladati. **Nemško ozemlje** je bilo leta **1941** veliko, raztezalo se je od Severnega morja do roba Saharske puščave, Od Atlantika do Pirenejev do Ukrajine. Hitler je v slogu **bliskovite vojne** zgradil **velikanski imperij**. Najprej je sledil pohod proti **jugu in zahodu Evrope**, nato pa proti **vzhodu**. Zasedli so **Ukrajino in Poljsko** – vezni člen z vzhodom in vir delovne sile. Medtem ko so Skandinavija, Francija, Nizozemska in Balkan bile zanj manj pomembne. Z diplomatskim pritiskom je Nemčiji zagotovil pomembne vire v Romuniji, Madžarskem in Švedskem. Zasedel je **Norveško**, nameraval **Francijo in Jugoslavijo**. Cilji za vojno naj bi izhajali iz pravičnega in trajnega miru; Hitler si je priključil **del Poljske in Češkoslovaške**, pri čemer Nemci niso spoštovali celovitost njihovih držav in njihovo suverenost. Mirovni sporazumi so bili prestavljeni v preteklost, v državah kot so Poljska, Češkoslovaška in Jugoslavija so popolnoma zatrli njihovo nacionalno

identiteto. Nemški postopek je bil, da so imenovali vojaške ali civilne poveljnike, ki so vladali z domačo obstoječo upravo. Hitlerja je navdihoval primer imperialne vladavine Britancev v Indiji. **Nemčija** si je **pridobila pravico**, da vlada v Evropi (kar je v neskladju z Monroejevo doktrino o neposredovanju držav) in da vlada po novih pravilih.

Ureditev Evrope

Vizija Evrope, ki so oblikovali nacisti je spadala na področje ekonomije in ne politike. Novi red je obsegal **gospodarsko povezavo** zahodne Evrope in vzpostavitev **brezcarinskega območja**. V letih 1939 in 1940 si je Nemčija s **sporazumi z Romunijo in Madžarsko** zagotovila nadzor nad pomembnimi surovinami. Iz tega celinskega bloka naj bi bile izključene ZDA in VB; Evropa naj bi postala **samozadostna**, vpeljala bi politiko blagovne menjave in načrtovanje proizvodnje za vso celino. Ureditev Evrope v **velikansko celinsko gospodarstvo**. Nemška vojska je postopno zavzela državo za državo, za njo pa je prišla množica strokovnjakov, zasebnih poslovnežev in posebnih agentov, ki so prevzeli obstoječa podjetja in razlastili tista, ki so bila v lasti Judov ter vzpostavili stike z glavnimi lokalnimi industrialci. V 1.sv. vojni so nemške čete na Balkanu dobivale hrano od doma, tokrat so jo pošiljali domov. Nemčija je imela od zasedenih držav **gospodarske koristi**: tri četrtine francoske proizvodnje železove rude je šlo v Nemčijo; polovica celotne belgijske proizvodnje je bila za Nemčijo. V kmetijskih gospodarstvih **Rusije** in **Balkana** je nemška politika privedla do strašnih razmer – **lakote!**

Oživljanje demokracije

Bistvo te revolucije sta bili ohranitev in ponovna uveljavitev **demokratskih vrednot** v Evropi. Prvotni načrt za vzpostavitev nove Evrope je spodletel, saj je moralo nemško vodstvo spremeniti gospodarstvo za **potrebe totalne vojne**. Oblasti je pestilo hudo pomanjkanje delovne sile, rajh je bil že odvisen od tuje delovne sile, pri čemer so uporabljali grobe metode (ugrabitve, požiganje kmetij in vasi). Minister za

vojno proizvodnjo Speer je menil, da je gospodarsko sodelovanje z industrijskimi državami, Francijo, Belgijo in Nizozemsko bistvenega pomena za vojne cilje Rajha. Zamislil si je racionalizacijo proizvodnje, ki je obravnavala vso severozahodno Evropo kot gospodarsko celoto. V rajh so se poleg orožarskih izdelkov stekale tudi potrošne dobrine. Speer je razmišljal o gigantskih industrijskih kartelih za premogovništvo, avtomobile, aluminij in drugo. Nacistični novi red je bil zametek Enotnega evropskega trga. Zavedal se je, da je nemogoče zmagati v moderni, zelo industrializirani vojni na osnovi Hitlerjeve primitivne **ekonomije zavojevanja**.

Evropa kot rasna celota

DN je hotelo ohraniti manjšine tam, kjer so in zagotoviti stabilnost z mednarodnim pravom. Hitler je želel zagotoviti stabilnost z **izkoreninjenjem ljudstev**. Da bi dosegli rasistične cilje so preurejali narode in veliko ljudi pregnali z njihovih domov, jih preselili v tuje okolje, zapuščene, pregnane v delovna taborišča ali pa so jih načrtno pobili. **Množično pobijanje in kulturno iztrebljanje** poimenujemo z **genocidom** in tudi 2.sv. vojna je bila v določeni meri **rasna vojna**. Novi red v Evropi je na eni strani vseboval ukrepe, s katerimi bi rajh obrzdali grožnje pred – Judi, Poljaki, Ukrajinci idr., na drugi strani pa veličastne načrte na račun nemštva. Pregarjanje in naselitev, iztrebljanje in socialne koristi sta bili dve značilnosti nacizma. Načrti preseljevanja so se večkrat spremenili, ko je nemško ozemlje naraščalo in ko so se spreminjale možnosti. O judovskem vprašanju se je govorilo, ko je pod nemško oblast prišla Poljska, nato zahodna Evropa in veliki deli SZ.

Rasna vojna I: Poljska

Nemški zunanji minister Ribbentrop je Italijanom skrivaj obljubil, da bodo etično nemško manjšino na Južnem Tirolskem preselili v rajh. Selitve prebivalstva so predstavljale velik **dotok etičnih Nemcev** iz Poljske, Latvije in Estonije. Leta 1940 je bila ustanovljena **Državna komisija za utrditev nemštva** (RKFDV), da je organizirala izselitve, rasne preglede izseljencev in sprejemna taborišča. Med letoma

1939 in 1941 je potekalo preseljevanje Nemcev iz Poljske; po načrtu naj bi jih naselili na zahodna priključena ozemlja, **Poljake** in **Jude** pa bi pregnali na vzhod. To je pomenilo uničenje lokalnega gospodarskega življenja, ljudi so prepeljali v taborišča, požigali vasi, jih usmrtili,...**Germanizacija Poljske** je bila postopen proces, kjer sta kultura in jezik postopoma prenašala nemške vrednote na celotno prebivalstvo. Zasedena ozemlja naj bi kar se da hitro germanizirali. Nemščina je zamenjala poljščino (zaprlji so poljske univerze)

Rasna vojna II: Vernichtungskrieg 1941-1945

Nemška politika je nadaljevala z **čiščenjem prebivalstva** Poljske, predlagan je bil **rasni pregled** - rasno vredne bi lahko pripeljali v rajh, kjer bi služili kot poceni delovna sila. Jude naj bi izselili v kolonijo v Afriki – Madagaskar, pri čemer bi morali premagati Britanijo in Francijo. Z operacijo Barbarossa (SZ) se je vojna spremenila v množično pobijanje, v vojno za izničenje. Vojske na frontah so s tajnimi ukazi postrelili, nekatere so zaprli v ujetništvo, kjer so umrli od lakote. Nemci so razvili uporabo **plina** v taboriških smrti kot alternativo streljanju. Iztrebljanje so omogočili celoviti diplomatski, zakonski in logistični ukrepi, ki jih je vodila organizacija SS, podpiral pa Hitler. Do konca vojne so pobili od 5 do 6 milijonov Judov, na Poljskem in v Grčiji so pobili vso skupnost, pobili so tudi Cigane, Srbe, Poljake, Ukrajince in Ruse. Nacisti so se obrnili na pomoč k drugim državam, ki so bile vse pripravljene sprejeti judovske begunce in druge nedržavljanke, bolj so se obotavljale, da bi dovolili izgon svojih sodržavljanov. **Francoska, slovaška in hrvaška vlada** so bili **protisemitske** kakor Nemci, zato so se odzvale na možnost, da odstranijo svoje judovsko prebivalstvo na vzhod. Genocid prinaša velikanske možnosti za bogatenje – zapuščene tovarne, trgovine in posestva. Večina Nemčije je sprejela, da Judje niso več del njihove skupnosti. Prisilni delavci in vojni ujetniki so bili izločeni, tuji delavci so bili vsakodnevno ovajani, javno obešanje in bičanje delavcev – nacistični pogledi na **manjvrednost** vzhodnih delavcev so bili očitno splošno sprejeti. Mreža taborišč (10.000) se je raztezala čez vso Evropo. Zaporniki v teh taboriških so bili temelj glavne **gospodarske dejavnosti** organizacije SS, ki je do leta 1944 obsegala vse od rudarstva

do težke industrije, od osuševanja zemlje do »znanstvenih raziskav«. Njihove naloge so se nanašale na razvrščanje lastnine mrtvih zapornikov, gradnjo, delo v kamnolomih in rudnikih in delo v industrijskih dejavnostih. Kakor SZ v 30-ih letih, je tretji rajh postal **gospodarstvo suženjskega dela**. Kasneje so suženjsko delo uporabili pri izdelovanju streliv, letal in projektilnih naprav za projekt »Dora«; Vojaška organizacija SS je na koncu leta 1944 štela 500.000 mož in je bila ključno Hitlerjevo orožje za nacifikacijo vojske. Organizacija SS je bila odgovorna za policijsko delo na zasedenih ozemljih na Vzhodu. Operacije so povzročale veliko škodo in smrtne žrtve, Nemci so za napade nanje in njihovo lastnino določili represalije. **Partizani** niso predstavljali vojaške grožnje za nemško oblast, ampak so ovirali germanizacijo. Po zasedbi Belorusije in Ukrajine, so Nemci pripravili načrte za naselitev. Pri procesu germanizacije se je pojavila težava s korupcijo, saj je bilo med Nemci starega rajha velik delež zlatokopov in pustolovcev, ki jih je mikalo hitro bogastvo in lahko plenjenje. Problem se je pojavil zaradi prevelikega prostora in premajhnega števila ljudi. Na silo so privedli v Nemčijo tudi okoli **35.000 Slovencev** in le kakšnih 16.000 so jih ocenili kot primerne za germanizacijo. Iz domov so izgnali 10.000 Poljakov in naredili prostor za nemške priseljence. **Rasistični kolonializem** je bil obsojen na propad, saj je bilo pomanjkanje načrtovanja, med prebivalstvom je vladalo sovraštvo in premajhno število priseljencev, ki bi ohranjalo ozemlja SZ za Nemčijo in to brez močnega policijskega aparata. Z napredovanjem **Rdeče armade** je preseljevalni načrt propadel, leta **1945** je veliko Nemcev odšlo na zahod proti rajhu. Streljanje se je iz taborišč preselilo v zunanji svet, vendar se je pojavljal problem zaradi velikega števila trupel (nekaj so jih sežgali). Genocid in preselitev sta bila neločljivo povezana, saj je bil Hitlerjev cilj, da na novo **rasno vzpostavi Evropo**.

6. NAČRTI ZA ZLATO DOBO

Ko so leta 1940 govorice o **novem nacističnem redu** prevzele Evropo, so bili britanski politiki pod pritiskom, da bi začrtali tudi svoj novi red; čeprav so bili do Nemcev izredno zadržani.

Oživljanje demokracije

Govori se o novem redu, novi vrsti družbe in tem, da je vojna epizoda v revoluciji družbenega in političnega reda. Bistvo te revolucije sta bila ohranitev in ponovna uveljavitev demokratičnih vrednot v Evropi. Demokracija je morala biti na novo osnovana, na novih idealih in z novimi metodami, prilagojenimi času. Slabost se kaže v tem, da demokratične države želijo ohraniti in nadaljevati z metodami preteklosti, medtem ko si totalitarne sile prizadevajo za nekaj novega in domiselnega. Šibka in izkrivljena meščanska demokracija je propadla in nadomestiti jo mora ljudska demokracija. Liberalci, tehnokrati in zmerni konzervativisti so si prizadevali za povečanje **socialne in gospodarske odgovornosti** moderne države. Po vojni je potrebno zagotoviti socialno varnost in zmanjšanje brezposelnosti (Keynes). Poleg Keynesovega dela v gospodarski politiki so v britanski socialni politiki, izpeljali začetne reforme tudi v zdravstvu, izobraževanju in urbanizmu. Beveridge, zagovornik korenitih družbenih sprememb je raziskoval reformo socialnega zavarovanja, ter vlogo države kot načrtovalca za socialno dobro. Tudi britansko javno mnenje se je med vojno premaknilo v levo, Beveridgov predlogi so dosegli mednarodno odmevnost – kar so v tretjem rajhu razumeli kot dokaz, da njihovi sovražniki prevzemajo nacionalsocialistične ideje. Proces se je začel v **30-ih letih na Švedskem**, kjer so vedli **socialno demokracijo** kot alternativo avtoritarnemu modelu države. Imela je izrazito demokratičen program – spodbujanje za povečanje rodnosti, liberalizacija splava, zaščita pravic zaposlenih mater, družinske olajšave ter brezplačno zdravstveno in zobozdravstveno oskrbo in šolske malice za vse. Pojavlja se vse več primerov ljudi, ki so živeli pod nacistično oblastjo in so postajali vse radikalnejši. Niso želeli, da se ponovi gospodarski kaos, socialna nepravilnost in razredni predsodki iz leta 1939. Pojav **odporniških skupin** po vsej celini, ki so imele različne ideologije. Bile so razdrobljene skupine, lokalnega značaja in slabo obveščene o obstoju druga druge; sestavljene so bile iz različnih političnih in družbenih elementov prebivalstva. Velika večina odporniških gibanj je imela za cilj privlačnejše in bolj socialno gospodarstvo.

Posameznik proti državi

V medvojnem obdobju je prevladovalo prepričanje o gospodarskem individualizmu in politiki laissez-faire ter večjem posredovanju države v prid socialni skladnosti. Na drugi strani pa je vojna proti Hitlerju razkrila pomen ČP in osebnih svoboščin. Na področju zakonodaje je prevladovala težnja, da bi uveljavili prednost **posameznika pred državo**. Nemška zasedba je sprožila vprašanje posameznika. Za verske mislece je bila ponovna uveljavitev posameznikove zavesti verjetno največji intelektualni dosežek vojne. **Cerkev** je dala prednost človeškemu duhu pred totalitarnimi zahtevami za popolno zvestobo v državi. Novo poudarjanje posameznika je presehalo območje moralne filozofije in vere ter poseglo v pravo. **Nova zavezanost ČP** je sprožila zapletene probleme rase in imperija. V poznih 30-ih letih je prišlo do razvoja nacistične zakonodaje, ki je napadala liberalne pojme samostojnosti posameznika; protisemitizem je povzročil nacistično zasedbo Evrope. Imperialni križarski pohod je poponoma propadel, saj je odnos Britancev in Francozov do njihovih imperijev. V teh državah so bile notranje zadeve pomembnejše kot pa imperialno vladanje. Zagovarjanje ČP in imperialno osvajanje nista šla skupaj. V Franciji so se veliko pogovarjali o preoblikovanju imperija, vendar nič o tem, da bi ga odpravili.

Nacionalna država in mednarodni red

Za **propad evropskega reda** je kriv sprejem **nacistične zakonodaje** in nemške **razveljavitve načel mednarodnega prava**. Nacistična nasilnost je spodkopala sam obstoj mednarodne skupnosti. Potrebna je bila oživitvev in ohranitev mednarodnega prava, posebej za zaščito ČP. **Nemčiji**, v nasprotju s Češko in Poljsko, ni bilo potrebo skleniti manjšinskih sporazumov z DN, zato ni bilo možnosti, da bi DN ukrepalo ob preganjanju v Nemčiji. Splošno sprejeto načelo je bilo, da je lahko država preganjala svoje državljane na svojem ozemlju, kakor je želela. Za zaščito ČP je bilo potrebno telo, nadrejeno državi. Države so DN zamerile, da so jim določili posebne obveznosti glede manjšin, medtem ko velikim silam skupaj z Italijo in Nemčijo ni bilo potrebno upoštevati. Glavni interes velikih sil je, da omejijo svoje obveznosti do manjših držav.

Britanija, Francija in ZDA so kazale malo navdušenja nad oživljanjem sistema, ki mu je uspelo internacionalizirati največji vir napetosti v Evropi. Medvojna želja se je nanašala na to, da bi omejili nacionalno suverenost in pripravili države, da predajo nekaj svoje oblasti višji oblasti. Leta 1940 je bila razglašena nedeljiva zveza med Britanijo in Francijo (zveza se ni nikoli uresničila). **Britanski in ameriški uradniki** so se ukvarjali s povojnim načrtovanjem. **Churchill** je bil navdušen nad idejo **Združenih držav Evrope**, vendar je ideja federalizma v času vojne izgubljala priljubljenost. Temu so nasprotovale **majhne države**, ki so se bale da bodo izginile v Evropi in **sovražnost SZ** do sporazumov, ki bi ustvarili protisovjetske bloke v vzhodni Evropi. Vojna je v Evropi spodbujala **federalizem**, hkrati pa je dejansko okrepila tudi nacionalistična čustva.

Nova soglasnost – omejitve in nasprotja

Gospodarski liberalizem je bil najizrazitejši v **Zahodni Nemčiji** in **Italiji**. Med obema vojnama je sovjetski sistem ustvaril državno nadziranje in racioniranje – da državno posredovanje lahko poveča socialno pravičnost. Levica in socialni reformatorji so bili za to, da opustijo politiko *laissez-faire* in ustvarijo nove mednarodne inštitucije s povečano oblastjo. Hayek, avstrijski ekonomist je vztrajal, da je mednarodno načrtovanje nesmisel. Mednarodna federacija je zaželeno, vendar bi lahko ostala demokratična samo, če bi se izognila zamisli nadnacionalnega načrtovanja in temeljila na vzpostavitvi prostotrgovinskih območij.

Utopija in resničnost – obseg dosežka

Vprašanja o tem, kako ustvariti novi svet in boljši svet, da se ublaži **nacionalizem**, obrzda suvereno državo in opusti politiko moči in konča z **imperializmom**. V Angliji so raziskave javnega mnenja kazale na pesimizem, glede dolgoročnih sprememb po vojni. Znotraj Evrope je bilo pričakovanje prihodnosti boljše, vendar je med odporiški gibanji prevladoval strah, da bodo njihove dejavnosti in vrednote izginile. **Očiščevanje nemškega naroda** ni prizadelo tistih, ki so z Nemci vladali

Evropi: državni uradniki, policija, poslovne organizacije in tisk. V Nemčiji so po vojni dosegli **soglasnost domačih reform** – političnih, gospodarskih in socialnih. **Francija** je pri posnemanju reform posnemala **Britanijo** in **Belgijo**; po vsej Evropi so zavračali **politiko laissez-faire**, kar je oživilo idejo **demokracije** na Zahodu uspešnejše kot v vzhodni Evropi. **Odporniška gibanja** so med vojno uveljavila **pravice žensk**, kar je bilo v nasprotju z Nemci in tistimi, ki so nasprotovali družbenim reformam. Vojna je temeljito spremenila vlogo družine, pretrgala družinske vezi in ženskam prinesla nove vloge. Razširila se je **volilna pravica** v Franciji, Jugoslaviji in Grčiji in drugih državah, kjer so bile ženske prej izključene. Evropski odnos do rase se je počasi spreminjal že pred vojno; protisemitizem ni izginil iz Evrope niti po letu 1945. Nasprotno takoj po vojni se je okrepil, ker so se Judi vračali. **Evropske imperialne sile** so si še naprej lastile kolonije. **Britanija**-zmagovalka vojne je prva priznala potrebo po **dekolonizaciji**. Leta 1943 je bil ustanovljen Svet Evrope in leta 1951 Evropska skupnost za premog in jeklo. **OZN** je bila na področju ČP šibka, ČP so imele v **ULZN** prednost pred gospodarskimi in socialnimi pravicami in UL je pomenila pri varstvu manjši korak nazaj od DN. Leta **1948** je bila sprejeta **Splošna deklaracija o ČP in Konvencija o genocidu**.

7. OKRUTEN MIR 1943-1949

2.sv. vojna je predstavljala vrhunec nasilja med evropskimi silami na celini in zunaj nje. Bila je **vojaški spopad**, v katerem so se vojskovele oborožene sile, sprožili pa so ga **Hitlerjevi imperialni načrti**. Bila je tudi **vojna med rasami, verami in etničnimi skupinami**; bila je **razredna vojna** v širšem smislu na številnih območjih na zahodu in vzhodu. Britanske in francoske vojne žrtve so predstavljale manj kakor desetino velikanskih nemških izgub; SZ je imela še večje žrtve. **Nacistična politika** pokončevanja je ogrozila cele etične in nacionalne skupine; velik del poljskega vojaškega in intelektualnega vodstva so pokončali Nemci in Rusi. **Politika genocida** je bila najskrajnejša oblika vojne, katere cilj so bili civilisti in sama struktura predvojne družbe. Nacistično zasedbo je zamenjala na vzhodu **SZ** in na zahodu **ZDA**; do leta

1950 so bili znani zmagovalci vojne: na Zahodu protikomunistični socialni in krščanski demokrati, na Vzhodu pa komunistična ljudska demokracija.

Razseljenost in družbena kriza 1944-1948

V vojni so se vojskovali z namenom pokončevanja, zapiranja, preganjanja in preseljevanja. **Hitler** je želel na novo začrtati etnografski **zemljevid Evrope**, medtem ko je **Stalin** pregnal na tisoče razrednih in narodnih sovražnikov – Poljake, Čečene, Ukrajince, Litvance itd. **Poraz Nemčije** je prinesel zapor za nemške vojne ujetnike in osvoboditev za milijone taboriščnikov, suženjskih delavcev in tujih delavcev. Med letoma 1938-46 je bilo okoli 46 milijonov razseljenih in pregnanih. Ljudje so se zaradi neprijetnih izkušenj z manjšinami, selili, da bi utrdili politične meje. Prednostni cilj razseljenih oseb je bil, da se hitro vrnejo domov k svojim družinam. Judovski priseljenci se večinoma niso želeli vrniti, okoli 200.000 Judov se je preselilo proti zahodu. Dve največji manjšini med obema vojnoma so bili **Nemci in Judi** – povezanost: Judje so bili pomembni, saj so širili **nemško kulturo** po vzhodni Evropi; zdaj množično pobijanje. **Hitler** je želel utrditi nemštvo, pri čemer so ga zavezniki podpirali v interesu etične enovitosti in prihodnje varnosti v Evropi. V letih 1944-45 je 5 milijonov **Nemcev** zbežalo iz vzhoda pred **Rdečo Armado**; kasneje so jih izgnali še iz Poljske, Romunije, Češkoslovaške, Jugoslavije,... Nemško prebivalstvo je **kolektivno plačevalo** za rasno ponižanje (posilstva, kljukasti križi, identifikacijske oznake). Zavezniki (Poljska, SZ) so sprejeli **načelo o izgonu Nemcev** iz njihovih držav in želeli nadzirati tok beguncev, ki bi jih lahko sprejeli v Nemčiji. V tem obdobju je prišlo do razpada spoštovanja lastninskih pravic. Spreminjali sta se identiteta in sestava krajev. Z izgoni si je želela sovjetska oblast kupiti naklonjenost in politično priljubljenost.

Družina in morala

Vojna in povojne selitve so razbile veliko družin po celini. Rdeči križ, nacionalne vlade in Uprava ZN za pomoč in rehabilitacijo so hitro vzpostavile službe, ki so

izsledile ljudi. Vojne travme so se kazale pri vojnih sirotah v obliki depresij, vznemirjenosti, obupanosti,... Bili so nagnjeni k nasilju, izključeni. Z leti so te psihoze izginile – psihološki učinek vojnega trpljenja. Na **Poljskem** je ljudstvo pozdravilo konec vojne, v **Nemčiji** je vladalo zavračanje politike in strank. Družina je postala zatočišče pred vojnimi in povojnimi strahovi. Navezanost na družina je postala zelo razširjena in je prispevala k povečanju rodnosti. Po vojni je prevladoval **občutek izčrpanosti**, ljudje so se naveličali ideologije in politike. Javno razpoloženje je bilo radikalno in konzervativno. **Izredni nemir** v vzhodni Evropi med letoma 1939 in 1948 je pomemben, ker so se ljudje prilagodili nacistični oblasti; na drugi strani pa so družbene in psihološke posledice vojnih let ustvarile temelje za družbeno soglasnost, ki je temeljila na socialnih pravicah, množičnih potrošnih dobrinah in obnovi družine.

Politika zasedbe

Za omejitev **ruske prevlade** v vzhodni Evropi so se **ZDA, VB in SZ** dogovorile o **politiki za ozemlja**, ki je prišlo pod njihovo oblast; **SZ** so izključili iz zavezniških pogajanj za italijansko predajo. Američani so si prizadevali povojno Evropo, kjer bodo probleme rešili prijateljsko s pomočjo povojne organizacije **OZN**; po drugi strani so pričakovali hitro demobilizacijo. Britanci so bili pripravljeni popustiti glede ruskih želja, o prevladi v Evropi. **SZ** je načrtovala 10-letno, postopno zasedbo Evrope. Evropsko stabilnost bi zagotovili tako, da bi nadaljevali medvojno veliko zavezništvo in izkoriščali tekmovalnost med ZDA in VB. Na **konferenci v Teheranu leta 1943** so se zavezniki dogovorili o premiku poljske meje na zahod, kar je pomenilo da bo Poljska postala varovanka SZ. Sovjetsko prevlado so dopustili tudi na Madžarskem in v Bolgariji. **Stalin** je prepustil Italijo zaveznikom in **Churchillu** proste roke glede Grčije. **Jaltska deklaracija** o osvobodeni Evropi je obljubljala obdobje svobode in demokracije. Nobeden od velikih treh ni menil, da bo Jalta imela kakšen vpliv na sovjetski odnos do Romunije, Poljske in Bolgarije – držav, ki jih je **Stalin** štel za ključne za rusko varnost. Churchill in Roosevelt sta nasprotovala komunistični taktiki na Poljskem. Ključna zadeva je bila prihodnost Nemčije. Veliki trije so si prizadevali, da bi ohranili **enotno državo**.

Nov začetek?

Po vsej Evropi je umik Nemcev zapustil veliko število ljudi, ki so bili v nevarnosti, da jih obdolžijo kolaboracije ali izdajstva. Poljubno in surovo pobijanje je dolgoročno pomagalo razvrednotiti celotno zamisel kaznovanja kolaborantov, kratkoročno pa je sprožilo državljansko vojno in prisililo odporniška gibanja, da so posredovala in uveljavila svojo oblast. Med vojno so odporniška gibanja začela izločati kolaborante za likvidacijo; njihova odločenost, da kaznujejo izdajalce po vojni je bila glavno orožje, s katerim so vzeli pogum nasprotnikom. Iz izgnanstva so se nazaj vrnile nove politične oblasti, ki so imele določeno podporo v tujini. Želja po maščevanju je bila manjša ter večja skrb za javni red in delovanje prava. V letih 1945 in 1946 so se koalicijske vlade odzvale na zahteve po novem začetku in se lotile obsežnih sodnih zaslišanj kolaborantov z uprizorjenimi procesi proti politikom, pisateljem in igralkam. Uvedli so večstopenjska sodišča in prve zakone o pomilostitvah. Število obsojenih je bilo veliko, število kaznovanih in usmrčenih pa malo. Veliko pomembnejša je bila izguba državljanskih pravic; obsodba je bila simbolično pomembna, da so se povojne oblasti oddaljile od spomina na kolaboracijo in da so ponovno vzpostavile demokratično bistvo države. Politični odločevalci so hoteli vladati na osnovi protifašističnih načel, vendar so morali zagotoviti učinkovito in urejeno vladanje – čistke v državni upravi, policiji in vojski. Tudi v vzhodni Evropi so bile čistke, vendar z drugim ciljem in na drug način kakor tiste na Zahodu. Niso temeljile na sodnem preganjanju posameznih zločinov, ampak na obsežnem pripisovanju kolektivne krivde, ki je izhajalo iz družbenega položaja in etične pripadnosti. Zahod je ločeval čistke od družbenozgodovinskih reform, Vzhod pa čistke proti fašistom ali vojnim zločincem vključil v obnovo družbe na način, ki se je približeval sovjetskemu vzoru. Cilj protifašističnih kampanij so bili celi družbeni sloji, ki so jih določili za odpustitev, izgon in razlastitev. V Jugoslaviji so na ukaz Tita pobili na tisoče srbskih, hrvaških in slovenskih kolaborantov, ki so jih Britanci vrnili maja 1945. Oblasti v vzhodni Evropi, ki so jih podpirali Rusi, so sistematičneje razvile tovrstno etično čiščenje. Protikomunistične vojske, zaostale skupine in sabotажne enote – ki so jih večinoma

opremljali Nemci, so predstavljale trn v peti za nove oblasti (zatiranje, razlašanje), V zahodni Evropi so bile čistke omejenega obsega in so hitro prišle pod nadzor sodišč, po začetku vojne pa so se polegale hitro. V vzhodni Evropi pa je bila sodna dejavnost del različnih ukrepov proti vojnim zločincem in ljudskim sovražnikom. Povojne čistke so postale sredstvo za gospodarsko in etično preoblikovanje družbe. Z njimi so si oblasti pridobile podporo.

Razdelitev Nemčije

Kljub temu, da so bili veliki trije za enotno Nemčijo, je prišlo do delitve države in delitve celine. Nemčija je leta 1943 podpisala predajo. Zmagovalci so imeli veliko skupnih ciljev – da je potrebno uničiti nacizem zaradi evropske varnosti in kaznovanje vojnih zločincev. Rusi in Američani so bili prepričani, da so potrebne gospodarske reforme z razbitjem kartelov in zemljiško reformo, da bi zlomili moč tistih interesov, ki so podpirali Hitlerja. Nemčijo je bilo potrebno demokratizirati – družbena revolucija. Odpravljanje nacizma je potekalo tako, da so spremenili imena ulic, iz knjižnic odstranili nacistično literaturo in odpravili druge očitne znake. Oblasti so naciste združili z drugimi sovražniki demokracije in se lotili hitre in obsežne upravne čistke, ki so jo razširili še na sodstvo in šolstvo. Lastnike bank in težke industrije so razlastili – propad ind., nezaposleni! Ker je bil Hitler povezan s kapitalizmom, ga je bilo treba uničiti in socializirati nemško gospodarstvo. SZ si je prizadevala za izkoriščanje nemških virov, da bi obnovila lastno gospodarstvo ter za reparacije. Dolgoročna cilja sta bila vzpostavitev prosovjetske Nemčije in visoka stopnja reparacij. Ljudje so bili zaprepadani ob popolnem in nenadnem propadu rajha. Zavezniki so se sprva bali razredne revolucije, kasneje pa politična pasivnost. Sama denacifikacija ni mogla spremeniti mišljenja, zato so se zavezniki lotili miroljubne širitve psihološkega vojskovanja oz. propagandne kampanije za demokratizacijo celotne družbe = prešolanje. Britanci so bili bolj skeptični kot Francozi, ki so menili, da je sprememba nemške kulture ključ do miru. Američani so si bolj prizadevali kot Britanci. Na Zahodu je odpravljanje nacizma potekalo brez korenitih družbenih sprememb, na Vzhodu je ravno to nudilo priložnost zanje. Nemci so se s sovražnostjo odzvali na ruske zahteve,

da naj razbijejo nemško industrijo. Plenjenje nemških virov je povzročilo brezposelnost in zmedo. Gospodarski pogoji na vzhodnem območju niso bili nič slabši kot na zahodnem. Reparacije so postale problem, ki je vodil neposredno do propada vladavine štirih sil. Postdamski dogovor je določil, da SZ prejme 15% kapitalске osnove z zahodnih območij. Pozimi 1945/46 je grozila množična lakota, stanje so poslabšali še milijoni beguncev, ki so prihajali na zahodna območja z Vzhoda. Spor med ZDA in SZ zaradi reparacij sta spodbudila pomanjkanje zalog hrane in gospodarski nered. SZ si je prizadevala izkoristiti nemške vire v svojo korist. V ZDA je bila politika do Nemčije razdeljena na tiste, ki so zagovarjali kaznovalen mir in tiste, ki so zagovarjali manj radikalen pristop z več podpore. Sovjetska politična strategija za Nemčijo je SZ omogočila, da postanejo pokrovitelji tistih sil v Nemčiji, ki želijo Nemcem omogočiti večjo mero politične odgovornosti. Komunistična stranka je poudarjala predanost parlamentarni demokraciji v Nemčiji in s pomočjo bloka protifašističnih demokratičnih sil. V naslednjih 18 mesecih so se odnosi med SZ in zavezniki poslabšali. Na konferenci v Moskvi leta 1947 se niso mogli dogovoriti glede nemškega mirovnega sporazuma. To je sovpadalo z razglasitvijo Trumanove doktrine in protikomunistično politiko ZDA do Evrope. Prav tako je zaznamoval začetek hladne vojne. Sporazum iz Dunkerqua leta 1947, ki so ga podpisale države Beneluksa, Francije in Britanije, je bil usmerjen proti Nemčiji, ki je še vedno veljala za grožnjo za mir v Evropi. Rusija je razumela Marshalov načrt kot poskus, da bi spodnesli njeno oblast v vzhodni Evropi. Komunistični državni udar v Pragi leta 1948 je spremenil Rusijo v glavno grožnjo za evropsko varnost. Dogodki v Pragi so združili Američane in Francoze. Francozi so se za ameriško vojaško in gospodarsko podporo odrekli delu Porenju. Na sovjetskem delu Berlina so ustanovili lastno upravo, kar je kazalo na razdelitev mesta in nato države. Leta 1949 so podpisali zahodnonemško ustavo, razglasi so nemško demokratično republiko.

Hladna vojna v Evropi

Stalin se je zaradi izgube, ki ga je država utrpela v vojnem uničenju, izogibal vojaškega zapleta; tudi zaradi jedrskega monopola ZDA. Američani in Britanci so

sprejeli dejstvo, da so partnerji Rusov. Priznali so sovjetsko vojaško prevlado v vzhodni Evropi in njene resnične varnostne interese na tem območju. Kljub napetostim v odnosih med državami, ni nobena razmišljala o uporabi vojaške sile. Najnevarnejša so bila žarišča, kjer se je železna zavesa obrabila: v Trstu, na Madžarskem in v Grčiji. Razdelitev evropske celine je povzročila, da mejni spori in vprašanja manjšin znotraj države, niso več ogrožali mednarodne stabilnosti. Spopad med velesilama se je premaknil iz bojišča na jedrsko področje; prikrito, psihološko in podtalno vojskovanje, ki sta ga obe strani razvili v vojni proti Hitlerju, sta sedaj uperili druga proti drugi. Značilni bojevniki hladne vojne je bil vohun, razvile so se velike državne vohunske organizacije itd. Protikomunizem v zahodni Evropi je grozil, da bo globoko segel v državljanske pravice in preprečil družbene reforme. V letih 1946/47 so komunistične stranke odstranili iz vlade. V vzhodni Evropi je upor proti redu hladne vojne naletel na še hujše zatiranje, najbolj v baltičskih državah (sovjetska politika, pregoni, kolektivizacija). Večina Evropejcev je sprejela razdelitev celine in povojno razdelitev moči in zato sodelovala v družbenih projektih. Mir hladne vojne je prinesel čas, potreben za obnovo gospodarskega življenja in politične spremembe.

8. IZGRAJEVANJE LJUDSKE DEMOKRACIJE

Vzhodna Evropa je doživela 3 ideološke poskuse: leta 1918 poskus liberalnodemokratičnih zmagovalcev, ki je propadel zaradi gospodarske krize; Hitlerjev novi red in nacistični poraz, ki je omogočil Stalinu poskus ljudske demokracije. Vprašanje, zakaj je ruska oblast v vzhodni Evropi trajala dlje kot pa v nemška? Potrebno je primerjati nacizem in komunizem: oba sta se zanašala na vojsko in policijo, da sta si podredila osovraženo prebivalstvo, vendar v različnem obsegu in različnih časih. Nemci in Rusi so se razlikovali tudi po končnih ciljih in politični strategiji. Nacisti so cilj zasedbe določili v okviru nemških interesov, zato je bilo veliko nezadovoljnih. Niso bili pripravljeni zaupati oblast v Berlinu nenemškim političnim skupinam, nemško politično vojskovanje je propadlo med Slovani. Sovjetska Rusija je kakor Nemčija iskala imperialno varnost s pomočjo nadzora nad vzhodno Evropo. Vendar je bil versajski sistem neodvisnim držav sovražen njenim

interesom. Njene politike ni oblikoval rasni nacionalizem, ampak filozofija družbenogospodarske spremembe, znane pod imenom komunizem. Ta ideologija je bolj vključevala kot izključevala, zato je bila močnejša. V nasprotju s Hitlerjem, si je Stalin prizadeval za popolno modernizacijo. Komunizem je imel izredne koristi – nagla rast mest in industrije po letu 1945.

Vzpostavitev političnega nadzora

Vprašanje komunizma ali nacizma? Kljub temu, da se je povečal sovjetski ugled, po zmagi nad Nemci, si Rdeče armade niso predstavljali kot trajne sile, razen v Nemčiji. Demobilizacija je zmanjšala njeno vojaško moč v vseh državah; RA se je umaknila iz Češkoslovaške v skladu z mednarodnimi dogovori. Za vojskovanje proti Nemcem so morali vzpostaviti zanesljive lokalne vojske, ki so jo potrebovali tudi v drugih državah; Resni izzivi za sovjetsko prevlado niso bili vojaški, ampak so izhajale iz različnih strank, ki so se pojavile po zasedbi. Stalin je želel čim prej prevzeti oblast – to se je zgodilo tam, kjer RA ni imela nadzora, v Jugoslaviji, kjer je Tito s pomočjo partizanov vzpostavil enostrankarski sistem; in Albaniji. Tito je bil edini komunistični voditelj, ki je bil sposoben ignorirati Stalinove želje. Leta 1945 so bile s Stalinovega stališča druge stranke dovoljene in da se bodo parlamentarne volitve izvršile. Vzor za vzhodno Evropo je bila Ljudska fronta iz srede 30-ih let. Komunizem naj bi odpravil ostanke fevdalizma in obljubljal sovjetsko industrializacijo, ki bo nasprotju kapitalističnemu zastojju med obema vojnama. Najbolj so se ruski prevladi upirali Poljaki, čeprav je bila Poljska najpomembnejša država v vzhodni Evropi, še posebej dokler ni bil rešen problem Nemčije. Kakor v Romuniji, si je SZ tudi na Poljskem pridobila velik vpliv med domačimi politikami, da je spremenila mednarodne meje na mirovnih pogajanjih. Dogajanje je bilo podobno: koalicijska vlada, v kateri je komunistična partija igrala pomembno in glavno vlogo; nato marginalizacija in zatiranje tistih strank in frakcij, ki so ostale izven koalicije; na koncu volitve; komunistična prevlada!! Komunisti so imeli poleg sovjetske podpore še druge : šibkost in nepovezanost konkurenčnih strank; nekatere je bilo mogoče zatreti s strahovlado, druge so bile zelo ranljive. Liberalni, katoliški in kmečki politikami niso vedeli, ali naj se premaknejo v opozicijo ali naj

sklenejo kakšen kompromis z novim redom. Šele ko so komunistične oblasti izgnale etične Nemce, so zatrjevale, da se Poljska spreminja v nacionalno državo. Oblasti so na silo preseljevale pripadnike neke etične skupine v drug del države, so s tem slabile lokalne in regionalne vezi in uvedle centralizirano državo. Vzpostaviti vladajočo partijo je bilo eno, nadzirati upravo pa drugo – kar je zahtevalo ubogljiv državni aparat: ameriški in britanski politikami so v zahodni Evropi imeli precejšen vpliv nad notranjimi zadevami nekdanjih sovražnic – Italije in Nemčije, in nekdanjih zaveznic – Belgije in Grčije. SZ se je vmešavala še bolj, da bi dobila nadzor nad vojaškim aparatom v vzhodnoevropskih državah. Preprečili so neodvisno sodstvo; kultura, šolstvo in mediji so padli pod vpliv Moskve, nekatere časnike so ukinili, druge nadzirali; uvedba cenzure. Najpomembnejša novost je bila uvedba varnostnih sil, vojaška obveščevalna služba je bila podrejena sovjetski obvešč. službi. Policija je bila v prešibkem položaju, da bi se uprla pritisku komunistov.

Začetek stalinizma

Leta 1948 spor med Stalinom in Titom, ker Jugoslovani niso hoteli sprejeti takega sovjetskega vmešavanja v svoje notranje zadeve kot je bila praksa. V Jugoslaviji bi morali izdati sovjetske knjige in gospodarski razvoj prilagoditi potrebam SZ. Stalina je jezilo Titovo posredovanje v grški državljanski vojni in jugoslovanski poskus, da bi dobili Trst. V obdobju 5-ih let je to območje utrpelo množico uprizorjenih procesov, policijske strahovlad in prisilne industrializacije = stalinizem. Tito je poudaril, da razvijajo socializem v drugačni obliki; prišlo je tudi do čistk in množičnih izgonov. Vohunska vročica hladne vojne je bila epidemija, ki je zajela Vzhod še huje kot Zahod. Med žrtvami so bili medvojni nasprotniki partije, vojaki, intelektualci in verski voditelji. Tajna policija, ki je prišla na oblast je nadzirala široko mrežo delovnih taborišč – Madžarska, Češkoslovaška, Romunija in Albanija. Stalinova strahovlada je v obdobju med 1948/53 spremljala pohod partije proti modrosti. Vzor za razvoj vzhodne Evrope je bila prisilna industrializacija SZ v 30-ih letih, s pomočjo petlekt. Komunisti so hoteli popolnoma spremeniti družbo z industrijsko revolucijo; glavni gospodarski problem vzhoda je bil ta – ko se je industrializirala zahodna Evropa, je vzhodna še bolj

zaostajala. Glavna alternativa med obema vojnama je bila tista, ki so jo ponujale mestne vodilne skupine: postopna industrializacija, ki bi jo financiral dotok kapitala z Zahoda. Dosegli so luknjasto industrijsko rast, ker je bilo lastništvo industrije v tujih kapitalistov. Stanje se je izboljšalo po krizi v letih 1929/32, in sicer z nadzorom javnega sektorja nad bankami – nadzor nad monetarno politiko in industrijskimi vlaganji. Gospodarski razcvet Nemčije, ko so razlastili glavna podjetja in uvedli vojni nadzor nad proizvodnjo in cenami. Za obdobje je značilno širjenje socialne države, večje posredovanje v gospodarstvu, nadzor nad težko industrijo in bančništvom. Med letoma 1944 in 1947 je bilo, ali slediti socialnodemokratični ali komunistični različici načrtovanja. Med 1948/51 so vse države za železno zaveso uvedlo 5 ali 6-letni program, ki so določili visoke cilje za težko industrijo in proizvodnjo energije. Industrijska proizvodnja in zaposlenost sta v 50-ih in 60-ih letih naraščali enako hitro kot v zahodni Evropi, ali se hitreje (za V Evropo ni bilo Marshallovega načrta). Na splošno so vzhodnoevropske vlade uspešno načrtovale. Zelo visoka stopnja vlaganj je ustvarila hitro rast v rudarstvu in proizvodnji železa in jekla. Politično najresnejši problem je bilo kmetijstvo, saj je Stalinizem naložil breme razvoja kmetijstvu, tako da je uvedel kolektivizacij, zvišal davke ter zmanjšal posojila in kredite za kmete. Podeželje naj bi zagotavljalo hrano in delo za rastoča mesta. Državni nadzor nad zemljo se je obrnil v katastrofo (kot v SZ), saj se je razvijala samo industrija. Oblasti so želele zagotoviti žetev s silo, kar je povzročilo burne reakcije kmetov – požigi, sabotaže s stroji, dobava uničenega žita. Kmečke upore na podeželju so nove oblasti zatirale z milico in vojsko. Ob 70-em rojstnem dnevu Stalina, so po njem poimenovali ulice, stavbe in mesta ter postavili ogromen spomenik (dosežki komunistične oblasti). Upor delavcev v Vzhodnem Berlinu leta 1953 (po Stalinovi smrti), je zaznamoval konec industrializacije po vsem sovjetskem bloku.

Reformirati komunizem?

Stalinovi nasledniki so prevzeli milejše ukrepe, saj so odpravili kolektivizacijo, znižali davke in obvezno oddajo pridelkov; najavili so več potrošnih dobrin in reševanje stanovanjske problematike. Prišlo je tudi do političnih sprememb, odhod

stalinističnega vodstva je pomenilo razvrednotenje njihovega glavnega orodja oblasti, tajne policije – kot v SZ. Nekoč so bile varnostne sile nad partijo; Novi zakoni so omejili delovanje policije in zaprli so delovna taborišča. Destalinizacija je pomenila neodvisnost od Moskve. Sprožila je vprašanje vladavine prava pod komunizmom ter razmerja med ideologijo in pravom. Ideološki vpliv partije se je zmanjšal, v partijskem aparatu so na oblast prihajali ekonomski pragmatiki, ki so se zavedali pomena uvajanja reform. Njihova ideologija je bila enaka tehnokratom – da imajo znanost, tehnološki napredek in država, ki jo vodijo strokovnjaki, odgovore na vsa vprašanja moderne družbe. Prizadevali so si za depolitizacijo sistema, zato ker je modernizacija sistema potrebovala upravnike, ne ideologov. Hruščov (SZ) je menil, da bo komunizem kmalu pokazal svojo premoč nad Zahodom, katerega bo prehitel v proizvodnji potrošnih dobrin. SZ bo imela prvo mesto na svetu po absolutnem obsegu proizvodnje in proizvodnje na prebivalca.

Nova družba

Vzhodni del Evrope je s socialnimi spremembami oz. socializmom v dveh desetletjih postal urbana družba. Ljudje so se preseljevali v mesta in zapuščene domove, nastajala so nova, naselja visokih blokov. Veliko izboljšanje v zdravstvu je prinesla vzpostavitev državne zdravstvene službe, nekje so nacionalizirali celotni zdravstveni sektor; življenjska doba je bila primerljiva z zahodnimi državami. Če je bil nacizem usmerjen k potrebam rase, povojni zahodnoevropski model k pravicam posameznega državljana, je bil komunistični model zasnovan tako, da je izpolnjeval potrebe gospodarske proizvodnje. Izobraževanje je postalo dostopno večjemu številu ljudi, nova osnovne šole in univerze; še posebej je naraslo število študentov tehnične smeri. Komunizem je ustvaril svoj vladajoči razred, razlike v gospodarskih dohodkih so se izredno izravnale, zmanjšale so se razlike med fizičnim in nefizičnim delom, revščina kot socialni pojav je izginila, ... Vse to je predstavljalo socialno revolucijo, saj je življenjski standard rasel; radio, TV in telefon so se hitro širili; družine so se zmanjšale. Kljub takim dosežkom pa je znotraj družbe vladalo nezadovoljstvo, najbolj zaradi pomanjkanja potrošnih dobrin – ljudje so vstopili v partijo zaradi privilegirane

dostopa do redkih dobrin. Zaradi pomanjkanja se je nezadovoljstvo ljudi usmerilo na korupcijo in privilegije med člani partije in nacionalno podrejenost sovjetskim gospodarskim interesom. Zahodna Evropa je dobivala kapital od svoje velesile, so dobrine in denar iz vzhodne Evrope odtekali s pomočjo zaplemb, zvižanih blagovnih menjav in združenih podjetij v sovjetski lasti. Celotni stroški, ki naj bi jih vzhodna Evropa plačala SZ (14 milijard \$), kar sovpada z ameriškimi vlaganji v zahodno Evropo v obliki Marshallovega načrta. Do začetka 60-ih let se je razlika med V in Z začela poglobljati. Rast v V Evropi je upadla, tudi zato ker ni temeljila na izboljšani produktivnosti.

Konec imperija?

Stalin se je odločil, da z izjemo baltičskih držav vzhodne Evrope ne bo vključil v SZ, temveč bo vzpostavil obliko posredne oblasti s pomočjo tamkajšnjega komunističnega vodstva. Med letoma 1945 in 1953 je bilo obdobje naraščajoče sovjetske oblasti nad evropskim imperijem. RA se je leta 1955 umaknila iz sovjetskega območja v Avstriji, v zameno za avstrijsko nevtralnost. Občasno je protisovjetsko razpoloženje izbruhnilo na ulicah, na Madžarskem (upori študentov, delavcev). Odpor ljudi ali celo zaničevanje do demokratičnega socializma sta bila vedno združena s strahom. Nezadovoljstvo ljudi ni bilo najresnejša grožnja sovjetski oblasti. Za Moskvo so večji izziv predstavljali komunistični kadri, prišlo je do bojev med zagovorniki stare usmeritve in reformisti. Kitajsko-sovjetski razdor je še bolj prizadel ugled Moskve. Aparat sovjetske oblasti je pokazal svojo vzdržljivost.

9. PREOBLIKOVANA DEMOKRACIJA – ZAHODNA EVROPA 1950-1975

Po letu 1945 je zahodna Evropa ponovno odkrila demokracijo. V Združenem kraljestvu, na Irskem, Švedskem in v Švici so odpravili vojne omejitve in nadaljevalo se je normalno delovanje parlamenta. Protidemokratične države so bile: Francija, Nemčija in Italija, ki so zgradile nove ustavne sisteme; v Grčiji so uvedli

parlamentarno oblast. To kar je nastalo po letu 1945 je bilo drugačno zaradi spominov na vojno in predvojno krizo demokracije; politične stranke, parlament in politika sama, se je spopadla s fašizmom. Demokracija po letu 1945 je prinesla popolnejšo volilno pravico, tudi za ženske. Kakor po letu 1918 je spremembe mogoče uvesti s pomočjo ustavnih reform. V Italiji in Nemčiji so se vlade lotil zatiranja protidemokratičnih političnih gibanj. Komunistično stranko so prepovedali v Zahodni Nemčiji in Grčiji. Zahodnoevropske vohunske službe so se povečale in preverjanje ljudi za delo v javnem sektorju je postalo ustaljeno. Levica in desnica sta se sprijaznili s parlamentarizmom. Nasprotovanje reformam je trajale najdlje v Franciji in Italiji, ki imata marksistično tradicijo. Desnica je veliko učinkoviteje izrabljala hladno vojno, ki je predstavljala močno gibanje, ki se je zavzemalo za demokracijo. Koalicija med levico in desnico je postala pravilo v zahodnih parlamentih, v Franciji vir nestabilnosti, ne pa tudi v Italiji in na Danskem. Kljub temu, da so bile zahodnoevropske vlade začasne, je bilo malo javnih protestov in nasilja. Oživitev demokracije je sovpadala z stalno gospodarsko rastjo.

Čudež rasti

Povojnemu razcvetu naj bi sledil upad oz. upočasnitev industrijske proizvodnje. Nizozemska vlada je spodbujala izseljevanje iz države, saj ne bo mogla rešiti problema brezposelnosti. Zahodna Nemčija bi z izgubo kmetijskih dežel Vzhodne Prusije in Šlezije povzročila pomanjkanje hrane. Splošni napredek gospodarstva ni bi spodbuden. Irsko in Španija sta konec 50-ih let spremenili politiko v modernizacijo, saj je politika nacionalne samozadostnosti povzročila veliko brezposelnih in počasno rast. Med državami so obstajale velike razlike. Avstrija, Zahodna Nemčija, Francija, Italija in Nizozemska so dosegle sorazmerno hitro rast, Britanija in Belgija pa nekoliko počasnejšo. Evropsko obnovo pripisujejo Marshallovemu načrtu, obsežni ameriški finančni pomoči, za katero so se ZDA zavezale, da jo bodo nudile. ZDA so prevzele močno gospodarsko, politično in vojaško obveznost do Evrope; zato je bila obnova po 2.sv.v. uspešnejša kot po 1.sv.v. Američani so pomagali spremeniti evropski kapitalizem, s preoblikovanjem industrijskih razmerij, moderniziranjem delovnih tehnik

in opreme. Marshallovi načrtovalci so želeli spodbuditi evropske politike, da bi povečali potrošnjo. Dolgoročno je bil najpomembnejši širši politični vpliv ameriške prisotnosti v zahodni Evropi. Hladna vojna je povečala sodelovanje med državami zahodne Evrope; s pomočjo Evropske monetarne zveze in Evropske gospodarske skupnosti - ki so ju spodbudili ameriški načrtovalci, je trgovina znotraj Evrope zacvetela. Evropske vlade niso bile samo pasivne prejemnice ameriške radodarnosti, saj so preprečile ameriški izolacionizem, pod pretvezo o grožnji komunizma. Američani so bili tukaj na osnovi povabila. Leta 1960 so ustanovili Organizacijo za gospodarsko sodelovanje in razvoj (OECD), kjer je v 1. členu ustanovne listine bil kot cilj doseganje najvišje možne gospodarske rasti, zaposlenosti in življenjskega standarda.

Socialne države

Cvetoče gospodarstvo in razširjena socialna država sta povezana. Zveza socialna država je nastala kot izraz nasprotovanja Hitlerju. Marshallovo povezovanje demokracije in blaginje je odraz izkušenj Britanije in Švedske. Povojna socialna država: polna zaposlenost, nagla rast prebivalstva in notranji in zunanji mir v Evropi. Med vojnama je bila socialna politika: množična brezposelnost, strah pred upadanjem preb., revolucijo, polit. ekstremizmom in vojno. V obeh obdobjih je država prevzela vodstvo. V nekaterih državah so reševali stanovanjsko problematiko in uvedli so prostovoljno zavarovanje. Javna poraba države za socialne storitve je naraščala, sorazmerno z nacionalnim dohodkom. Spremenila se je struktura porabe, ko se je zmanjšala poraba za obrambo v korist socialnih pravic. Vojna je ustvarila in okrepila občutek solidarnosti, vendar je gospodarski napredek zagotovil vire, ki so podprli to spremembo. Razporeditev dohodka se ni bistveno spremenila, vprašanje za koga je nastala socialna država? zahodnoevropsko demokracijo so utrdili srednji razredi, ki so obrnili radikalne programe v svojo korist.

Individualistično razgibanje Evrope

V 50-ih letih je uresničevanje želja presevalo kupovanje dobrin. Oglaševalci so se osredotočali predvsem na gospodinjo doma; oglaševanje je kupca prepričevalo, da se lahko pomakne nekaj stopenj po družbeni lestvici navzgor. Njihove tehnike in razvrščanje potencialnih kupcev je temeljilo na novih vedah – anketiranju, preskušanju in uporabni psihologiji. Oglaševalska revolucija se je širila z množičnimi mediji; nove želje so ustvarjali in zadovoljevali hitreje kot prej. Cvetela je prodaja hladilnikov, pralnih strojev in televizorjev, vendar so si jih revnejši sloji lahko privoščili šele kasneje. Proizvodnja avtomobilov je bila najpomembnejša – upadel je železniški promet. Naraščajoči življenjski standard je spodbujal tudi lagodnejše trošenje. Razvil se je turizem in paketna potovanja. Potrošnik – pasivni, konformistični objekt komercialnih pritiskov je v 60-ih letih zamenjal aktivnega državljana. Razredi, ki so prej nudili kolektivno delovanje, identiteto in dejavnosti znotraj in zunaj tovarne, so izginjali. Število belih ovratnikov in direktorjev se je povečalo, število kmetov pa zmanjšalo.

Amerikanizacija Evrope?

V 50-ih letih so bili ljudje prepričani, da poenotenje vzorcev življenja prek nacionalnih in socialnih meja pomeni izgubo identitete in nastanek ameriškega modela družbe. Amerikanizacija je bila cilj ZDA, saj so menili, da predstavljajo model za razrešitev socialnih in gospodarskih nasprotij, ki bi ga bilo potrebno prenesti na zahodno Evropo. To se je kazalo v kampaniji produktivnosti, uveljavljanju evropskega federalizma, svobodni trgovini in novih vrstah tehnologije in trženja. Ameriška hegemonija je povzročila vedno močnejše protiameriško razpoloženje, še posebno v Franciji. Največ odpora je bilo s strani intelektualcev in branilcev stare visoke kulture, kakor pri nižjih razredih. Države so imele občutek, da so postale neke vrste ameriške kolonije. Ameriški vplivi so se spremenili, ko so prišli v stik z evropskimi željami in tradicijami. Modernizem v arhitekturi je prinesel nebotičnike, stanovanjske bloke in poslovne stavbe. Amerika ni bila samo resničnost, ampak tudi ideja, ni bila enovit splet

vplivov – ampak zmes različnih, nasprotujočih si tokov. Amerika je ponudila Evropejcem ponudila modele nacionalne varnosti in potrošništva. Evropa je postajala vse močnejša sila v mednarodnem gospodarstvu, medtem ko so ZDA nekoliko nazadovale; Evropa je postala glavna dejanska vlagateljica v ZDA.

Nasprotovanje v družbi rasti

V 60-ih letih se je mlada in bolj urbana Evropa začela zavedati velikanskih družbenih sprememb, ki so nastopile po vojni, in začela je zahtevati, da jim politika in pravo sledita. V nekaterih državah je prišlo do državljanske vojne, protestov – formalna demokracija, za katero so prežale starejše avtoritarne sile. Politično korist od novega razpoloženja so imele sredinske in levičarske politične stranke. Laburistične in socialnodemokratske stranke so spet prišle na oblast kot voditeljice modernejše družbe. Stranke so si prizadevali za izboljšanje izobraževalnih in zdravstvenih storitev in reforme na področju socialnih in osebnih pravic. V 60-ih letih je bil začetnik modernosti. Pojavila se je zahteva po večji demokraciji, kar izhaja iz družbene in gospodarske podrejenosti žensk. Spremenjene spolne navade in pojav neodvisne generacije, ki si je prizadevala za višjo izobrazbo in poklicno svobodo, so napovedovale zakonske reforme. Nekatere države so uzakonile splav, druge so ga omejile. Najpočasnejše je potekalo delovanje za zagotovitev enakih pravic na delovnem mestu. Ženska enakopravnost je bila bolj formalna. V Zahodni Evropi je prihajalo do boja za doseganje enakopravnosti. Mladostniško nezadovoljstvo z osrednjo levico, se je izrazilo z radikalno kritiko poveljnega družbenega razvoja najprej v Zahodnem Berlinu, Franciji in Italiji. Leta 1968 je prišlo do izbruha: zasedba študentskih naselij, nemiri, stavke in demonstracije, ki so pretresle Evropo. Levica ni bila sposobna dojeti, kakšno je zmagoslavje kapitalizma. Študentski radikalci so opozorili, da v središču poveljne politike ni nobenega prepričanja, ampak le praznina. Spodbudili so bolj kritičen pogled na središča poslovne, vojaške in politične moči. Hkrati so s svojo interesno skupino zagotavljali sredstva za univerzitetni sistem in ga odpirali za bolj demokratične vplive. Prišlo je tudi do delavskih projektov, kjer so sindikati zahtevali zvišanje plač; tudi v Italiji in Franciji je prišlo do tega, da je

protestom študentov sledil val stavk delavcev. Kljub temu, da so študenti želeli odpraviti kapitalizem, so delavci nameravali uživati več njegovih koristi. Njihovi cilji so se razlikovali, zato možnosti za neko zavezništvo ni bilo. Ko so sindikati dosegli večino zahtev, delavski razred ni bil več tako revolucionaren.

Preseljevanje

Poveljni kapitalizem je potreboval veliko delovne sile, zato je zahteval veliko gibljivost ljudi. Evropske nacionalne države so nadzorovale meje in razlikovale med svojimi državljani, ki so jim nudile vedno več pravic in koristi, in tujci. Ob preseljevanju je prihajalo do napetosti, saj je še vedno bile med zahtevami kapitalizma in nacionalne države. Fašizem in komunizem sta uničila vzhodnoevropske manjšine, kapitalizem pa je uvedel drugačne manjšine na Zahodu; razvoj večrasne družbe in boj za enakost spolov! Po letu 1945 je nastopil val izseljevanja iz Evrope, saj so se vlade bale množične brezposelnosti; Nizozemce, Britance in Italijane so spodbujali, da se preselijo v čezmorska ozemlja. Hkrati so se v zahodno Evropo zlivali begunci in razseljene osebe. Obstajala je povezava med politiko priseljevanja in rasizma. Zaradi gospodarske rasti, je bilo potrebno vedno več delovne sile . najprej so potrebe reševali z begunci (v Nem) in podeželskim prebivalstvom. V mestih so vaščani našli delo, anonimnost in nov, modern način življenja. Ko so te vire izčrpali, so iskali nove: v Švici in na Švedskem so zaposlovali italijanske delavce; Francija, Nemčija in Švica pa delovno silo iz južne Evrope. Države so imele malo nadzora nad preseljevanjem; nekje so ustanovili nacionalne urade za priseljevanje. Moderni kapitalizem je prinesel več milijon beguncev, dvanajst milijonov Zahodnoevropejcev, ki so se preselili s podeželja v industrijo in storitveno dejavnost, in še okoli deset milijonov delavcev iz južne Evrope, sredozemskega obrobja in oddaljenih kolonij. Evropski trg delovne sile je postal mednarodni, saj se je število tujcev v zahodni Evropi v treh desetletjih potrojilo. Položaj delavcev je bil v Britaniji in Franciji zakonsko boljši, vendar so doživljali enako stopnjo družbene izločenosti in zapostavljenosti. Vlade niso načrtovale dolgoročne strategije za preseljevanje, ker so menile, da gre za začasen pojav. Priseljenci so s seboj pripeljali žene in si ustvarili družine. Konec 60-ih let so uvedli

celo vrsto omejitev za preseljevanje z vedno bolj razvidnimi rasnimi predsodki. Francija in Britanija sta obe umaknili svojo predhodno liberalno politiko imperialnega državljanstva. Ustaviti preseljevanje je bilo lažje kot pa izboljšati rasne odnose. Ni bilo nikakršnega aparata, ki bi nasprotoval diskriminaciji; države so hotele rasni problem rešiti z izseljevanjem tujcev.

10. KRIZA DRUŽBENE POGODBE

V 50-ih letih se je s kapitalizmom razvil tudi konservativni individualizem in gospodarsko rast. Družbena pogodba je izhajala iz reforme kapitalizma in demokracije; manj sta nanjo vplivali hladna vojna in vmešavanje velesil. Temeljila je na dveh dosežkih: polni zaposlenosti in rasti. Polna zaposlenost je z davki financirala začetek socialne države, rast pa je prinesla višji življenjski standard. Na teh osnovah so zgradili demokratično nacionalno državo. Na začetku 70-ih let je bilo obdobje politične stabilnosti, ki se je končala ko je Zahod zagrabil občutek krize in nemoči, napetosti med delovno silo in kapitalom. Novo zgrajeni demokratični red se je uspel prilagoditi in zdržati; poveljna družbena pogodba je zašla v krizo, vendar ni propadla, saj so evropske nacionalne države spoznale meje svoje moči in potrebo po zavzetem delovanju, da ubranijo svoj način življenja pred globalno konkurenco.

Kriza inflacije

Gospodarska rast v zahodni Evropi je zviševala cene blaga. Spopad med delovno silo in kapitalom je sovpadal s koncem nagle rasti produktivnosti, ki je za 20 let prinesla industrijski mir; krivci so bili delavci s pretiranimi zahtevami ali delodajalci in njihovo nepripravljenostjo, da bi zmanjšali dobiček. Pritisk plač ni bil edini vzrok za pospeševanje inflacije. V mednarodnem gospodarstvu se je inflacija višala, zaradi vietnamske vojne in dviga cena proizvodov na svetovnih trgov. Vojna v Vietnamu je razvrednotila dolar, kar je pomenilo obdobje valutne nestabilnosti, ki je povzročilo dvigovanje cen. Inflacija je zajela v so zahodno Evropo, vendar zaostrovanje fiskalne

politike ni pomagalo. Nemci so hoteli omejiti inflacijo z namerno deflacijo s pomočjo zaostrene monetarne politike.

Thatcheristični poskus

Thatcherjeva vlada si je nadzor nad inflacijo zastavila kot prednostno nalogo pred polno zaposlenostjo. Monetarizem – kakor marksizem (1980) prinesel malo napredka. Neuspeh Thatcherizma se kaže v tem, da mu ni uspelo doseči nobenega daljnosežnega zmanjšanja državnega gospodarskega delovanja. Socialna poraba in BDP sta ostali skoraj nespremenjeni. V britanski socialni državi ni bilo nobene konservativne revolucije.

Zdržljiva država

Thatcherizem je predstavljal najbolj usklajen in ideološko nabit poskus, da bi prekinili poveljni status quo v zahodni Evropi; uvedel je novo obdobje konservativne oblasti, ki se je nanašalo področje industrijskih razmerij, privatizacije in socialne države. Med VB in celinsko Evropo sta dve temeljni razliki: vprašanje zgodovinskega spomina – politika, ki jo je uvedla Thatcherjeva, se je razvila v državi z najmanj izkušnjami ideoloških nemirov in političnega nasilja na vsej celine; prepad med vrednotami in nazori britanskih konservativcev pod Thatcherjevo in evropsko meščansko demokracijo. V 50-ih letih je širjenje države nudilo priložnost za širjenje njihove moči in pokroviteljstva ter za pridobivanje nove volilne osnove. Neoliberalizem je spodbujalo več dejavnikov: odprava finančnih omejitev, sprostitev trgovine s strani Evropske skupnosti, potreba po reševanju visokega državnega dolga in slabljenje državnih monopolov zaradi tehnoloških sprememb in okrepljene konkurence. Številne države so bile naklonjene zmanjševanju birokracije.

Propad levice?

Levičarske stranke so obdržale svoj položaj v Skandinaviji in južni Evropi. V vseh treh državah je levica prevzela oblast in se izogibala oznakam, da je laburistično

gibanje. Leta 1973 se je v Evropi zgodilo veliko obsežnih sprememb v družbi in gos.: - deindustrializacija (izguba dela, precenjen tečaj in slabo upravljanje, zmanjševanje pomena ind. sektorja) in upadajoča moč delovne sile. Velika središča evropske industrializacije so začela propadati – premogovništvo, tekstilna ind., jeklarstvo in avtomobilska ind., kar je oznanilo začetek postindustrijske družbe. Nekatere vrste težke ind. je doletelo prestrukturiranje, so se druge razcvetele – elektronika in farmacija. Splošni upad industrije je spremenil naravo sindikalne moči, od starega delavskega aktivizma (rudarstvo, ladjedelnice, železnice) v korist belih ovratnikov, tehničnega in javnega sektorja. V nekaterih državah je upadlo članstvo v sindikatih. Množična brezposelnost je zmanjšala učinkovitost stavkanja. Spremenili so se vzorci delovne sile in pomen dela. Velike korporacije so počasi izpodrivale majhne družbe, s kratkoročnimi pogodbami, ki so zaposlovale vedno več žensk. Delo je dobilo drugačen pomen v življenju ljudi; v fašizmu in komunizmu je delo bilo pravica in dolžnost. V 80-ih letih ni bilo dovolj dela za vse – množična brezposelnost in naraščanje porabe za socialno varnost!

Neuspešnost

Ljudje so v konec 80-ih let živeli v revščini, za kar so krivili samske matere – vse bolj obubožano skupino, kar je povzročilo zmanjševanje otroških dodatkov in podpor. Drugi vzrok so videli v ostarelih, kar se je kazalo v padcu pokojnin. Ko so začele propadati osrednje ind. dežele, so se ljudje selili v predmestja in v druge predele. S povečevanjem revščine in propada med zaposlenimi in brezposelnimi, se je po vsej zahodni Evropi zvišalo število zapornikov. Novo konzervativno razpoloženje 80-ih let je bilo posebno razvidno na Nizozemskem, kjer je bila država zadržana do zapiranja ljudi. Nastopila je rasna razsežnost, saj je poskočil delež zapornikov, ki so bili tujci in pripadniki etičnih manjšin (Francija, Švica, Belgija, Španija in Portugalska). Z naraščanjem brezposelnosti so evropske države v 70-ih letih končale politiko množičnega priseljevanja in začetek omejevanja. Uradi za preseljevanje so si prizadevali za vračanje ljudi, vendar niso bili uspešni. Leta 1989 je nastopil strah pred priseljenci iz Vzhoda, zato so države poostrele nadzor priseljevanja in zakone za

podeljevanje azila. Problem priseljevanja se je pogosto mešal s problemom beguncev. Pogoje za sprejem beguncev so načrtno naredili nepriljavne, vendar neuspešno: nastanili so jih v taborišča, ladje in zbirne centre; zmanjševali so jim pravice do socialne pomoči in podpore in preprečevali so jim, da bi delali. V 80-ih letih so desničarske stranke prvič dosegle vodilni položaj. Desnica je priseljevanje izbral kot izgovor za vse druge težave: brezposelnost, pravičnost davkov in negotovost delovnih mest.

Zmagoviti individualizem?

Sociologi so govorili o družbi tveganja, ki posameznika zasuje z grožnjami, ki jih je ne more nadzirati in o katerih premalo ve. Avtomobilsko gos. gospe Thatcher je bilo vedno manj privlačno; ekološka gibanja so bila naraven izraz tega nezadovoljstva, in sicer zaradi naftne krize in razprav o vodenih projektilih in jedrskem orožju. Stranke so se zavzemale za okolje, protimaterializem itd. – postale so vedno pomembnejše orodje za predstavljanje problemov v javnosti. Politično delovanje se je ukvarjalo z vprašanjem identitete in ne razreda. Medtem ko se je ustavilo napredovanje delavskega razreda, je bilo uspešno žensko gibanje. V 60-ih letih je prišlo do prevrednotenja spolnih vlog, kar se je v 70-ih in 80-ih letih kazalo v zakonodaji – posebno v katoliški in pravoslavni Evropi. Zakoni o razvezi so postali bolj liberalni, gibanje za pravice homoseksualcev in lezbijk je postajalo vse močnejše, ... Južna in katoliška Evropa sta se spreminjali kasneje. Povečalo se je število zunajzakonskih rojstev, kontracepcijske tabletko so postale vse dostopnejše, zdravljenje neplodnosti itd. Naraščala je vloga države, zaradi interpretacije zakonskih pravic, zagotavljanjem zdravstvenih, izobraževalnih in socialnih storitev. Razpravljali so z vidika etike posameznika in ne etike kolektiva. Naglo rastoča potrošniška kultura – pop, rock in punk. Prišlo je do komercializacije časa in kulture. Politika konec 20.st. ni veljala več kot glavno področje za osebno izpolnitev ali delovanje. Volilna neudeležba je naraščala, članstvo v strankah upadalo. Razred ni bil več tako povezan z delom kakor življenjskim slogom in izbiro mode. Večja izbira in večji individualizem; športni dogodki in festivali. Globalizacija in kriza nacionalne države

Kljub občutku gos. ranljivosti je zahodna Evropa po krizi 70-ih letih ostala eno od gonil globalnega gos. Konkurenčnost so dosegli s prestrukturiranjem in visokim življenjskim standardom. Spreminjala se je moč vlade, da izvaja nac. gos. politiko in s tem vpliv kapitalizma na evropsko nacionalno državo. Evropske države so si prizadevale za popolno monetarno zvezo ob pogojih, ki bi izsilili proračunsko omejevanje v državah članicah. V Evropski monetarni zvezi se je vloga držav občutno zmanjšala, kar je pomenilo izziv za nacion. neodvisnost. Socialno stabilnost je bilo zaradi ostrih meril še težje doseči.

11. MORSKI PSI IN DELFINI – PROPAD KOMUNIZMA

Nihče ni znal napovedati propad komunizma. Leta 1989 je prišlo do propada SZ, ki je bil hiter, nepričakovan in miren, zajel pa je celotno vzhodno Evropo. V kakšnem smislu je Zahod zmagal v hladni vojni? Zmaga za demokracijo.

Svetovna gospodarska kriza in vzhodna Evropa

Po letu 1956 je stalinizem kot ideologija zamiral. Centralizirana partija in državni aparat sta še vedno spodbujala gos. rast s širjenjem težke ind. in strogim nadziranjem trgovine, kmetijstva in potrošnih dobrin. Politično nezadovoljstvo so blažili s spremembo ravnotežja vlaganj v korist lahke ind. in boljšim življenjskim pogojem. Gospodarstvo se je ravnalo po planu, pri čemer je vladala popolnoma politična odgovornost za učinkovitost gos. Konec 60-ih let se je povojna rast upočasnila. Na Vzhodu in Zahodu je gos. upočasnitev obremenila socialni sistem – življenjska doba se je znižala. Vzhod je v 70-ih letih Zahod prekašal le v porabi alkohola. Komunistični socialni model je bil vedno manj privlačen, hkrati ni izpolnjeval obljub v družbi, kjer so verjeli v enakost. Enakost dogodkov so ogrozile reforme za povečanje učinkovitosti, socialna gibljivost se je ustavila; socialne podpore niso bile splošne socialne pravice, ampak partijski privilegiji. Življenjske razmere so bile slabe. Inflacijo so spremljali vse večje pomanjkanje, slabša kakovost izdelkov in vedno daljše vrste. Kriza težke industrije je imela na Vzhodu hujše posledice kakor pa na Zahodu. Velike

železarne in jeklarne so bile gos. iracionalne in imele velikansko simbolično moč. Vzhodna Evropa je postala območje ekološke katastrofe; dvakrat več žveplovega dioksida kakor Evropska skupnost. Glavna komunistična dilema 80-ih let, da je gos. preoblikovanje nujno, vendar nemogoče. Ni bilo izključeno, da bi se komunizem reformiral na enak način kot kapitalizem. Mnogi so enačili komunizem in kapitalizem kot enako usmerjena načina vodenja modernega ind. gos. – velikanska birokracija in odvisnost od strokovnjakov, spodbujanje višje izobrazbe, znanosti in tehnologije, prizadevanje za skupne cilje materialnega blagostanja. Sposojanje kapitala od Zahoda je bilo sredstvo, s katerim so se izognili bolečim odločitvam in blažili šok modernizacije. Komunistični voditelji so v zahodnem kapitalu videli sredstvo, s katerim bodo podkupili javno mnenje omilili učinke strukturnih sprememb v gos. Dolg je v vzhodni Evropi hitro naraščal in ni jim uspelo z uporabo tujega kapitala modernizirati poljskega gos. in izboljšati tehnološke osnove; začasno in umetno izravnavanje življenjskega standarda ni kupilo socialnega miru. V začetku 80-ih let so nekoč gos. zaostale države južne Evrope – Španija, Portugalska in Grčija ušle izpod diktature in dobile dostop na trge Evropske skupnosti, kar je posledično poemnilo, da so prehiteli vzhodni blok. V vzhodni Evropi je bila različna gos. učinkovitost, v Vzhodna Nemčija in Češkoslovaška sta prekašali Madžarsko in Poljsko. Povsod je življenjski standard padal, dobrin je bilo malo, nesposobnost sistema pa očitna.

Oslabljena partija

Partija je začela počasi propadati, nadomestili so jo drugi organi oblasti – uradniki iz državnega aparata, vojska in ostareli »mali Stalini«. Propad je povezan z propadom socialistične ideologije in koncem prepričanja, da bodo gos. prehiteli Zahod. Najvidnejši je bil upad na Poljskem, ki je v 70-ih ponudila paradigmo za ohranitev stalinističnih gos. prednostnih nalog. Povečalo se je število svobodnih sindikatov. Zapuščina Solidarnosti je bila partija, ki je izgubila namen in legitimnost; upadlo je njeno članstvo, predvsem so odhajali mladi. Nacionalni komunizem je vseboval tudi bolj napeto in sovražno razmerje do preživelih ostankov etičnih manjšin; protisemitizem je prišel na površje na Poljskem, kjer je bila nekoč največja judovska

skupnost v Evropi, je skoraj izginila. Milošević je začel uporabljati problem Kosova, da bi obudil srbski nacionalizem. V Bolgariji so preganjali turško prebivalstvo in v Romuniji madžarsko. Nacionalizem je bil sredstvo, s katerim so komunisti bili pokorni SZ. Vprašanje opozicije? Opozicija se ni več zanimala za nacionalno neodvisnost in njena sposobnost, da izsili spremembe je bila zelo omejena. Poleg odkritega javnega spopada se je opozicija kazala v umiku ljudi iz sistema – prebegnili na Zahod. Zapuščanje države niso zavirali le politični voditelji, ampak tudi njihovi nasprotniki, Cerkev in reformisti. Intelktualna opozicija zunaj ali znotraj partije je bila nemočna; opozicijo je slabilo tudi to, da se je vrnila varnostna služba s svojimi ovaduhi. Opozicija, kakršna je obstajala v vzhodni Evropi, je bila razdrobljena, neenotna in brez odločne tuje podpore. Posamezniki z Zahoda so ponujali pomoč, medtem ko so vlade žele ohraniti stabilnost. V 80-ih letih se je opozicija združila proti komunizmu, in sicer na področju moralne preнове, ČP, svobode in miru. V enostrankarskem sistemu politični problemi niso ustvarili množičnih organizacij ali ponudili političnih alternativ. Eden od ključnih problemov je bilo onesnaževanje, posebej po černobilski nesreči

Razvoj sovjetske politike

Dolga doba imperija, ki sta jo začeli Portugalska in Španija v 15.st. se je končala v sredini 20.st. Po drugi svetovni vojni poraz nemških imperialnih načrtov in proces dekolonizacije. Gledano v celoti, se imperij ni izplačal; medtem ko je posameznikom in družbam prinašal velike dobičke, je bremenil državno blagajno imperialnih sil. Imperialne sile so se bile redko prisiljene umakniti neposredno zaradi vojaške vstaje; uporov ni bilo težko zadušiti – vprašanje samo, s kolikimi žrtvami in za kakšno ceno. Odločitev za imperij je bila seštevke več dejavnikov: finančnih, vojaških in politično-ideoloških. Imperialne sile so imele na izbiro, ali uporabijo silo, da ohranijo svojo oblast ali ne. Če so to storile so pogosto ogrozile politično stabilnost doma. Po vojni so se manj odločale za to, ker je bila vojaška prevlada drag in okoren način, da dosežejo kar želijo. Nadaljnja oblast nad imperijem ni ustrezala ne ZDA in ne domači javnosti, ki jo je zanimalo predvsem blagostanje v Evropi. Vprašljivost moralnosti in racionalnosti imperija. Stalinov imperij se je sesul v času miru. Gledano s sovjetskega

stališča je nov pristop do vzhodne Evrope spodbudilo več dejavnikov. Območje je v Stalinovem času bilo pridobitev za Moskvo, vendar je kasneje postalo gos. breme. V 70-ih letih poceni izvoz sovjetskih goriv. Skupnost Vzhodne Evrope ni ustvaril kroga za večjo produktivnost in bogastvo, ampak je zmanjšal dvostranske trgovinske sporazume. Gospodarstvo je obremenjevalo vzdrževanje vojakov, saj je bila moskovska politika povsem podrejena sovjetski vojski, zato je poravnala račune za nove oborožitvene sisteme. Vzhodnoevropejci so v 80-ih zmanjševali porabo za obrambo. S strateškega vidika se je spremenil pojem vzhodne Evrope. Zaradi zmanjšanja nemške grožnje, se je Moskva lahko osredotočila na Kitajsko, veliko močnejšo in manj predvidljivo teknico. Leta 1985 je bil za generalnega sekretarja izvoljen Gorbačov, katerega prednostna naloga je bila notranja politika: zamenjava stalinističnega modela, ki je temeljil na težki industriji v modernejši model sodobne tehnologije in visoke produktivnosti. Gorbačov je imel za razliko od drugih veliko bolj proste roke, da je poudarjal politične vidike svojih reform. Uspešno prestrukturiranje gos. in oživitve socializma sta odvisna od večje svobode informacij in demokratizacije vseh delov družbe; bil je za sodelovanje med državami brez prisile. Nasprotoval si je v tem, da naj vzhodnoevropske oblasti posnemajo SZ v prizadevanjih za reforme.

Kriza leta 1989

Propad imperija se je začel znotraj same SZ; leta 1987 so siloviti okoljevarstveni protesti v baltičkih državah sprožili velike neuradne demonstracije ob obletnici sporazuma Molotov – Ribbentrop; sledili so neredi in politični spopadi. Estonija je leta 1988 razglasila avtonomna republika – prva v SZ. Nacionalni simboli so bili vedno pogostejši, ki so jih organizirale množične skupine za avtonomijo, ki so jo izsilile, da so jih lokalne oblasti priznale. Leta 1989 so ljudske fronte dosegle odmeven uspeh, ko so premagale partijo na volitvah v novi Kongres ljudskih odposlancev SZ. Poljski je istega leta grozila državljanska vojna, zato je na volitvah partija utrpela hud poraz. Če je sprememba na Poljskem nastopila zaradi šibkosti partije, je na Madžarskem nastala zato, ker je bila partija močna, naduta in zagledana vase; ni se pravočasno zavedla, da se za politično opozicijo skriva močna želja ljudi po spremembi. Velikanske množice so se zbrale na demonstracijah proti stari oblasti, kar je bila potrditev konca

komunizma in znamenje nestabilnosti. Prva naloga protikomunistične politike je bila, da izdela nova pravila. Po letu 1919 se je zopet želelo vzpostaviti demokracijo v tem delu Evrope. V vzhodno Evropo so uvozili zahodna politična in ustavna merila. Ponovno je bilo potrebno vzpostaviti red, vendar težnje niso bile bolj izrazite in nerevolucionarne. Prišlo je do spremembe ustav, kar so sprva ovirale negotove razmere. Samo v Romuniji in Bolgariji so hitro uvedli novo ustavo. Pravice so bile bolj na papirju kot v praksi, saj je gos. kriza onemogočala izvajanje soc. in gos. pravic, medtem ko je država omejila polit. in človekove pravice. Tako kakor leta 1991, nove ustave niso zajele pravic manjšin. Manj medn. skrbi za manjšine in protestov, kakor v času DN. Protesti Sveta Evrope so dosegli le manjše izboljšave razmer. Podobnosti tudi z letom 1945, saj je bilo potrebno kakor po nacistični zasedbi, rešiti vprašanje kontinuitete države – zakonodaje in administracije – s starim redom. Podobno kot po komunizmu, so izvajali čistke; prehod po letu 1989 je potekal bolj gladko kot po 1. In 2. sv. v. Novoosvobojene vzhodnoevropske države so imele en sam cilj – pridružiti se Evropi. Thatcheristično politiko, ki se ji je večina zahodne Evrope izognila, so izvajali na Vzhodu. Privatizacija, ki so jo narekovali zahodni ekonomisti, svetovalci, finančniki in pravniki, je zajela vse območje. Nekje je 80% gos. prišlo v zasebne roke, bilo je veliko prehajanja virov znotraj držav in iz držav v roke tujih vlagateljev. Zahodne banke so odobrile kratkoročno finančno pomoč za stabilizacijo monetarnega sistema. Tuji vlagatelji so neleteli na negotovost zaradi lastninskih zahtevkov; posledica je bil padec ind. proizvodnje in strmo naraščanje brezposelnosti. Nove demokratične države so se morale spopasti z globalno konkurenco. Propadla so cela mesta in cele vrste ind., najemnine so se povišale, razlike v dohodkih tudi. Novi kapitalizem je bil bolj negotov, ustvarjal je nove mafijce in kriminal ter uničeval prihodke poštenih ljudi s prevarami.

Nemčija spet združena

Najpomembnejša sprememba v evropskem ravnotežju, je bila ponovna združitev Nemčije. Prvotna razdelitev Nemčije ni ustrezala načrtom velikih sil. V Zahodni in Vzhodni Nemčiji je pomen združitve sčasoma upadal. Združitev bi lahko obudila strah pred nemško močjo. Raziskave javnega mnenja so pokazale, da je strah pred Nemčijo v

vzhodni Evropi zelo upadel. Množični odhodi beguncev iz Vzhodne Nemčije in demonstracije so pomenili konec vzhodnonemške države. Nemčija naj ne bi predstavljala grožnje kakor Hitlerjeva, saj temelji na demokratičnih izkušnjah in nemilitarizmu ter neekspanzionistični politiki. Najmočnejša država v Evropi je bila prisiljena, da se posveti obnovi svoje vzhodne polovice.

Vojna v nekdanji Jugoslaviji

Po letu 1989 oživljanje nacionalizma, komunistično vodstvo je prestopilo v nove vloge nacionalističnih voditeljev. Propad komunizma je pokazal, kako uničevalne možnosti ima nacion. Prvič, osvoboditev izpod komunizma je potekala skupaj z zahtevami po nacion. neodvisnosti, kar je bilo značilno za vso vzhodno Evropo. Stari mehanizmi za reševanje manjšinskih sporov znotraj Varšavskega pakta po letu 1989 niso več delovali. Medn. razmere so se dramatično razlikovale od prve polovice stoletja, ko je nacion. ogrozil stabilnost Evrope – medvojni genocid, množični izgoni prebivalstva; Jude, Nemce in Ukrajince so izbrisali, preselili ali izgnali. Edina manjšina, ki je bila sposobna sprožiti spopad, so bili etični Rusi v baltičkih državah, saj so bili deležni pritiska in diskriminacije. Krvavi spopad Jugoslavije je postavil nacion. v središče, saj je imel propad komunizma uničujoče posledice. Odcepitev Slovenije je pokazala, da je mogoč razpad tudi na dokaj miren način. Vendar Slovenija ni imela srbske manjšine. Hrvaška in Bosna sta jo imeli, zato jim Srbi niso dovolili odcepitve od federacije. Komunistični voditelj S. Milošević si je utrdil mesto na oblasti. Očistil je svojo vojsko nasprotnikov, bilo je malo odkritega nasprotovanja. V Bosni so se Srbi odkrito borili za etično čistost in ozemlje, ter ponovno uporabo načinov in vrednot, ki so jih nazadnje uporabljali Nemci na Hitlerjeve zahteve po življenjskem prostoru. Etično čiščenje je prisililo Nesrbe, da pobegnejo iz domov – na njihovo mesto so privedli Srbe. Taka strategija je ustvarila veliko beguncev, Zahod je skušal obvladati begunsko krizo, zato so čakali na srbsko zmago. Etično čiščenje ni moglo samo zagotoviti vojaškega uspeha, zato so Bosanci in Hrvati z ameriško pomočjo postali močnejši, srbska morala pa je upadala. Leta 1995 so Srbi spoznali, da jim je etično čiščenje prineslo preveč ozemlja in pregnalo ljudi, s katerimi bi to ozemlje postalo

koristno. Poraz Srbov leta 1995, je pomenil poraz za Zahod, ki se ni znal odzvati na prvi resni izziv za liberalne vrednote po hladni vojni. Izid vojne je bila, da ni bilo pravih zmagovalcev, kar je to območje delalo stalno nestabilno. Ko govorimo o Zahodu, so vse pobude prišle s strani Američanov. Britanci in Francozi so raje delovali s pomočjo OZN in Nata – teles, v katerih so si oblast delili z Američani in v prvem tudi z Rusi. Vojna v Bosni je pokazala, kako težko Evropejci rešujejo svoje lastne spore brez Washingtona in to celo po koncu hladne vojne. Posredovanje v vojni so zagovarjali z argumentom, da neposredovanje v bosanski vojni utegne destabilizirati celotno vzhodno Evropo. Nesposobnost Zahoda, da bi končal vojno je povečala vznemirjenje po vsej vzhodni Evropi. Oboroževalna tekma med Grčijo in Turčijo se je stopnjevala; na Kosovu je bilo videti, da Srbi ne bodo mogli več dolgo zatirati albanske manjšine, medtem ko so etične napetosti in nasilje, ki so se iz Albanije razširile na Makedonijo, grozile, da bodo destabilizirale že tako negotovo oblast. Vojna v Jugoslaviji je posledica propada federalizma po letu 1989, na Češkoslovaškem je prišlo do mirne in civilizirane razdelitve Čehov in Slovkov. Težave so bila na območju nekdanje SZ, z velikimi ruskimi manjšinami na zahodnem in južnem delu imperija. Vzhodna Evropa je bila velikp stabilnejše območje kakor prej. Razen Poljske, Nemčije in SZ je bilo malo sprememb meja; Nemčija je končno priznala poljsko zahodno mejo in se odrekla zahtevam po starih vzhodnih ozemljih. Neodvisnost so dosegle tudi baltiške države

EPILOG USTVARJANJE EVROPE

S koncem hladne vojne se je spremenilo mesto Evrope, bila je zopet nerazdeljena, vendar nima več osrednjega mesta v svetovnih zadevah, ki ga je imela do začetka hladne vojne. Konec 20.st. se Evropa začinja zavedati obstoja evropske identitete. Novo v zgodovini Evropi ni bil obstoj spopadov, ampak njihov obseg. Ideologije 20.st. so nastopile in izginile hitro, njihov spopad je prinesel novo stopnjo nasilja v evropsko življenje, militariziral je družbo, okrepil državo in pobil milijone ljudi z moderno tehnologijo in birokracijo. Evropa je danes ideološko izčrpana, politika pa je postala izrazito nevizionarska dejavnost. Po letu 1989 zmagoslavje demokracije, s pomočjo

DN bi se vzhodne države naučile navad demokracije od naprednejših zahodnih; medtem ko bi velike imperialne sile širile v svoje kolonije in mandatna ozemlja demokracijo še drugam. Demokracija ustreza Evropejcem, ker je povezana z zmago kapitalizma in ker zahteva manj predanosti in se manj vmešava v njihovo življenje. Evropejci sprejemajo demokracijo, ker ne verjamejo več v politiko. Hkrati omogoča rasističnim strankam desnice, da delujejo za zaščito ČP. Resnični zmagovalec v letu 1989 ni bila demokracija, ampak kapitalizem. Konec hladne vojne pomeni, da ni več nasprotnika. Za konec stoletja je značilen občutek izgubljenosti glede premoči njene civilizacije in vrednot. Evropa se je na osnovi krščanstva, kapitalizma, razsvetljenstvo in tehnološkega napredka štela za civilizacijski vzor za ves svet. V 17. In 18.st. je prepričanje v svetovno poslanstvo Evrope doseglo vrhunec v obdobju imperializma. Nacionalna država je v Evropi preživela nacizem in hladno vojno. Enotni evropski trg je sprožil vrsto pogajanj med nacion. državami in ostal forum za sodelovanje. V sredini 80-ih let je narasla pobuda za federalizem, zaradi francoske nelagodnosti pred vedno večjo nemško močjo. Nemčija in Rusija sta bili največji grožnji liberalne demokracije. Prevlada Nemčije ostaja, izginile so ideje o imperiju. Rusija je bila manjša kot prej, odrezali so ji baltiške države in stare zahodne in južne sovjetske republike. Propad komunizma je sprožil džungelski kapitalizem, kjer nastajajo velika bogatsva ob hudi revščini – potreba po socialni obnovi. Ruske manjšine, ki so ostale v baltiških državah so manjša grožnja za evropsko stabilnost, kakor nezaščitene vojaške naprave in razpadajoče jedrske konice. Sodelovanje med državami je zamenjalo tekmovanje. Imperialne nacion. države so izgubile kolonije, saj so ugotovile, da te niso potrebne za njihovo blagostanje. Vojske se manjšajo, meje so stvar policije in manjšine so manjše kakor pred 1950. Po zaslugi genocida, izganjanja in asimilacije je glavni vzrok za 2.sv.v. učinkovito odstranjen. Ne pojavljajo se težave glede nacion. moli, rasne čistosti in vojaških zmogljivosti. Večina Evrope je v Natu ali EU. Članice EU so spoznale, da njihov obstoj ni odvisen le od nacion. gos. politike, ampak od več vrst sodelovanja in skupnega delovanja. EU je del poskusa, da bi evropski kapitalizem prilagodili potrebam vedno bolj globaliziranega obdobja. V Evrop je veliko nacion. držav, ki sodelujejo v različnih medn. org. – OZN, Nato, Svet Evrope, OVSE,...v

globalnem smislu je Evropa danes izgubila svojo prednost, vendar je pomembna svoboda posameznika, socialne solidarnosti in miru.

**TORBJORN L. KNUTSEN: VZPON IN
PROPAD SVETOVNIH REDOV**

UVOD: VZPON IN PROPAD VELIKIH SIL

Moč je odločilna determinanta reda, ki jo opredelimo kot sposobnost vplivanja na druge – vojaška sila, gospodarsko bogastvo in nadzor nad javnim mnenjem. Vidiki svetovnega reda so: - vojaško, - gospodarsko in – družbeno medsebojno učinkovanje. Za obstoj mednarodne družbe je pomembna formalizacija pravil in meril mednarodnega prava. Razlika v zmogljivostih se izraža v hierarhičnem redu držav. Najočitnejša razlika med velikimi silami in šibkejšimi državami je v njihovih zmogljivostih in virih ter sposobnostih, da vplivajo na druge.

Velike vojne ustvarjajo zavezništva, velike vojne silijo velike sile, da postanejo vojaške zaveznice. Iz vsakega zmagovitega zavezništva nastane močna vodilna država. Hegemonske države so predstavljale: ZDA, ŠPA in ANG. Hegemonija pomeni prevlado po moči. Le ZDA so zgradile svoj družben kapital na tak način, da je ohranjal dinamičen in zanesljiv red. Ameriško družbo sta, v primerjavi s SZ, zaznamovala zaupanje ter urejen in trajen družnogospodarski razvoj. ZDA so bile v času hladne vojne zagovornik liberlanodemokratičnih vrednot, SZ pa marksistično-leninistične doktrine. Večina Zahodnoevropejcev je štela ZDA za legitimno vojaško silo, medtem ko je večina Vzhodnoevropejcev štela SZ za osvajalsko in zatiralsko silo. Biti hegemonski, pomeni imeti oblast. Hegemonija pomeni prevlado, ki jo ohranja skupno razumevanje vrednot, meril, pravil in zakonov političnega delovanja med družbenimi akterji. Je sila, ki je močna in bogata; je najmočnejša, najbogatejša in najboljša. Njeno vojaško tehniko, gospodarske procese, politične strukture posnemajo drugi.

I. DEL: VZORCI PRETEKLOSTI

1. VALOVI VELIKIH VOJN

Valovom velikih vojn spadajo tiste vojne, ki so se v moderni zgodovini redno pojavljale vsakih sto let:

- italijanske vojne (1494-1529), ki so uničile sistem mestnih držav v renesančni Italiji. Poldrednjeveške iberške sile so se povzpele do svetovne prevlade.
- tridesetletna vojna (1618-1648), je izčrpala Španijo in uničila svetovni red 16.st. Združene province so postale glavna velika sila 17.st.
- vojne Ludvika XIV. (1672-1713) so izčrpale Združene province in dokončno uničile svetovni red 17.st., VB se je povzpela do prevlade v svetovnem redu 18.st in
- napoleonske vojne (1791-1815) so izčrpale le Francijo in povzročile propad starega režima. Anglijo so skoraj uničile, vendar je z zmago nad Francijo postala prevladujoča sila 19.st.

Te države so prevladale, ker vojne spodbujajo procese izgrajevanja države in naroda. Vojne so jim nudile možnost obsežnega širjenja in novim revolucionarnim režimom, da so razširili moralno sporočilo – alternativa starih uveljavljenih držav.

Vojne in bogastvo

Nove rastoče države: Španija, Združene province in Anglija so z njimi pridobile Španijo so italijanske vojne spodbudile, da je okrepila svoje dobičkonosne odprave v obe Ameriki; Združene province so v času 30-letne vojne izboljšale kmetijstvo in obrt ter zelo razširile zunanjo trgovino z izdelki in živili. Vojne Ludvika XIV. So spodbudile plovbo Anglije, napoleonske vojne pa kmetijstvo in razvoj industrije. Značilnosti vojn rastočih držav se kažejo v tem, da :

- so bila bojišča varno oddaljena od njih (njihove zemlje, delovne sile in kapitala niso uničile bitke),
- vojna prinaša priložnosti (rajši oddaljeni spopadi, kot na celini. Hegemonske države so bile glavne kolonialne države – zahodnoevropske države),

- v času vojn so se bojevale v oddaljenih čezmorskih deželah (premagali so vse oborožene sile, bili so bolj usposobljeni in pripravljeni od domačega prebivalstva)
- valovi velikih vojn so zagotavljali priložnosti za kolonialno osvajanje!!
- večina rastočih držav se zlepa ni zapletla v celinske vojne
- ko so se pridružile evropski aliansi, so malo sodelovale v vojaških operacijah,
- razvile so se okoli enega rastočega mesta,
- v času valov velikih vojn se je veliko beguncev s celine zateklo v rastoče države,
- vse velike vojne spremenijo gospodarstvo držav udeleženk, tako da ustrezajo potrebam vojne in geostrateškim ciljem vojne,
- vojne ustvarjajo domoljubje, boj proti mogočnemu sovražniku povečuje enotnost in povezanost.

Vojne, bogastvo in ustanovitveni miti

Vzpon Španije, Združenih provinc in Anglije do prevlade so vse spremljali predhodni domači prevrati ter globoke gospodarske in politične spremembe. Domači prevrati so ustvarili skupen način razmišljanja, ki je združil prebivalce in upravičil njihove politične režime. Mirovne konference so formalno zaključile vsak val velikih vojn – rastoče države so določile pogoje miru oz. medsebojne odnose v medn. povojnem sistemu. V 15.st. je na Iberskem polotoku divjalo nasilje in nered. V 16.st. je bil dolgotrajen spopad na Nizozemskem; Britansko otočje sta pretresala nasilje in državljanska vojna, po kateri je Anglija postala enotna kraljevina. Domači pretresi so bili odločilni procesi, ki so oblikovali narode in države. Vse velike sile imajo politično mitologijo, ki upravičuje njihov režim in utrjuje ljudsko soglasnost.

Krščanska Španija in muslimanski drugi

V 14.st. je prišlo do dolgega krščanskega križarskega pohoda proti islamu, kar je omogočilo ustanovitev fevdalnega gospodarstva pod oblastjo plemičev, njihovo moč pa so podpirale močni vojaški redi in Cerkev. Iberski katolicizem je razvil posebno bojovito in silovito krščanstvo. Na takšni miselnosti je temeljila duhovna moč španske politične mitologije. Država in cerkev imata obe svojo oblast po božji volji.

Holandci, Španci in globoko modro morje

Holandci so se močno zavedali svoje zgodovine, imeli so 2 sovražnika: - spopad z morjem in – dolga vojna s Španijo. V 15.st. je bila Nizozemska podjetna in bogata dežela v habsburškem cesarstvu. Uprli so se španskemu obdavčenju in kršitvam svojih starih gospodarskih in verskih svoboščin. Zahtevali so neodvisnost – osemdesetletna vojna. Spopad za pridobitev ozemlja in nacionalnosti sta bila vzporedna procesa: oba sta odločilno oblikovala značilno holandsko mitologijo. Bili so protestanti in proti krščanstvu. Do 17.st. je postala holandska družba religiozna, urbana, pismena in bogata. Holandci so bili prva meščanska in moderna družba

Britanija, slavna revolucija in imperiji

V 17. St. državljanska vojna, ko je dozorela ideja o nacionalni skupnosti. Prvi avtor je bil Thomas Hobbes, ki si je v času drž. vojne zamislil divje stanje narave brez pravil, v kateri je človek osamljen, ubog in krut. Edina rešitev je v vzpostavitvi družbe s pomočjo pogodbe med podaniki in vladarji, ki določa pravice in dolžnosti obojih. John Locke je kritiziral absolutistično vladavino in zagovarjal parlamentarno demokracijo. Angleški prestol je zasedel holandski princ Vilijem (1688/89), ki je spoštoval svoje obveznosti v notranjih zadevah. Mit o slavni revoluciji je uveljavil načela ustavne monarhije in parlamentarne oblast. Ta mit so na začetku 18.st. okrepile velike vojne Anglije proti celinskim silam, posebno Franciji. Vilijem je sklenil veliko zavezništev in vodil vojne, ki so izčrpale Francijo ter združil od vojne uničene Britanskega otočja v nacijo. Vojne so združile Wales, Škotsko in Anglijo ter poudarile njihovo nacionalno

identiteto. Vojne proti Franciji so pomagale spodbuditi industrijsko revolucijo in upravičiti politično usmeritev, da mora vlada biti majhna, njen glavni cilj pa je varovanje civilnega prava, družbenega reda in zasebne svobode.

Vojne, vrednote in globalno širjenje

Španijo, Združene province in Anglijo so pretresali domači prevrati, ki so povečali domače gospodarstvo in svoj vpliv v tujini. Veliki mednarodni spopadi in vojne so še bolj okrepile domače institucije. Povečale so svojo moč – povečale bogastvo, spodbudile proizvodnjo orožja in orožnih sistemov, jih pripravile da so okrepile oborožene sile in razširile svojo moč v svetovnem merilu. Vojne so države potegnile v jedro mednarodnega spopada, kar jim je omogočilo oblikovanje svetovnih zadev. Rastoča država je imela pomembno vlogo v svetovnih zadevah, saj je sklepala zaveznitva in v času spopada vplivala na svoje zaveznice. Na mirovnih konferencah se je organiziralo zmagovito zaveznitvo. Mirodobna diplomacija je ustvarila temelje za nov, povojni svetovni red.

Verski univerzalizem Španije

Leta 1494 je Francija napadla Italijo, kar je španski kralj Ferdinand Aragonski videl kot grožnjo; oblikovana je bila Sveta zveza med Španijo, Anglijo, nemškimi cesarstvom in papeštvom (1495) – protifrancosko zaveznitvo. Zamisel Evrope, združene in povezane s strani Španije je bil usmerjen proti vdoru muslimanov.

Holandska meščanska republika

Grožnje Španije in drugih krščanskih držav so še okrepile protestantizem in holandsko politično mitologijo. Ta je poudarjala svobodo – vesti, potovanja in trgovanja; poudarjala je racionalna pravila, pogajanje in sodelovanje. Grotius razvije teorijo o državni suverenosti, kjer država ni podrejena nobeni zunanji oblasti. Država mora priznati veljavnost prava oz. da je mednarodno pravo obveznost, ki izhaja iz skupne volje (osnova za stabilen medn. red).

Tržno gospodarstvo Angležev

Angleška politična mitologija, je tako kot holandska, temeljila na antikaticizmu, individualizmu in racionalnem sodelovanju. Vlada mora biti sposobna zaščititi posameznike in njihovo lastnino. In zagotavljati osebno svobodo, civilno pravo, družbeni red in nedotakljivost pogodb. Vlada je zato, da bi povečala trgovino in bogastvo ter moč države, znižala davke in ukinila carine na uvoz surovin in izvoz angleških izdelkov. Mitologijo so sprejeli vsi razredi, utrdile pa so jo velike vojne Anglije proti Franciji. Na začetku 18.st. so Magna Carta, parlament in anglikanska cerkev postali nacionalni simboli. Mirovna konferenca v Utrechtu leta 1712 je Britaniji zagotovila sistem ravnotežja moči, ki je omogočil Britaniji, da se umakne iz spopadov na celini in posveti trgovini – stalni zaposlitvi prebivalstva in trajni skrbi vlade. To stališče je v 18.st. utrdil velik razmah kmetijstva in manufakture, kar je utemeljil Adam Smith v knjigi Bogastvo narodov. Sporazum na Dunaju (1815) je Britaniji omogočil, da se oddalji od spopadov na celini in posveti rastočemu trgu izdelkov.

Začetki novih svetovnih redov

Ko je mir doma pojenjal, so se države usmerile h gospodarskemu in vojaškemu ciljem. Španci so v spopadu z Mavri razvili samosvojo bojevito vrsto katolicizma; Holanci v spopadu s Španci politično kulturo, ki je poudarjala svobodo vesti in spoštovanje prosvetnega prava; Anglija v spopadu z absolutističnimi kralji doktrino ustavne monarhije; vse te mitologije so oblikovale krščanske vrednote in merila. V velikih vojnah so zmagala zaveznitva (ne posamezne države), ki so nastopala proti sovražniku; hkrati so določila razplet velikih vojn – določila pogoje premirja, vodila mirovne konference in zagotovila kraj poteka mirovnih sporazumov. Članice zaveznitve so bile navadno oceanske države – odprte pomorske države, katerih gospodarstvo je bilo odvisno od plovbe, trgovine in kolonializma; poraženke pa celinske. Vedno več mednarodnih zakonov, kar je razvilo sporazume med državami in skupni politični diskurz. Cambajski sporazum (1529) je določil evropski politični sistem v verskem smislu, Vestfalski sporazum (1648) pa evropsko politiko v

posvetnem smislu suverenih držav. Pomembno je, da je diskurz obstajal, da so ga redno uporabljali za medsebojno učinkovanje med silami in da je po vestfalskem miru, ta sporazum veljal le za določeno formacijo – delujočo moderno ozemeljsko državo. Vojne so povzročile, da so se države politično utrdile: določitev meja, oblast se je zaradi vojne zdela učinkovita, ... Španija, Anglija in Združene province so po koncu velikih vojn predsedovale glavnim vojaškim silam medn. sistema. Imele so vodilni položaj v hierarhiji moči, prevlado v meddržavnem sistemu in ugled.

2. STOPNJA HEGEMONIJE

O kaznovalni prevladi

Valovi velikih vojn so prinesli uničenje in bolezni prebivalcem; države pa izčrpajo in uničijo. Včasih se države voditeljice zavezništav tudi razvijejo in napredujejo. Španija, Združene province in Anglija so po koncu velikih vojn bile države z znatno kopensko silo, tudi če niso imeli največjih kopenskih sil. Španija je v času italijanskih vojn razvila najučinkovitejšo vojaško silo v Evropi – tercio = oblika stalnih čet; Holandci so za obrambo pred Španci razvili učinkovito vojaško organizacijo, ki so osvobodili nekaj mest izpod španske oblasti. Boljši sistem orožja in vojaške organizacije, ki so ga razvile Združene province na kopnem in morju, je ustvaril vojaško osnovo za holandsko hegemonijo po 30-letni vojni. Anglija je uvedla nove sisteme orožja in vojne taktike, zato je postala vodilna kopenska sila v Evropi; imela je veliko vojsko, vrhunske poveljnike in zelo učinkovito organizacijo. Vojaške zmogljivosti so se ponovno okrepile v času napoleonskih vojn – veliko iznajdb, parni stroj za vlake in ladje, revolucija transporta in komunikacij ter topništva. Trajno prevlado velikih sil ni zagotavljala številčnost vojske, ampak gibljivost in visoka kakovost. Španija, Združene province in Anglija so imele v času hegemonije najboljšo in največjo vojno mornarico. Samo velike mornarice lahko pripeljejo odlične čete in opremo hegemonске države na tuje obale in hkrati varujejo pot, samo mornarica je lahko izvajala kaznovalno moč in samo najboljše mornarice so vladale oceanom. Moderne hegemonске države so bile imperiji, moč so ohranjale z čezoceanskim

prometom – od plenjenja do trgovine in izmenjave. Mornarica predstavlja vojaško moč, ki varuje živčevje imperialne vlade. Moderne hegemonске države so močne pomorske sile, zato si prizadevajo za medn. stabilnost in svobodo morij.

O dobičkonosni prevladi

Vse tri države so ušle malthusovski pasti (da bo preb. večje od zmoglosti države), saj so tehnološke novosti izboljšale kmetijstvo in industrijo. Združene province so razvile sistem kolobarjenja – porast pridelkov; Holandci so postali vodilni evropski izdelovalci tkanin in ladij. V 18. st. se je v Angliji porušila cehovska struktura – preskok trgovine in industrije. Portugalci in Španci so si utrli pot vzdolž afriške in ameriške obale, odprli so nove pomorske poti v Azijo in obe Ameriki in ustanovili so kolonije. Razvila so se nova prevozna sredstva – Španci so razvili ladjarstvo in obrt. Leta 1492 Kolumbovo odkritje Novega sveta. Španski gospodarski razvoj je potekal sočasno z italijanskimi vojnami; imperialni razvoj po vojni se je še povečal.

Na Nizozemskem obrtna revolucija ter hitra rast trgovine, gradbeništva in obrtne dejavnosti. Mesta so se hitro povečevala; bistvo trgovine je bilo baltičsko brezcarinsko trgovanje s soljo, slaniki, vinom in žiti. Trgovanje z daljnimi deželami: do franc. in nem. obal, Sredozemlja, zahodne Afrike in Indonezije. Zgradili so trgovske postojanke in tovarne. Ustanavljanje novih bank in trgovskih družb.

Anglija je po državljanski vojni želela premagati Holandce pri pomorski prevladi. Razvoj angleškega kmetijstva, manufakture in gradnja cest, kanalov in jezov; širjenje finančnih institucij in delniških družb; Vlada je podpirala zaščitno politiko: odpravljala omejitve za izvoz izdelkov, narejenih v Angliji in dvigovala carine in davke ne določene tuje uvoze – izjema gospodarska rast! Izrazitejši razmah v času napoleonskih vojn, industrijska proizvodnja, pri čemer so surovine dobavljali iz vsega sveta in tja dobavljali izdelke. Premog je bil gorivo industrijske revolucije, izdelovanje parnih strojev in tirnic (železo); britanska industrija je potrebovala več surovin in širša tržišča, kakor jih je lahko zagotovilo Otočje samo. Do sredine 70-ih čet je Anglija nadzirala tretjino svetovne trgovine, London pa je bil finančna prestolnica sveta.

O normativni prevladi

Hegemonski svetovni red obstaja, kadar članice medn. sistema soglašajo o kodeksu meril, pravil in zakonov, ki pomagajo usmerjati ravnanje vseh. Hegemonski kodeks se razvije na podlagi nacionalnih izkušenj, pojmov, zgodb in političnih predstav. V času valov velikih vojn se ta kodeks razširi tudi na druge države.

Začetek krščanskega kolonializma

Na špansko politično mitologijo je vplival spopad z islamom, njihova krščanska vera pa se je odražala v spopadih s tujimi sovražniki, ki so jih upravičevali z izrazi: sveto poslanstvo, božja volja in naravni zakon. V 16.st. je imela Španija velik vpliv na ostalo Evropo, delno z oblikovanjem krščanskih vrednot in delno s svojim vzorom. Več kraljev drugih držav je videlo tekmovanje Španije in Portugalske za kolonije, priložnost za bogastvo in moč. Španci so želeli premagati in zavzeti največjega sovražnika otomanske muslimane.

Vzpon meščanskega ekspanzionizma

Združene province so postale v 17.st. vodilno področje intelektualnega življenja v Evropi. Bile so varno zatočišče za učenjake, ki so bežali pred verskim preganjanem, zatiranjem in vojno. Holanci so bistveno prispevali k viziji novega svetovnega reda in oblikovanje modernega svetovnega gospodarstva. Prevezli so vodilno vlogo v procesu svetovnega gospodarstva, ki se je začelo s srednjeveškimi trgovci, prek renesančnih bank in holandskega medn. gos. , končal z britansko industrializacijo. Meščanski kodeks ravnanja je postal eden najpomembnejših prispevkov v 17.st. Holandska osvobodilna vojna proti Španiji je bila prva moderna reakcija proti staremu absolutizmu. Izvedli so prvo protiabsolutistično revolucijo. Religija je igrala pomembno vlogo.

Pojav demokratičnega imperializma

Angleži so prvi prevzeli holandske demokratične ideale in posnemali njihove trgovske, finančne in fiskalne postopke ter jih prilagodili svojim razmeram. V Angliji je k angleški nacionalnosti pripomogla ustanovitev aglikanske cerkve (1534); sveto pismo v ljudskem jeziku je preplavilo ljudi. Skupen verski nazor, skupni jezik in ideja nacionalnosti so se še bolj okrepile v vojni proti Franciji. Anglija je iz vojn odšla kot pametna in samozavestna država z velikim bogastvom in vojaško premočjo. Te ideje so prevzele evropske elite na začetku 18.st; širila se je pismenost in povpraševanje po knjigah, revijah itd. Vloga angleških idej in kritike je najbolj očitna na primeru Montesquieuja in Voltaira ter Rousseaua, ki so sprejeli angleške ideale preden so razvili lastne ideje. Po miru v Utrechtu je bila Anglija vojaško močna, gospodarsko dinamična in normativno vplivna; zasnovala je tudi razsvetljenstvo. Politične ideje Britancev in Američanov so prevzeli Francozi, zato se je absolutizem sesul – leta 1789 francoska revolucija. Po francoski revoluciji in napoleonskih vojnah je Britanija zopet prevzela glavno vlogo – nagel industrijski razvoj. Da bi se izognili revoluciji doma so sprejeli več reformnih zakonov, Britanija se je umaknila iz evropskih povezav, da bi se izognila spopadam in težavam v tujini. Britanska zunanja politika se je osredotočila na 2 vidika: da bi zadržala Rusijo na Balkanu in v Sredozemlju ter da bi obranila in razvila kolonialna ozemlja. Anglija se je povsem posvetila trgovini, ne samo zaradi bogastva, saj je bila zagovornica višjih načel – svoboda in pravičnost. Na začetku 19.st. so Anglijo vznemirile vrednote in merila razsvetljenstva – naravna pravica ljudi do svobode, enakosti in prizadevanja za srečo, kar sta ameriška in francoska politika spremenile v demokratične ideale. Angleški parlamentarni sistem je bil demokratičen v teoriji in prilagodljiv in odziven na zahteve ljudstva v praksi. Zaradi politične stabilnosti, gos. bogastva in liberalne politične retorike, se je Britanija predstavljala kot vzor napredne demokracije. Druge države so jo želele posnemati.

Hegemonija

Hegemonija je povezana z dominantnostjo, prizadevanjem ozemeljske države, da si pridobi vodilni mednarodni položaj z uporabo vojaške sile. Pomeni tudi premoč materialnih virov – nadzor nad surovinami, viri kapitala, tržišči in konkurenčne prednosti pri proizvodnji. V praksi pojem ne more temeljiti samo na vojaški ali samo gospodarski osnovi. Hegemonija je odvisna tudi od normativnega vidika politične moči – druge države veliko silo dojemajo kot legitimno. Hegemonski pomeni imeti oblast, ki zagotavlja voditeljstvo.

Hegemonija in svetovna politika

Hegemonija je bila za Gramscija tretja in najvišja stopnja kolektivne volje; hegemonika zavest nastane takrat, ko vodilni razred spozna, da bi bilo dobro vzpostaviti širše zaveznitvo z drugimi razredi. Narava hegemonije je taka, da ne ogrozi vodilnega položaja prevladujočega razreda niti ne postavi drugih v sistematično podrejeni položaj. Hegemonija ne izraža interesov posameznega razreda, ampak interese celotne družbe.

Hegemonija in mirovni sporazumi

Država je hegemonika do te stopnje, da lahko ustanovi in ohranja svetovi red. Temeljne vrednote in merila izražajo sprejemljiv sporazum, ki ga je vodilna elita dosegla z drugimi skupinami v družbi in ki se sklada z njenimi interesi. Vsaka hegemonika država je imela vpliv na njen svetovni red. Ta vpliv je bil velik v času konferenc – mirovne konference: Dunaj (1815), Utrecht (1713), Vestfalija (1648) in Cambriaju (1529) so preoblikovale pravila meddržavnega ravnanja. Hegemonike države so vplivale na mirovne konference s svojo prevlado in kaznovalno močjo. Hegemonike države so imele najučinkovitejše gos. Imele so tudi normativno moč v svetovnih zadevah. Vsi mirovni sporazumi so bili rezultat multilateralnih konferenc, države udeleženske so si prizadevale končati obdobje vojne in vzpostaviti nov, stabilen medn. red. Določile so izgube in pridobitve.

Hegemonija in podsnaperstvo

Vse države obravnavajo svoje vrednote kot absolutna merila. Ker so bile Španija, Nizozemska in Anglija vse krščanske države, so se njihove vrednote in merila izražale v krščanskem diskurzu.

3. STOPNJA IZZIVANJA

Imperialno Španijo so v 16.st. v vojno izzvale tako muslimanske in protestantske sile. Anglija je izzivala Združene province v 17.st. Britanski imperij sta v 18.st. izzvali Španija in Francija. Francija in Rusija pa v 19.st. Izzivanja so izbruhnili v obliki spopadov, ki so presenetili hegemonike države, zato so podvojile vojaške sile in si spet zagotovile prevlado. Izzivanje je prizadelo njihov ugled, vzdrževanje njihove hegemonije je zahtevalo višjo ceno.

Izzivanje, odziv in indijanska poletja

Mednarodno izzivanje je presenetilo Špance, Holandce in Angleže, saj so bile hegemonike države nepripravljene, da so bile poražene v prvotnih bitkah v vojni. Španijo je pretresel turški napad na njen mornarico, pomorska sila v Sredozemlju se je zmanjšala. Holandsko-angleška vojna, pri čemer je Združene province prizadela enaka usoda kot Španijo. Španske ladje so leta 1739 napadle angleške, kar je pokazalo, da Anglija ni imela na voljo dovolj ladij za večjo vojno. Stanje je poslabšal še poraz britanskih kopenskih sil, s strani Francozov. Njena vojska je kazala na vsesplošno nesposobnost tudi v krimskih vojnah. Hegemonika država je bila nepripravljena na nasprotnika, začetni odziv na vojno je bil neuspešen.

Izzivanje in odziv

Neuspešnost hegemonikih držav je bila posledica v njihovi nepripravljenosti in v tem, da so zanemarili stalno vzdrževanje vojske. V Španiji so začetnim neuspehom sledila odločna ponovna oborožitev, upor in končna zmaga. V holandsko-angleški

vojni je po začetnih neuspehih, Holandcem uspelo okrepiti ladjevje, tako da je dosegel pomorsko premoč. Anglija je bila v 18.st. v začetnih bitkah Jenkinsovega ušesa poražena. Kralj in parlament sta povečala oborožitev in oblikovala nova zavezništva, da bi lahko določala ravnotežje moči na celini. V Indiji je Anglija slavila veliko zmago nad francoskimi silami; v Kanadi so angleške sile premagale francoske – medn. ugled Anglije se je ponovno povečal!

Indijanska poletja

Indijanska poletja predstavljajo ponovno oživitev veličine in širjenja ter ponovnim vstajanjem nacionalne slave, ponosa in samozavesti. Pri Lepantu je Španija premagala muslimanski red in sprožilo novo ekspanzionistično zunanjo politiko. Izdatki za obrambo so se potrojili v 10ih letih. Združene province so z zmago pri Medwaju dosegle sporazum, ugoden za Nizozemsko. Ponovno oživitev so plačali s podražitvijo vojaških izdatkov. Britanska kraljeva mornarica je dosegla več mag na indijski podcelini in Severni Ameriki. Do leta 1760 se je francoska vladavina v Indiji in Kanadi končala. Kralj in parlament sta povečala oborožitev in državo zapletla v vojne po vsem svetu. Drugi britanski imperij je premagal meddržavno izzivanje Rusije (Krim) in Francije (kolonije); izzivanju je sledilo dolgo in ugledno indijansko poletjeV 70-ih in 80-ih letih je bila Velika Britanija najmočnejša in najbogatejša na svetu, vladala je v meddržavnem ravnotežju moči.

Cena prevlade I – domače prizorišča

Ko so hegemonске države spoznale v kako slabem stanju so njihove oborožene sile, so zastavile širokopotezne načrte posodobitve in ponovne oborožitve; čeprav so izgubile začetne bitke, so vojno dobile. Zmaga je državi zadala velika finančna bremena.

Zbiranje sredstev s posojili in davki

Hegemonске države so razmišljale o dveh načinih zbiranja denarja: obdavčevanju in zadolževanju. Obdavčenje bi povečalo državne prihodke in izboljšalo zmogljivosti države za vojaške načrte. Ker so se bale negativnih posledic obdavčenja, so izbrale zadolževanje. S posojili so prej dobili potrebna sredstva. Filip II. je bil edini vladar, ki je pomorske izdatke pokrtil s carinami in davki, uvedel je nove davke in povečal izvozne dajatve (prometni in verski davek); na Nizozemskem so pokrili povečane davke za obrambo s kratkoročnimi posojili in delno povišanjem davkov; Angleži delno s posojili, delno s povišanjem zemljiških davkov, davkov na pivo in carin. Povečanje obrambnih stroškov je bilo samo začasno. V času indijanskega poletja so države povečevale državne prihodke s kolonialnim širjenjem, negativne finančne zadeve za so znižale podporo vladi.

Trgovina in kolonizacija

Poleg davkov in posojil so države imele še tretji način povečanja javnih izdatkov – gospodarski razvoj. V Španijo je dotekalo bogastvo iz ameriških kolonij; prav tako kolonializem in trgovina Holandcev in Angležev.

Cena prevlade II – svetovno prizorišča

Po obdobju prevlade Španije, Združenih provinc in Anglije, je sledilo nasilje in vojne, kar je prizadelo ugled hegemonске države in spodnesel njeno mednarodno legitimnost. Z vojskovanjem za nacionalno obrambo je pomembno razkrila svoje nacionalne interese in cilje.

O padajočem ugledu hegemonских držav

Moč in ugled sta politični orodji prevlade, s katerimi si države zagotovijo poslušnost. Moč je funkcija države, da sproži kaznovalne, dobičkonosne in normative vire, zato da nekega delovalca prisili, da naredi nekaj česar sicer ne bi storil. Ugled je verjetnost, da bo skupina izpolnila povelje z določeno vsebino. Ugled vodilnega

delovalca igra pomembno, usmerjevalno vlogo v hegemonem redu; meddržavni spor je mogoče rešiti brez uporabe neposredne sile ali grožnje s silo. Ugled je odvisen od uspešne uporabe moči – še posebej zmage v vojni. Ugled Španije je temeljil na zmagah v italijanskih vojnah, na vojaški učinkovitosti vojakov in mornarjev ter vlogi Španije kot prve kolonizatorice neevropskega sveta. Podobno Anglija in Združene province. Če država z velikim ugledom izgubi bitko to pretrese medn.red.

O naraščajočih zmogljivostih drugih

Različne države se gospodarsko in vojaško razvijajo z različno hitrostjo in tudi politična sredstva kopičijo različno. Neenakomerni razvoj je postavil meje zunanji politiki; kljub temu, da so hegemonke države zmagale v začetnem meddržavnem izzivanju, se je pokazala njihova ranljivost in negotovost; kar je vplivalo na njihovo ugled – medn. politika je postala večplastna in nestabilna. Konec 16.st. se je okrepila bitka za Atlantik med katoliško Španijo in protestantsko Anglijo in Združenimi provinci, na drugi. Španski napadi so tudi zbližali Francijo in Anglijo. Svetovni red se je spreminjal iz enopolarne ureditve v bipolarni sistem ravnotežja moči. Konec 17. st. je imela Francija težnje po španskem delu Nizozemske. Francoski kralj je zanetil sovražstvo med Angleži in Holandci, tako da je sprejel angleške zakone proti holandskemu ladijskemu prometu. Enopolarni sistem holandske hegemonije se je spremenil v ureditev, v kateri sta dve večji kraljevini (Anglija in Francija) in dve manjši (Španija in Švedska). Spopad med Anglijo in Francijo je izbruhnil z vojno Jenkinsonovega ušesa 1739; Franciji se je pridružila še Španija, postala je sovražnica Anglije, Angleško-francoske vojne v azijskih in ameriških kolonijah. Položaj Anglije se je zapletel z novimi političnimi delovalci: Prusija, Rusija in Avstrija – 5 držav s tekmujočimi interesi. V 1/2 19.st. je vladala svetovnemu redu trikotna ureditev Anglije, Francije in Rusije (Anglija je glavni delovalec). Po koncu krimske vojne cel kup spopadov med Francijo, Prusijo in Avstrijo ter Piemontom. Zmanjšal se je ugled Rusije in Francije, povečal pa Prusije in Piemonta. Nastopila je bipolarna delitev 18.st.: Britanija proti Franciji. Pruski kancler Otto von Bismarck je želel iz Prusije narediti tekmo Avstriji znotraj nemške konfederacije; v meddržavni red po krinski

vojni sta se vmešali: imperialni pohod Napoleona in Bismarckovi načrti; razdvojenost in nestabilnost!

Izzivanje

Hegemonke države so bili prisiljene ubraniti svoje geopolitične interese pred vdori izzivalca, zato so sprožile program skrajne oborožitve ne glede na stroške. Uspelo jim je odgovoriti na izziv in zmagati v vojni. Oboroževalni program so morale plačati z davki in posojili. Po izravnalni vojni so vse hegemonke države doživele ponovno oživitev ekspanzionizma in samozavesti. Po koncu vojn so nastajale nove države, katerih vključitev v medn. sistem je zapletla medn. politiko. Teorija neenakomernega razvoja = teorija neenakomernega tehnološkega napredka – nove države pričakujejo, da bo njihov ugled rasel enako hitro kot njihove zmogljivosti.

4. STOPNJE RAZDIRALNEGA TEKMOVANJA

Ali sile razpadejo, zaradi pretiranega širjenja in ker njihovo gospodarstvo ne more nuditi takih zmogljivosti? Na to se nanaša načelo neenakomernega razvoja, saj država ki bistveno poveča svoje zmogljivosti, izboljša svoj položaj v odnosu do drugih držav in tako izzove stari medn. red; medn. tekmovanje se okrepi in poveča breme prevladujočih držav. Drugič, na to vpliva zahteva po razmerju brez presežka med bogastvom in silo. Ko države obogatijo, postanejo močnejše in pridobijo nove obveznosti – da bi jih izpolnjevale morajo vzpostaviti večjo in dražjo zaščito. To je lahko vzrok za propad Španije, Združenih provinc in Anglije.

Spreminjajoči se svetovni red

Najpomembnejše je, da stare prevladujoče sile povečajo svoje obveznosti, kar pomeni povečanje vojaških izdatkov. Spremembe v hierarhiji moči sprožijo spremembe v hierarhiji ugleda, zaradi česar postane medn. red nejasen in medn. tekmovanje izrazitejše. 3 značilnosti medn. sistema, ki vplivajo na sile in voditelje, da

več vlagajo v vojaško silo: vstop novih držav v meddržavni sistem, nestabilnost starih sovražnic in ponovna uvedba politike ravnotežja moči.

Padec starih sovražnikov – in vzpon novih

Sovražnica hegemonске države je v težavnem položaju in izzivalka hegemonskega reda; hegemonška država se je na njene grožnje odzvala in jih vzdržala. V 16.st. je bilo rivalstvo med Španijo in Združenih provinc, v 18. in 19.st. pa rivalstvo med Anglijo in Francijo. Izzivalka postane velesila in zainteresirana za sistem, ki ga izziva. Ni konec hegemonске države, ampak njene tekmice. Hegemonška Španija je spremljala umik otomanskega cesarstva iz Sredozemlja; Španija je začela po 30-letni vojni propadati in opustila svoj dolgotrajni boj, da bi premagala holandske pomorske in trgovske ladje. Britanski imperij je bil priča propadu Francije – francoska revolucija 1789; Francija je leta 1871 izgubila francosko-prusko vojno, Rusija je utrpela nepričakovan poraz v rusko-japonski vojni, nato še revolucija (1905-1917).

Glavne hegemonске države so bile izzvane, njihov položaj je začel upadati, kar je vplivalo na meddržavni sistem (nastanek novih držav). V 16.st. so nove države v Španiji nastopile po protireformaciji in verskih vojnah. Reformirana vera je spodbudila izgrajevanje držav in nacij v Skandinaviji, na Baltiku, Britanskem otočju in v Rusiji. Sedem holandskih republik se je združilo v Združene province. Konec 17.st. je nastalo več velikih sil: Švedska, Avstrija- ki je nastopila proti otomanskim Turkom; Rusija. Začetek 18.st. se je začel razvoj velikih demokratičnih idealov, v 19.st. pa so izbruhnile revolucije. Prva revolucija je bila izven Evrope – državljanska secesijska vojna v angleških kolonijah v Severni Ameriki; nato Južna Amerika; leta 1789 je revolucija izbruhnila v Franciji, ki je uničila absolutizem in ustvarila novo francosko državo. V tem obdobju je nastopila kot velika sila Prusija – pruska zmaga je leta 1871 končala združitev Nemčije. Zmaga Nemčije je vodila do poraza Francije in združitve Italije. Združene države so po zmagi v secesijski vojni postale velika industrijska velesila in tekmica Angliji na svetovnih trgih. Japonska je postala ena največjih azijskih industrijskih sil, njeni načrti pa so bistveno vplivali na Evropo.

Ožvitev politike ravnotežja moči

Svetovni red je izzvan, ko neka država naglo poveča svoje bogastvo in moč ter spremeni tradicionalno ravnotežje sil. V 16.st. je Španija krepila vojaško prisotnost na Nizozemskem – holandski boj za neodvisnost in francoska državljanska vojna, podpihovala je verska nasprotja v Evropi. V 17.st. je angleški kralj s francoskim kraljem podpisal protiholandsko pogodbo. V 18.st. prepričljive zmage Anglije nad Francijo v sedemletni vojni (1756-1763). V 19.st. razvoj Piemonta-Savoje in Prusije v novi ozemeljski državi ter združitev Italije in Nemčije. Vsi primeri naglega širjenja so spremenili hierarhijo. Nasprotujoče sile so se pogosto preverjale z diplomatskimi zvijačami, spreminjanjem zavezništev ter odkritimi izzivi in spopadi. V 19.st. je vojna postala zlo, ki se mu je bilo potrebno izogniti, diplomacija pa orodje za ohranjanje miru in vzdrževanje zakonov. Vojna je postala sredstvo nacionalne politike.

Izzivi od zunaj in od znotraj

V tretji stopnji svetovnega reda je bila hegemonška država deležna vedno večjega nasprotovanja drugih sil, ki so posegale v njene notranje zadeve. Španija, Združene province in Anglija so bili imperiji, deležni nasprotovanja od znotraj in od zunaj. Španiji so nasprotovali v Italiji in na Nizozemskem, Združenim provincam v Braziliji, Afriki in Indoneziji; britanskemu imperiju pa v Severni Ameriki in Indiji. Od zunaj so ga izzvale velike sile, ki so skušale izkoristiti kolonialne nemire, tako da so podprle lokalne upornike. Delno so izzivi prihajali od novih velikih sil: Anglija je nasprotovala Španiji (16.st.), Švedska, Francija in Anglija ra Združenim provincam v 17.st.

Holandci so bili najhujšega nasprotovanja deležni s strani Anglija, angleško-holandsko tekmovanje, ki je v 17.st. izbruhnilo v vojno. Možnost angleško-francoskega zavezništva je pospešila zunanjepolitične dejavnosti in povzročila velika vlaganja v vojsko in pomorsko obrambo holandcev. V 18.st. je Anglija popolnoma porazila Francoze, sedemletna vojna je Angliji povrnila ugled. Francozi so ostali brez kolonij v Severni Ameriki in Indiji (britanske). Francija je obnovila svojo vojaško silo,

medtem ko so britanske kolonije pretresali nemiri – zato so Francozi podprli upornike. Angliji je v 19.st. uspevalo ohranjati red, ne da bi Evropi vladala.

Španska, holandska in angleška prevlada so na tretji stopnji svetovnega reda naletele na naraščajoče nasprotovanje drugih delovalcev.

Povzetek

Kako se medn. sistem spremeni na tretji stopnji? Ko nekatere države povečajo svojo moč hitreje kot druge, pride do spremembe v porazdelitvi sorazmernih zmogljivosti v sistemu. Ko države postajajo enakovrednejše, sistem izgublja hierarhično strukturo – spremeni se v anarhično. Ko se število držav poveča, medn. politika postane bolj zapletena.

Naraščajoči obrambni stroški

S hipotezo pretiranega širjenja, začnejo velike sile upadati zato, ker so se preveč povečale. Svoje obveznosti razširijo bolj kakor to zmore domače gospodarstvo. V času italijanskih vojn se špansko gospodarstvo ni izčrpalo; nasprotno vojne so sovpadale z novostmi v kmetijstvu in napredkom manufaktur ter imperialističnimi težnjami, ki so prinesle velike dobičke. Okoli leta 1500 je bila Španija med najproduktivnejšimi in podjetnimi državami v medn. sistemu. Osem let kasneje to ni več bila.

Holandska variacija

Tako kakor Španija so tudi Združene province na tretji stopnji svetovnega reda bistveno povečale mornarico. Naraščajoči vojaški proračun je spremljalo povečanje povišanje davkov in carin ter zmanjšanje sorazmerne produktivnosti holandskega gospodarstva. Nadaljnje povečanje izdatkov bi lahko vodilo v nelikvidnost. Holandci so tako kot Španci doživeli na tretji stopnji svetovnega reda rastoče vojaške izdatke in padajočo gospodarsko produktivnost.

Prva britanska variacija

Anglija je prav tako doživela naraščajočo konkurenco v tujini in gospodarsko negotovost doma. Zelo je povečala svojo mornarico, od sedemletne vojne naprej je izvoz padal. Smith je menil, da so vlaganja v trgovino in industrijo produktivna, vojaški izdatki pa niso. Nekateri sektorji so se v 18.st. krčili (kmetijstvo in manufaktura), drugi pa širili (strojne tovarne in maloposestniki). V 90-ih letih 18.st. je politična revolucija v Franciji odpravljala stare fevdalne strukture in spreminjala ravnotežje sil na celini, je Britanijo zajela industrijska revolucija; povečali so se obrambni izdatki, ki niso nasprotovali naglemu razvoju industrializacije.

Druga britanska variacija

Britanija je konec 19.st. ponovno okrepila svojo pomorsko silo; hkrati jo je izzivalo širjenje industrializacije in večje produktivnosti v drugih silah. V primerjavi z Združenimi državami ali Nemčijo izrazito upadalo. Angleški vojaški izdatki so zadnjo četrtno stoletja nihali.

Povzetek

Hipoteza pretiranega širjenja potrjuje propad Španije; veliko vojaško breme je spremljal upad gos. produktivnosti. Tudi v holandskem primeru govorimo o rastočem vojaškem bremenu, ki je v povezavi z zmanjševanjem gospodarstva. V primeru Velike Britanije je v prvem primeru naraščajoče vojaško breme sovpadalo z neverjetnim povečanjem produktivnosti. V drugem, ko je bilo presenetljivo majhno, pa je britansko gos. močno upadalo. Stroški hegemonskih držav se v času tretje stopnje svetovnega reda povečajo. Povečani obrambni stroški so podpora za razpadajoči svetovni red in mogoče jih je prikazati tudi kot posledico propadanja ali pa kot njegov vzrok.

Spremembe, vojne in (Ra)Združeno kraljestvo

Okoli 1770 je Anglija bila zapletena v veliko vojno, ki je grozila, da bo obremenila gospodarstvo bolj, kakor bo zmoglo. Angleške vojne proti Franciji so

sovpadale z gospodarskim razvojem, kar ji je omogočilo gos. prevlado. Zapletla se je v drage vojne še z Ameriko in Indijo. Vojne proti Franciji in Napoleonu je niso izčrpale, zakaj? Zaradi trdne družbene soglasnosti, ki je izhajala iz politične mitologije - izoblikovala na podlagi vojn, kar je Angliji vlilo samozavest, produktivnost in moč. Vzpon prevladujoče sile sledi vzponu močne države.

Domače spremembe

V zadnji četrtini 18.st. je za Anglijo značilen porast sporov in spopadov – kar kaže na slabitev skupnih meril in pravil, ki ohranjajo družbeno soglasnost. Povečanje civilnih nemirov in upornih zborovanj. Gre za industrijsko revolucijo: nove tehnike sejanja, kolobarjenja, spreminjanje občinskih zemljišč v zasebna, izboljšanje komunikacije itd. Gospodarske in politične spremembe so začele spreminjati angleško družbo. V 70-ih letih strojna izdelava in domača najemna delovna sila. Z ind. revolucijo so obogateli bankirji in industrialci, medtem ko so manufakture propadle, veliko revežev.

Spor in spopad

Revolucije v socialnem razmišljanju so stopnjevale to vnetljivo družbeno stanje. Širjenje osnovnih šol se je povečalo, kar je povečalo pismenost, spodbudilo gos. produktivnost in politično udeležbo. Vpliva tudi destabilizacijsko – širjenje spisov je omogočilo dostop do radikalnih spisov. Hitro širjenje revij in časopisov. Kmetje, inženirji, podjetniki in častniki so spreminjali materialne strukture angleške družbe, filozofi, disidenti in novinarji spreminjali tradicionalni sistem mišljenja. Zgodnja industrializacija je ustvarila proletariat, v urbanih središčih je nastala mestna drhal. Proti koncu stoletja je nezadovoljna drhal vzela zakon v svoje roke; izgredi za kruh in hrano so postali vsakdanji.

Nova soglasnost

Zmanjšanje domačih spopadov po letu 1789 sovpada s francosko revolucijo in revolucionarnimi idejami. V britanskem primeru je nesreča, združena z zunanjo grožnjo, prispevala k notranji enotnosti in zaupanju. Novi občutek skupne identitete je spremljalo povečanje ind. produktivnosti, politične moči in moralne trdnosti. Industrijska revolucija je vzrok za propad angleških družbenogospodarskih institucij in nemire ter upore v 70-ih in 80-ih. Kasneje je postala ključna pri ustvarjanju novih institucij. Na eni strani je povzročila veliko beguncev in drugi bogate industrialce, bankirje in podjetnike. Produktivnost Anglije se je tako povečalo, da bi lahko vzdržala velike vojaške izdatke.

Pomen za politiko velikih sil

Rastoči obrambni izdatki nastopijo, ko velike sile propadajo. Za učinkovitost velikih sil sta pomembna še: stopnja ind. razvoja in raven družbene soglasnosti. Stopnja ind. razvoja je povezana z ugledom in močjo velikih sil.

Iberski propad

Prvi britanski primer kaže, da naraščajoči obrambni izdatki ne spremljajo vedno propada sile. V Angliji je bila takšna produktivnost, da je pokrila stalno rastoče obrambne stroške.

Na začetku 16.st. je ibersko gos. podpiral dotok ameriškega bogastva in rastoče povpraševanje kolonistov po izdelkih iz Evrope. To je omogočilo Filipu II., da se je zapletel v vojne, ki so končale otomansko izzivanje. V 80-ih in 90-ih letih upad Španije, cene v Španiji so naraščale, zaradi zviševanje cen izdelkov. Španija je imela najvišjo stopnjo inflacijo, razkorak v cenah med Španijo in preostalo Evropo. Dolgoročno so španski izdelki postajali vse držaji, zato jih je bilo težko prodati na večjem svetovnem trgu. Španci so zato kupovali izdelke in storitve v tujini, zato je bogastvo odtekalo iz države. Veliko denarja so porabili za plačilo najemnih vojakov ali španskih, ki so se bojevali v tujini. Španija je zaostajala v manufakturah v primerjavi z

drugimi državami. Gospodarski zastoj je spremljal stalno razpadanje družbene soglasnosti imperija. V čezmorskih provincah v Italiji in na Nizozemskem, so sledili upori in nemiri bližje doma; Aragonija, Katalonija, Valencija in Portugalska. Upad bi lahko preprečili tako, da bi več kapitala vlagali v razvoj kmetijstva in manufaktur. Ameriško bogastvo je povzročilo razkorak med revnimi in bogatimi v državi.

(Ra)Združene province

Ali je bila v času tretje stopnje holandskega svetovnega reda ind. revolucija? Bil je gos. in teh. napredek; industrijo in obrt so druge države posnemale in izboljševale. Angleško-holandska vojna je prizadela holandsko ribištvo in ladjarstvo, trgovino na debelo na Baltiku pa švedsko-poljska vojna. Obseg holandske trgovine je upadel, njena prevlada na Baltiku je bledela. Do 1670 so holandske kmete prehiteli z novimi tehnikami kmetovanja v Angliji in Franciji. Znotraj holandske republike je veliko provinc zahtevalo večjo suverenost. Trgovski oligarhi so si izborili pomembno zmago, ko so odstavili voditelja provinc, kar je povezano s svobodo posameznika in večje gos. učinkovitosti. To izhaja iz težnje, da bi bogati postali še bogatejši in da bi se razkorak med bogatimi in revnimi povečal. Naraščali so spori med družbenimi skupinami. Po letu 1651 so voditelji holandske republike želeli odstraniti državne institucije, ki so ovirale poslovne interese. Zunanja politika je želela uvesti merkantilni ekspanzionizem; ponovno so se pokazale stare politične delitve – spor med trgovci in Oranijci. Za upadanje države so bili značilni naraščajoči obrambni stroški, zastoj v gospodarstvu in porast preprirov. Zaradi priprav na angleško-holandsko vojno, so Angleži kupovali holandske izdelke, da bi jim spraznili zaloge. Francozi so posnemali angleško strategijo in trgovci na Nizozemskem so dvakrat delali v korist nasprotnika.

Propad drugega britanskega imperija

Druga ind. revolucija konec 19.st. , ki je povzročila znanstveno raziskovanje, razvoj novih sredstev množične proizvodnje in novi izdelki za množično potrošnjo. Ustvarila je politične prevrate in nemire. Podobna revolucija tudi v ZDA in Nemčiji, ki

sta bili uspešnejši. Angleška industrija ni bila tehnološko tako napredna kot nemška in ameriška. Razprava se je odvijala v knjigah in časopisih – javno mnenje je postalo vse pomembnejša prvina nacionalne politike. Nastajale so družbena gibanja in politične institucije. Gospodarska recesija je oživila protekcionistično politiko. Novi pretresi v angleški družbi so se odražali v propadu liberalne stranke in vzponu laburistične. Pomembna je bilo sindikalno in feministično gibanje. Gospodarsko soglasnost so nadomestile materialne in duhovne institucije.

Povzetek

V času tretje stopnje svetovnega reda stare hegemonске države brezupno skušajo ustaviti razpadanje starega reda. Vsi primeri naraščanja obrambnih proračunov se ne končajo s propadom (npr. prvi britanski imperij – je premagal težnjo upadanja, zaradi ind. revolucije). Novosti so Angliji omogočili, da je pokrila rastoče obrambne stroške. Hegemonске države so občutek imperialne enotnosti zamenjale za spopadi in izdaje. Področji domače politike in svetovnih zadev sta bili neločljivi. Nemire doma so sprožali kolonialni upori, ki so jih spodbujale države tekmice in temu, da bi jih ustavili je bilo potrebno posvetiti vso pozornost in nameniti izdatna sredstva. V 60-ih letih 18.st. so uporniki v Indiji protestirali proti finančnim pritiskom glede angleške kolonialne oblasti; kasneje pa proti angleškemu trgovskemu monopolu. Francija, glavna geopolitična tekmica Anglije, je v težavah v Indiji in Ameriki videla priložnost, da se maščuje za poraz v sedemletni vojni. Okrepili so mornarico, da so zaposlili Anglijo na morju in preprečili njene pošiljke zalog in okrepitev za kolonije. Anglija je veliko izgubila, v smislu denarja, ugleda in ljudi. V Severni Ameriki je doživela ponižujoč poraz; vendar Francija ni zmagala, čeprav je Anglija izgubila obe Ameriki. Angleško-francosko rivalstvo je zapletlo sili v svetovno tekmo, ki je obema povzročila velike stroške. Največ škoda je utrpela Francija, ki ji finance niso dopuščale pomorske tekme, kopicilo se je politično nezadovoljstvo, gospodarska stiska in socialna slabost. Na koncu desetletja je v Franciji izbruhnila revolucija. V Angliji skoraj, t.i. gordonski neredi, ki jih je sprožil strah pred katoliki in tujci. V zadnji četrtini 18.st. je Anglija

doživljala izzive na medn. prizorišču, soočala se je s težavami v oddaljenih kolonijah, naglo rastočih izdatkov in gos. negotovostjo ter socialnimi nemiri doma.

Razpadanje starih redov

Mednarodna politika se na tretji stopnji svetovnega reda spremeni. Medn. sistem postaja bolj anarhičen; medn. dogajanje je povezano z notranjimi zadevami.

Iberski primer propada velike sile

Kralj Filip II. je v 16. st. zaradi stopnjevanja medn. tekme moral povečati davke, da bi pokrili rastoče stroške. Denar si je tudi sposodil, kar je oslabiljenemu gos. naložil še naglo rastoč nacionalni dolg. Težave so prinašale tudi javni nemiri, upadanje konkurenčnosti in izguba moralne države. Ameriško bogastvo je ustvarjalo še večje neenakosti, soc. krivice in hinavščino. Revščina in brezup sta zanetila razbojništvo in upore proti vladajoči eliti. Grozila je razdelitev Španije po mejah starih delitev: - Kastilija je bila ločena od preostale španske družbe, - v času hegemonije se je katoliška vera borila z otomanskim imperijem. Politika krščanskega obvladovanja je bila draga, vendar je to ohranilo politično mitologijo, ki je legitimizirala državne institucije. Verski razlogi niso tako združili Špancev proti znanim krščanskim državam (Francija, Anglija in Nizozemska). Vojne v tujini niso več zagotavljale enotnosti družbe. Notranje napetosti so uničile politično enotnost. Vojne brez rezultatov, rastoči obrambni stroški in razprave o upadanju trgovine ter zviševanju uporov so netili upore. Vojna ni zagotavljala enotnosti imperija, ampak zaostrovala notranje spore. Španija se je v preteklosti zanašala na Holandce glede zalog, v vojni proti Turkom. Niso želeli financirati novih vojn na Atlantiku. Holandski upor proti Špancem, zaradi ukinitve protestantizma in zviševanja davkov, je vseboval protestantske, kalvinistične ideje – kar je predstavljalo resno grožnjo ibernskemu imperiju. Holandski upor se je razširil v Aragonijo in Katalonijo, Valencijo in Portugalsko. Zaporedje zunanjepolitičnih porazov je še dodatno škodovalo imperiju. Filip II. je želel osvojiti Anglijo, vendar neuspešno – kar je zmanjšalo ugled Španije v tujini in sprožilo razočaranje doma.

Tekmovanja, nemiri in moralni razpad

Razpad Španije je posledica imperialne politike in notranjih spopadov. Podobno tudi v holandskem in angleškem primeru – na eni strani notranji nemiri, ki so porušili delovanje države in ustvarili nove socialne napetosti in na drugi mednarodni dejavniki – stari svetovni red so nadomestile bolj anarhične razmere, večje medn. tekmovanje, ki je povečevalo obrambne stroške itd.

O soglasnosti in kolektivni identiteti

Identiteto neke skupnosti oblikuje medsebojno učinkovanje z drugimi, v času spopada se pojavi razlika med nami in njimi. Pri velikih silah procese izoblikovanja identitete zelo okrepi prisotnost grozeče tekmice. Npr. izoblikovanje identitete v habsburški Španiji je v povezavi s turško grožnjo, holandsko v nasprotju s špansko in angleško v razmerju s celinskimi tekmicami.

O modernih, dobro delujočih državah

Dobro delujoče moderne države imajo 4 značilnosti: razmejeno ozemlje, sorazmerno pošteno in učinkovito vlado, ki ohranja red na tem ozemlju, določeno stopnjo kulturne in moralne enotnosti, ki omogoča priznavanje vlade ter njenih pravil in zakonov, in visoko stopnjo povezanosti med vlado in domačo družbo. V času prve stopnje svetovnega reda zunanji spopadi okrepijo enotnost rastoče hegemonске države. V času tretje stopnje pa ne okrepijo nacionalne identitete, ampak zmanjšajo enotnost družbe; spodkopljejo legitimnost vlade. V dobro delujoči moderni državi so politične institucije zakoreninjene v družbi s pomočjo javnega področja oz. vzponom modernega meščanstva. Javna področja v Iberiji v 16. st. – zlata doba španske literature, izobražena urbana elita. V Iberiji ni nastalo tipično moderno meščanstvo, ampak rast pravega meščanstva povezujemo z rastjo holandske trgovine. Amsterdam je omogočil njegov nastanek, saj je bila za province značilna visoka stopnja gos. povezanosti in domoljubni čut; razvila se je politična elita. Javno področje je bilo v 16. st. najbolj

razvito v Iberiji, v 17.st. so največ bogastva in ugodja imeli Holandci in v 18.st. so Angleži uživali največje svoboščine. V jedru vsake hegemonije je bila močna, dobro delujoča država in produktivno prebivalstvo.

O soglasnosti, zaupanju in svobodi

V skupnostih visokega zaupanja lahko imajo prebivalci široke osebne svoboščine, soglasnost ohranja visoko stopnjo zaupanja v družbi. Brez soglasnosti in zaupanja spontano ravnanje posameznikov ne bi ustvarilo institucij, ki tvorijo predvidljivo družbeno delitev dela. V solidarni družbi visokega zaupanja posamezniki komunicirajo in sodelujejo znotraj skupnega okvira moralnih izhodišč, kjer medsebojno učinkovanje temelji na sklopu skupnih družbenih vrednot – bolj kakor na družbeni pogodbi (to pomeni nizke stroške izmenjave). V družbi nizkega zaupanja pa posamezniki komunicirajo znotraj zapletenega birokratskega aparata, ki temelji na formalni pogodbi (višji stroški). Če ni zaupanja, je potrebno vsako posamezno izmenjavo nadzirati, kršitelje preganjati, kazni pa določiti in izvajati.

5. VZPON IN PROPAD SVETOVNIH REDOV

Vsak val vojn naznanja propad nekega svetovnega reda in pojav novega. V moderni zgodovini ločimo 4 zaokrožene svetovne rede: iberški v 16.st. (obstajal med italijanskimi vojnami in tridesetletno vojno), holandski v 17.st. (trajal od tridesetletne vojne do vojn Ludvika XIV), britanski v 18.st. (med vojnami Ludvika XIV. in napoleonskimi vojnami) in britanski v 19.st. (od napoleonskih vojn do 1.sv.v.).

Ciklični vzorci modernih svetovnih redov

V vsakem svetovnem redu je na začetku vladala ena sama močna vodilna država; bila je močna in bogata, hegemonika država. Bogastvo in moč sta ključna za prevlado, vendar je dodatni dejavnik v družbeni enotnosti njene civilne družbe. Vse velike sile so dosegle prevlado v času velikih vojn; ko se je vojna končala je vsaka od njih postala močna, bogata in vplivna v medn. sistemu. Ekonomske teorije vidijo razloge v virih

(inovacije, obsežno gos. in izobrazba), ki omogočajo gos. rast. Modernizacijske teorije poudarjajo dejavnike proizvodnje. Španija, Nizozemska in Anglija so imele vse učinkovito gos., ki je lahko vzdrževalo močan političen/vojaški sistem. Radikalne teorije izhajajo iz proizvodnih sredstev, znanja in organizacije dela. Hegemonija je urejena medn. ureditev, ki jo upravičuje splošno sprejeta, univerzalna zamisel svetovnega reda.

O prevratih, identiteti, enotnosti, zaupanju in velikih vojn

V času prevratov so se družbe preoblikovale, utrdila se je kolektivna identiteta in izoblikovali so se interesi: španska rekonkvista, holandska vojna za neodvisnost, angleška drž. vojna in ind. revolucija. V vsakem obdobju so se oblikovale nove institucije in nova kulturna merila – za modo, pesmi, zastave, grbi itd. Oblikovanje kolektivne identitete in državnosti je običajno spremljajo nagla gos. rast in razvijajoče se predstave o državnem interesu. Trije dejavniki so pomembni za gos. rast: zemlja, kapital in delovna sila. Zaupanje zagotavlja, da imajo posamezni člani družbe podobne vrednote, merila in nazore. Družbeno zaupanje je družbena enotnost oz. soglasnost, sta pomembni za razvoj svoboščin in pravic v moderni družbi. V vsaki družbi neka učinkovita mitologija ohranja skupne predstave in nadzira individualno voljo in hotenja ter prispeva k urejeni skupnosti. Vpletenost v vojno je stopnjevala domoljubje. Hegemonske države so veliko energije vložile v meddržavno zavezništvo in s tem prevesile ureditev sil v korist svojega zavezništva. Njihovo posredovanje je utrdilo vojno zavezništvo in vanj preneslo svoje vrednote in merila; rastoča hegemonika država je kmalu postala vodilna članica. Članice zavezništev so se v času velikih vojn bolj pripravljene sodelovati pri skupnih podvigih in se prilagajati skupnim pravilom. Sodelujoče države so prevzele nekatere načine in vrednote hegemonike države. Hegemonika prevlada je nastopila v času mirovne konference, ki je formalno končala val velikih vojn. Prevladujoče sile so postale hegemonike države, ko je povojno obdobje formalno nasledilo veliko vojno.

O stopnji hegemonije

Hegemon je velika prevladujoča sila v hegemonem medn. sistemu. Je lastnost medn. sistema takoj po vsakem valu velikih vojn. Na prvi stopnji svetovnega reda je medn. sistem upravljala hegemonka država; velika sila, ki je bila vojaško močna, materialno bogata in normativno vplivna. V notranjih zadevah je imela trdno vlado in trdno družbeno enotnost ter strpno domačo kulturo. Za notranje lastnosti hegemonke države sta značilni visoka stopnja enotnosti in soglasnosti. Skupna mitologija podpira kolektivno predstavo identitete, nacionalnosti in nacionalnega interesa. Gospodarsko in vojaško prevlado razložimo z materialnimi in človeškimi viri. Pod pritiskom vojne je splošna soglasnost okrepila družbeno disciplino in organizacijo. Vojaška premoč je bila odvisna tudi od razvite industrije, ki je bila sposobna proizvajati najučinkovitejše sisteme orožja.

O stopnji izzivanja

Druga stopnja svetovnega reda se začne z medn. spopadom, ki izbruhne v vojno. Spopad je presenetil hegemonko državo, nobena ni pričakovala vojne in nobena ni bila pripravljena nanjo, zato so izgubile začetno bitko. Španski poraz proti Turkom, holandske izgube proti angleški mornarici in angleški poraz proti Rusiji in Španiji. Hegemonka država se je na novo oborožila in zmagala, kar je okrepilo optimizem in ekspanzionizem. Indijanska poletja so začasno povrnila zatišje in uteho. Španci so z zmago pri Lepantu plačali visoko ceno, posledica dragih priprav za reorganizacijo in modernizacijo oboroženih sil, ki je državi naložila veliko gos. breme. Vse hegemonke države so hitro nadomestile slab začetek, s tem ko so uvedle drage programe reform in ponovne oborožitve. Ugled hegemonke države se je povečal, ugled drugih držav pa povečal.

O stopnji razdiralnega tekmovanja

V času tretje stopnje svetovnega reda so stare hegemonke države upadale v primerjavi z drugimi po stopnji produktivnosti in gos. rasti ter vojaških zmogljivostih;

zapletale so se v tuje spopade in vojno in vedno več denarja potrošile za varnost in obrambo.

Stroški izmenjave in javna področja

Civilna družba povezuje veliko število gospodarskih delovalcev, ki vršijo izmenjave (dobrin, storitev, uslug in simbolov) in prispevajo k tkanju trdne mreže družbenih odnosov.

Stroški izmenjave in propad velikih sil

Kennedy razlaga, da so viri države vedno razporejeni med dva ključna cilja: zaščito in produktivna vlaganja. Razporeditev virov v zaščito pomeni vlaganje v oborožene sile, katere varujejo ozemlje, temeljne institucije in prebivalce. Razporeditev v produktivna vlaganja pomeni trajno ustvarjanje bogastva – da bi povečali učinkovitost gos., je del državnega bogastva potrebno usmeriti nazaj v produktivne plasti nac. gospodarstva. Druge teorije predvidevajo 3 vire: zaščito, proizvodnjo in potrošnjo. Stroški izmenjav v hegemonkih državah so na sorazmerno na nizki stopnji hegemonije, zanjo sta značilni družbena soglasnost in harmonija. Na stopnji izzivanja in razdiralnega tekmovanja pa bodo stroški precej višji, saj narašča nesoglasje, spori in socialni spopadi, zato je potrebno več družbenega bogastva potrebno nameniti za zagotovitev druž. reda.

Stroški izmenjav, svetovljanska področja in meddržavni mir

Če država potroši večji del svojih virov za vojaške namene, potrošnjo ali izmenjave, potem odvaja vire od ustvarjanja bogastva in bo dolgoročno verjetno oslabila svojo moč. V politični praksi tržne izmenjave temeljijo na družbenih razmerjih. Na modernih trgih so dejavnosti, vpletene pri izmenjavi časovno ločene: vsaka stran, udeležena pri izmenjavi, mora zaupati drugim, da govorijo resnico o kakovosti tistega, kar ponujajo. Prebivalci hegemonkih držav so dobro obveščeni in zaupljivi pripadniki sorazmerno odprte in strpne družbe z dinamičnim gospodarstvom

– uživajo največjo svobodo. Hegemonska država je najbolj odprta družba, kar zmanjšuje učinke skupin s posebnimi interesi in omogoča bolj prost pretok informacij do prebivalcev in tudi odločevalcev. Odprtost je pogoj za nastanek javnega področja. Svetovljsko javno področje je dosežek odprtih in strpnih družb; prosvetljeni prebivalci odprtih družb uživajo svobodo govora, združevanja in gibanja. Imajo redne in običajne stike s tujci. Trgujejo in potujejo.

Za hegemonsko stanje je značilna odsotnost vojne med močnimi državami, ki pripadajo istemu svetovljskemu javnemu področju. Tekmovanje je prisotno, vendar ne izbruhne v vojno.

Dobičkonosni tokovi

Dva posvetna tokova: razmah trgovine in razvoj novih gos. institucij. Prvi tok opazimo v 11.st, povezan pa je s hitro rastjo prebivalstva. Trajnejši razvoj trgovine se je začel okoli leta 1450 in je trajal še vse 16.st. Trgovski ekspanzionizem je posledica demografskega porasta, ki je vodil do porasta kmetijskih cen in upada dejanskih plač; hitre rasti odkrivanja, kolonializma in trgovine z daljnimi kraji ter vedno večje povezanosti v svetovnem gospodarstvu. To je bilo povezano z novimi tehnikami in tehnologijami, navigacijskimi tehnikami itd. Svetovne sposobnosti medsebojnega učinkovanja v času moderne zgodovine so se povečale, ki je preoblikovalo globalno trgovino in svetovno politiko. Drugi tok je širjenje novih institucij, ki so zmanjšale pomanjkljivosti trgovine in izmenjave in premagovale težave financiranja in tveganja. Med najpomembnejšimi so: zavarovalne družbe, delniške d., finančna omrežja in nacionalne banke. To je spremljal razvoj moderne ozemeljske države, saj je začetek ozemeljske države spodbuda za razvoj trgovine z oddaljenimi kraji. Da bi voditelji preživeli tekmovanje z vedno učinkovitejšimi sistemi orožja, so morali povečati prihodke. Lotili so se odkrivanja, kolonializma in trgovine z oddaljenimi kraji, saj so obljubljali novo vrsto dohodkov. Nove ozemeljske države so bile sposobne vzpostaviti mornarico, ki jo fevdalno posestvo ni moglo. S pomočjo stalno spreminjajočih spletk, zavezništev, sporazumov, prevar in ponovnih pogajanj, so spletli mrežo meddržavne diplomacije.

Kaznovalni tokovi

Razvoj moderne politike zaznamujeta še 2 tokova: 1- rast oboroženih sil in 2- njihova naraščajoča smrtonosnost. Obseg vojsk in mornaric se je povečeval od ene velike vojne do druge. Rast števila vojakov do leta 1815, po letu 1879 pa ponovno stalno in močno povečevanje velikosti oboroženih sil. Smrtonosnost vojne je skozi zgodovino naraščala. Sistemi orožja so bili vedno bolj natančni, hitri in učinkoviti. Posebej naglo narašča po ind. revoluciji v 19. 3- Velike vojne so postale vedno manj pogoste.

Normativni tokovi

Kant je trdil, da se republike ne bodo bojevale med seboj, saj omogočajo svobodno izražanje ljudske volje in prispevajo k miru v svetu. V moderni zgodovini sta 2 tokova: individualizacija in sekularizacija. Začetek indiv. sovпада z naraščanjem osebne svobode in strpnosti. V Španiji v 16.st. težko najdemo moderne svoboščine, medtem ko so imele Združene province izredno visoko stopnjo osebne svobode – kar se je najprej pokazalo na verskem področju. Podobna načela so uveljavili v Angliji; v 17. In 18.st. so bile Združene province in Anglija varno pribežališče za verske in etične manjšine, ki so jih drugod preganjali. Sekularizacija mišljenja in znanosti se kaže v odmikanju od religije; to se kaže tudi v politiki vladarjev, npr. kralj Filip II. in Karel V. sta utemeljevala habsburško zunanjo politiko s sklicevanjem na univerzalne vrednote. Krščanske vrednote in merila niso nikoli izginila iz politike, ampak so jih sčasoma nadomestile posvetne doktrine moči, bogastva in splošnih pravic. V zgodnjem modernem obdobju je religija pomemben dejavnik identitete, nato je bila vezana na ozemlje in institucije države. Nacionalna identiteta je povezana s terminom demokracije. Kolektivna identiteta, ki izhaja iz javnega področja družbe je pomembna za hegemonsko državo; zametke je mogoče videti na Iberskem polotoku, bolj razdelano in razločno moderno javno področje se je razvija v Združenih provincah – racionalni nazori, visoka pismenost in politična udeležba, ki so povezani z

meščanstvom so značilni za civilno holandsko družbo v 17.st. Razvoj se je nadaljeval v Angliji.

Cilki, tokovi in prihodnost mednarodnih odnosov

Poznamo 4 svetovne rede, vsak od njih je nastal po koncu velikih vojn in se razvil po tristopenjskem modelu: hegemonija, izzivanje in razdiralno tekmovanje. Svetovni red 20.st. so zavzele Združene države, ena sama velika sila, ki je imela vojaško prevlado in je odločilno oblikovala medn. gos. red in nanj normativno vplivala.

6. VOJNE ZA KONČANJE VSEH VOJN

Industrializacija, nacionalizem in imperializem so spodkopali stari red 19.st. Okrepili so tekmovanje med državami in prispevali k nemirnim odnosom v diplomaciji med velikimi silami. Združene države so bile sila z najhitrejšim razvojem in največjimi možnostmi za širjenje. Nobena druga država se ni mogla meriti z njimi po velikosti ozemlja, bogastvu naravnih virov in človeški sili ter demografski rasti (je spodbujala gos. rast). Industrijski rasti so koristili naslednji dejavniki: neomejena zemlja, poceni delovna sila ter odsotnost tradicionalnih privilegijev in ovir – ZD niso imele starinskega plemstva, nobenega srednjeveškega cehovskega sistema in nobenega modernega sistema sindikatov. K nagli gos. rasti so prispevali še veliki razpoložljivi viri, stalen dotok delovne sile, velikanski domači trg, nobenih delavskih strank, ki bi vplivale na razpoloženje kapitalistov. Demografska rast je povzročila tudi izjemno ozemeljsko širjenje.

Domači prevrati

Pred razmahom velikih sil so nastopili veliki upori in revolucije, ki so rastoči državi prinesli globoke gospodarske in politične spremembe. Za Španijo je bilo to konec rekonkviste, za Združene province vojna za osvoboditev – dolg nasilen upor proti habsburški monarhiji. Za Anglijo državljanska vojna in revolucija ter kasneje še ind. revolucija. ZD so imele svoj veliki prevrat – ameriško državljansko vojno. Vzroki

zanjo so delno v severni industrializaciji in delno v zahodnem ekspanzionizmu, ti dve gibanji sta sprožali stalne spore med novejšimi ozemlji in državami glede vprašanja suženjstva. Južni plantažni sistem, ki je temeljil na suženjstvu je videl le eno rešitev, da ohrani svoj družbenogospodarski sistem in svojo kulturno identiteto: da zapusti unijo. Svojo odločitev so utemeljili s pojmi tradicionalne britanske filozofije o družbeni pogodbi: vsaka država je prvotno vstopila v ameriško konfederacijo na prostovoljni osnovi, zato bi morali vsaki, da unijo tudi prostovoljno zapusti. Sever se s tem ni strinjal; predsednik ZDA je dejal, da so ZDA razdeljene na države svobode in države suženjstva. Bil je za svobodo in liberalno politiko severnih držav ter uporabo oborožene sile za ohranitev unije. Gra za najbolj krvave spopade, kjer so zmagale industrijske države severa; zmagi je sledila pomembna gospodarska in politična obnova. Po drž. vojni se je ameriško ind. skokovito razvijala. Državljska vojna je bila tudi revolucionarna, ker je uničila konfederalna načela unije in ker je zmagoviti sever vsej republiki vsilil novo, federalno strukturo na osnovi nove interpretacije ustave ZDA (Abraham Lincoln – amandmaji in nova interpretacija Jeffersonovega predgovora k deklaraciji o neodvisnosti). Gre za odločilno konceptualno spremembo v ameriški politiki, uvedla je nov poudarek na enakosti ljudi. Nihče se ne rodi kot suženj; belopoliti in temnopoliti imajo neodtujljivo pravico do življenja, svobode in prizadevanja za srečo. Lincolnova reinterpretacija je uničila plantažni sistem južnih držav, ki je temeljil na suženjstvu in spremenila plantažno gos. v kmetijsko poslovanje. Zaradi Lincolnove nenadne smrti so severni republikanci oblikovali ameriško republiko po svoje. Sever je vsilil jugu liberalno gos., ki je temeljilo na plačani delovni sili, industrijski rasti in viziji samouravnalnega trga. Ustvarili so novo politično strukturo, ki je imela močnejšo in odločnejšo federalno vlado – glavna naloga zajamčiti svobodo in enakost vseh. Zahtevala je trdnejšo, modernejšo in bolj dinamično politično strukturo, ki je temeljila na načelih federalizma. Dosežek zmage severa je bil, da so se ameriške države združile v večjo federalno enoto. Tudi duhovni vidik, saj je bila oblikovana severna, liberalnodemokratska, industrijska kultura kot sredstvo združevanja regionalnih razlik nove velike unije. Konec 19. st. tudi nagla rast standardiziranih procesov proizvodnje in razvoj množičnih potrošnih izdelkov. V okviru ind. kulture je

pomembna rast severozahodne mitologije, ki izhaja iz priseljske dediščine in skupne ameriške usode – priseljenci iz južne in srednje Evrope (Italijani, Poljaki, Čehi, Madžari) v velika ind. mesta. To družbo so prikazovali kot talilni lonec oz. multietično družbo.

Tuje vojne

Na primerih Špancev, Holandcev in Angležev, so domačim prevratom sledile globalne vojne – ki so prispevale k večji enotnosti in spodbudile njihovo rast. Mednarodne vojne so spodbudile procese izgrajevanja države po drž. vojni in obnovi. Leta 1848 vojna proti Mehiki, nato več oboroženih spopadov v Srednji in Južni Ameriki. V vojni leta 1914 je predsednik Woodrow Wilson razglasil ameriško nevtralnost, ki je odražalo stališče javnega razpoloženja države v času predsedniških volitev leta 1916. Aprila 1917 je zaprosil za vojno napoved, saj je Nemčija nadaljevala s podmorniškim vojskovanjem. Nemško neomejeno pomorsko vojskovanje naj bi bilo zločin (napad na svobodo) proti ZDA, saj krši vse pravice ZDA in uničuje zakone. Ko so se Američani zavezali zavezniškimi ciljem, je industrija hitro izdelovala bojne ladje in orožje. Vlada je vpoklicala in novačila mlade moške ter jih urila za vojskovanje. Ameriški vojaki so pregnali Nemške iz Atlantika in se usmerili proti Evropi. Prihajati so začeli marca 1917, ravno prav, da so nadomestili Rusijo, ki se je umaknila iz vojne. Njihov prihod v Evropo je okreplil vojaško moč zaveznikov in dvignil moralo. Zaradi udeležbe v vojni je Wilson zaposlil nove ljudi, ki so nadzirali vojskovanje, med katerimi so bili intelektualci, poslovneži in svetovalci. Vsi so bili zagovorniki idealov svobodne trgovine in napredka demokracije, tuje pomoči, omejevanja oboroževanja in medn. sodelovanja za mir. V Versaillesu (1918) je na mirovni konferenci Wilson razglasil liberalne ideale v 14-ih točkah – osnova za novi svetovni red! Evropski odposlanci niso bili zadovoljni za njegove zahteve, zato so Wilsona prisilili, da se umakne iz pogajanj ali pristane na kompromis. Wilsonovih 14 točk ni bilo sprejemljivih za evropske voditelje, konferenca in sporazum sta bila pomanjkljiva. Nesoglasje med voditelji je kazalo na globlji problem: med vodilnimi silami ni bilo soglasnosti glede temeljnih pravil povojne igre. Težava je tudi v propadu tradicionalnih

razmer ravnotežja sil, ki jih je uničila vojna – Nemčijo sta prizadela sramota in poraz; postala je nepredvidljiva in zagrenjena. Američani niso mogli več računati na Rusijo, ki bi bila protiutež Nemčiji. Nastal je nesporazum med Ameriko in Evropo oz. med ameriški idealisti in evropski realisti – oboji so izključili Rusijo in Nemčijo z versajske konference. Postali sta nasprotnici in bili med najmočnejšimi državami Evrope. Če bi se katera od njiju pridružila liberalnodemokr. zavezništvu z Anglijo in Francijo. V vsaki vojni, v katero bi vstopila ena od teh izključenih sil, bi liberalnodemokr. stran komajda izborila uspešen konec, ne da bi drugi sodelujoči državi odstopila velik del vzhodne Evrope. Versajski sporazum je bil neživljenjski, saj so bile v njem zapisane vse tragedije prihodnosti. Franklin D. Roosevelt je bil izvoljen za predsednika leta 1933, ki se je zavedal da vojna v Evropi ogroža ameriške interese in v primeru, da vojna izbruhne med velikimi silami, ZDA se ne bodo mogle izogniti sodelovanju. Do l.1940 je 50% Američanov pričakovalo, da bodo ZDA kmalu sodelovale v vojni, zato se je konec 30-ih let del industrije preusmeril v izdelovanje vojne opreme. Zračne sile ZDA so ustanovili leta 1939. ZDA so tajno sodelovale z Britanijo pri radarskih in jedrskih raziskavah. Politika posojil in zakupa – s katero je Amerika pomagala zaveznikom, se je začela veliko prej kot so ZDA vstopili v vojno: pomoč VB (1941), Kitajski in SZ; poleti 1941 so ZDA zavzele Islandijo in Grenlandijo, s čimer so si zagotovile pomorska in zračna oporišča na polovici poti čez Atlantik. Japonski napad na Pearl Harbour leta 1941, zato so ZDA napovedale vojno Nemčiji in Japonski. V ZDA so pospešili in razširili nabor vojakov. Hitlerjeva kapitulacija in predaja Japonske – načrte za OZN so pripravili v San Fanciscu, medn. gos. režim.

Vojna in materialna pomoč

Svetovne vojne so pospešile razvoj industrije ZDA, utrdile so domoljubni ponos in soglasnost prebivalcev. Nazori ZDA so se spremenili, predvsem njihove politične institucije, vojaške zmogljivosti pa niso imele več tekmeča. Leta 1945 so vstopile v vojno v Aziji, ko so odvrgele dve jedrski bombi na Japonsko. Prva sv.v. je končala izolacionizem, je druga sv.v. ustvarila ameriško hegemonijo. Podobno kot je španska

nasledstvena vojna povzročila vzpon prve britanske hegemonije, napoleonske pa so podžgale vzpon druge, sta prva in druga sv.v. vzpostavili ZDA kot hegemonsko državo v svetovni politiki. V1.sv.v. je padlo okoli 50.000 – sodelovalo jih je 5 milijonov Američanov, v 2.sv.v. 300.000 – sodelovalo jih je 15 milijonov (majhne izgube v primerjavi z drugimi državami).

Vojna in gospodarska rast ZDA

2.sv.vojna je bila najdražja ameriška vojna v 20.st., okoli 300 milijard dolarjev. 2.sv.v. je terjala ogromno človeških življenj in prizadela velikansko materialno škodo. V primerjavi z drugimi silami, so ZDA imele majhne izdatke – na njihovem ozemlju ni potekala nobena bitka in v vojno je vstopila dokaj pozno. Vojni sta prinesli ZDA veliko korist (če izvezamo človeške izgube). Mobilizacija za vojno je odpravila tržne mehanizme, od katerih so bile ZDA tradicionalno odvisne. Trg so v času vojne zamenjala načela ukazovanja. Vlada je postala diktator nad kmetijstvom, industrijo in delovno silo, in s centralističnem načrtovanjem vodila prisilno proizvodnjo države. Industrija je usmerjala proizvodnjo. Posebna administracija je urejala odnose med kapitalom in delovno silo, delovni čas in plače v določenih vrstah industrije in prepovedala stavke; V 2.sv.v. so kmetijstvo, rudarstvo, industrija, transport, finance ter celo znanost in šolstvo združili pod vladni nadzor. Ladjedelništvo in proizvodnja letal so se povečali. V 2.sv.v. je zaradi obsežnih ukrepov državnega planiranja in posredovanja vlade, bila polna zaposlenost. Potreba po delovni sili v času vojne, da so vključili tudi ženske. Vladno posredovanje je spodbujalo zasebna podjetja. Veliko denarja so porabili za povečanje in gradnjo tovarn za vojne namene; država je obdržala zlato osnovo, inflacija je bila minimalna.

Vojna in naraščanje vlade

V času 2.sv.vojna povečanje federalne dejavnosti in federalnega sektorja – več nalog, več sredstev, več stroškov, večji izdatki,...Po vojni se je spet skrčil; vzorci širjenja, krčenja in ponovnega širjenja so se odražali v proračunski statistiki, saj so se v

obeh vojnah povečali vladni izdatki. Povečanje števila zaposlenih je bilo najizrazitejše v oboroženih silah. Med vojno je rasla velikost in moč izvršnega krila vlade, saj so ZDA v obdobju izolacionizma imele majhen vojaški aparat; Ob napovedi vojne Nemčiji, je ZDA poleg izkušenj primanjkovalo tudi zmogljivosti na področju zunanje politike. Ustava je bila glede zunanjih zadev nedoločna. Franklin Roosevelt si je prilastil oblast kot vrhovni poveljnik izvršne oblasti.

Vojne in izgradnja države

Ko so ZDA postale članice zavezništva so malo sodelovale pri vojskovanju, prevzele so odločilno gos. vlogo v zavezništvu. Ko je bila določena njena vloga v času vojne se je naglo razvila v pomembno članico, ki drugim partnericam dobavlja denar in opremo. Niso potrošile državnih sredstev za nakup ali izdelavo orožja; svoj denar so Američani spremenili v kapital: - industrijski kapital: vlaganja za izboljšanje orodij in strojev, izgradnjo primerne infrastrukture in komunikacijskih sistemov ter za šolanje delavcev; - in finančni kapital: kot posojila, ki so jih dajali partnericam v zavezništvu in v pričakovanju, da jih bodo po koncu vojne odplačale. Svetovni vojni sta spodbudili rast globalne infrastrukture – medn. industrije, medn. financ in komunikacij in povojne strukture dolgov, ki je enemu samemu delovalcu omogočala da je vodil in oblikoval svet. Do konca 2.sv.v. so bile ZDA bogate in močne. Vojna je spodbujala ameriški svetovni nazor in ustvarili domoljubje. Množična mobilizacija nacionalnih virov je okrepila kulturno in politično zavest prebivalstva zmagovite države.

Kovanje novega svetovnega reda

Ameriške demokratične partnerice v zavezništvu so imele podobne vrednote in nazore; Roosevelt si je prizadeval za spodbujanje zavezniške soglasnosti. Tako kot Wilson je želel ustanoviti organizacijo, znotraj katere bi različne države zavezništva lahko reševale nesporazume in težave, preden bi izbruhnili v vojno ali spopad. Wilson je po njegovem mnenju naredil veliko napako, ko je Društvo narodov vključil v konferenco v Versaillesu (1919). Roosevelt si je prizadeval za organizacijo, ki mora

biti vzpostavljena preden se konča vojna. Na diplomatskem srečanju velikih štirih (SZ, ZDA, VB in KIT; 1944) je zunanje ministrstvo ZDA predstavilo program za OZN, Razprava se je nadaljevala na Jaltski konferenci med Rooseveltom, Stalinom in Churchillom (1945); dokončali so jo leta 1945 v San Franciscu, ko se je zbralo 26 držav, ki so sestavile Ustanovno listino OZN. Namen OZN je bil širokopotezen. zagotavljati medn. mir in varnost, prijateljski odnosi med članicami na načelu enakih pravic in samoodločbe ter spodbujati medn. sodelovanje pri reševanju problemov. Wilson je prezrl gospodarske vidike svetovnih zadev oz. ni razumel, da morajo svetovno gos. voditi medn. organizacije. Roosevelt je vztrajal, da mora biti povojni režim oblikovan tako, da bo zagotavljal mir.

Finančno ministrstvo ZDA je v letih 1943-44 v sodelovanju z britanskimi diplomati in ekonomisti pripravilo osnutek za povojni režim medn. financ. Strinjali so se, da je za zdravo svetovno gos. pomembno ustvariti sistem posojil za povojno obnovo in razvoj, ki bi nadomestil medvojni sporazum posojil in zakupov. Svetovna medn. banka je bila oblikovana pomaga od vojne prizadetim državam zahodne Evrope, da obnovijo svoje gos. Medn. monetarni sklad je bil zasnovan, da bi pospešil medn. finance in trgovine; stabiliziral bi menjalne tečaje in finance.

Leta 1945 so bile ZDA modernejša, enotnejša država kadarkoli prej; vlada je bila stabilna in je zagotavljala visoko stopnjo moralne in kulturne enovitosti. ZDA so bile bogate in močne! Do konca 2.sv.v. so postale voditeljica zmagovitega zavezništva. ZDA so formalno prevzele prevlado ob smrti predsednika Roosevelta, prej pa z zaupanjem, sodelovanjem in usklajevanjem z zaveznicami. Roosevelt je podpiral razvoj jedrske bombe, ZDA so imele nekaj časa monopol nad tem, po 2.sv.v. tudi največje količine orožja – enopolarni sistem. S svojimi zaveznicami je načrtno pripravljaj zaporedje konferenc, s katerimi bi ustanovili 3 institucije, ki bi bile osnova za liberalni povojni svetovni red.- OZN je bila ustanovljena, da bi se države sestajale in predstavile svoje težave, razrešile spore in sodelovale pri izločanju in kaznovanju agresivnih držav, - Medn. monetarni sklad in – Medn. banko za obnovo in razvoj. Konec 2.sv.v. so Američani uživali monopol nad najmočnejšim orožjem. Po Roosveltovi smrti se je SZ začela umikati iz zavezništva protifašističnih držav

7. PAX AMERICANA

Obe zmagi v svetovni vojni sta spodbudili ameriške vrednote, ki so izhajale iz tržnega gospodarstva in liberalne demokracije. Prva sv.v. je uničila evropske imperije in jih nadomestila z novimi državami. A-O in Otomanski imperij je vojna razdrobila, in ruševin vzhodne Evrope so nastale nove države – z Wilsonovo pomočjo in v skladu z ameriški vrednotami. Caristični imperij se je z Leninom na oblasti spremenil v sovjetski imperij, ki je bil ostro protikapitalistično, protiliberalno in protiameriško usmerjen. Druga sv.v. je uničila bojevite protiliberalne kulte na Japonskem in v Evropi. Povojni svet je bil podrejen voditeljstvu ZDA; demokratični režim in liberalno gospodarstvo so uvedli na Japonskem, Nemčiji in drugih državah. SZ je po 2.sv.v. postala glavna protiameriška sila v povojnem svetu!

O vojaški prevladi

Vojaška prevlada je posledica zmage v vojni; med 2.sv.v. so se oborožene sile ZDA naglo širile, saj je do leta 1945 štela več kot 12 milijonov mož. Mornarica se je razvila v največjo pomorsko silo na svetu, zračne sile so bile prav tako vodilna svetovna letalska sila – saj so izdelale več letal, kakor Nemčija in Japonska skupaj. Do nemške kapitulacije maja 1945 so imele svoj tehnološki monopol nad jedrsko bombo. Leta 1938 ZDA niso vstopila v nobeno zavezništvo in njihove čete niso bile nikjer zunaj domačega ozemlja. Imele so interese na Srednjem vzhodu, predvsem Arabskem polotoku, zaradi ameriške naftne družbe. Leta 1947 so ZDA prevzele tradicionalno vlogo Anglije, nasprotovanje ruskemu ekspanzionizmu prek Turčije in Irana; ko so Angleži zapustili Palestino, so prevzeli tudi njihovo vlogo. Med vojno so se ameriški interesi razširili tudi v severno Afriko. Po letu 1945 se je položaj ZDA v Aziji in na Pacifiku razširil; prevzele so nadzor nad Japonsko in imele precejšen vpliv na Južno Korejo in Filipine. Vedno bolj so financirale kolonialno vojno v Indokini, ki jo je vojevala Francija. Avstralija in Nova Zelandija sta po 2.sv.v. usmerili svojo geostrateško usmeritev proti ZDA, saj sta se vedno bolj zanašali na svoje članstvo v zavezništvih pod vodstvom ZDA in se vedno bolj odvrčali od tradicionalnega

sodelovanja z Anglijo. Spremenila se je zunanja politika ZDA v odnosih z Evropo, saj so posredovale v obeh svetovnih vojnah, da bi preprečile, da bi Evropa zapadla pod oblast sovražne sile. Naraščajoča grožnja SZ je Američane spodbudila k temu, da so formalizirali novo geostrateško obveznost v množičnemu programu gos. pomoči in v Severnoatlantski zvezi pod vodstvo ZDA.

O Gospodarski prevladi

Vojaška prevlada zahteva močno gos. osnovo; država je imela bogate naravne vire, obe svetovni vojni sta spodbudili sposobnost Amerike, da je te vire spremenila v bogastvo in vojaško moč. Med 2.sv.v. so zgradile tovarne in druge obrate, izboljšale infrastrukturo za komunikacije in postala lastnica ladjedelnic in tovarn za izdelavo gume, aluminija,...ko je bilo vojne konec so tovarne poceni prodali zasebnim podjetnikom. Veliko denarja za posodobitev mostov, železnic in cest. Vlada ZDA je pozvala univerze in industrijske raziskovalne laboratorije, da razvijajo nove tehnike, naprave in izume, naj raziskujejo. Zgradili so temelje za ameriško računalniško revolucijo in elektroniko. Svetovna vojna je okrepila gos. ZDA – predvsem vladne pobude in vojno načrtovanje ter centralna proizvodnja so sprožile gos. razcvet. Ko so se vojaki vračali domov niso postali breme na trgu delovne sile, ampak so predstavljali trg potrošnih izdelkov. Med vojno je bila polna zaposlenost; ker je bilo za potrošnje malo izdelkov, so večino denarja privarčevali. Po vojni je ind. začela razvijati civilne izdelke, ljudje so imeli denar – ind. rast in rast življenjskega standarda. Ameriški gos. razcvet je vplival tudi na druge države, saj so ameriške družbe veliko vlagale v tujini; v povojnem obdobju se je razvila nova oblika medn. podjetja – multinacionalna korporacija, ki so razširile vpliv po vsem svetu. Sodelovanje v svetovni vojni je bilo s ciljem, da bi obrzdali evropski imperializem, militarizem in ekskluzivne trgovske bloke. Namen je bil ohraniti pogoje za liberalen svetovni red – za demok. polit. sistem in svobodno trgovino. Medn. institucionalizacija liberalnih vrednot, pravil in zakonov leta 1944 z Medn. monetarnim skladom in Medn. banko za obnovo in razvoj. Ko se je Evropa leta 1946 soočala s hudo gos. krizo, je državni sekretar George Marshall

poudaril zunanjepolitičen cilj ZDA – oživiti gos., za nemoteno delovanje svobodnih institucij.

O normativni prevladi

Američani so zelo cenili svobodo posameznika in skupnost; verjeli so v enakost ljudi in ljudsko oblast. Na eni strani zagovarjajo individualizem, na drugi pa težnje po povezovanju in vzpostavljanju organizacij. Med osrednjimi smernicami mitologije so vrednote: svoboda posameznika, enakost ljudi, ljudska oblast in zasebna lastnina.

Dvojno poreklo

Ameriške zgodovinske izkušnje imajo dva začetka: prihod priseljencev v Novi svet in ameriška revolucija. Amerika ima dvojno poreklo: priseljenke prednike in ustanoviteljske prednike. Priseljenci iz Massachusettsa – skupina globoko vernih ljudi, ki so bežali pred preganjanem v Evropi. Bili so odpadniki kalvinističnega gibanja, ki je zagovarjalo izrazito individualistične družbene vrednote. Kalvinizem prvih priseljencev je močno zaznamoval izjemno anglo-ameriško zagovarjanje verske strpnosti. Bili so odpadniki preganjanja verska manjšina, ki si je prizadevala za strpnost in svobodo veroizpovedi. Ko so iz Evrope zbežali v Novi svet, je bilo jasno, da želijo zgraditi družbo, ki bo temeljila na enakosti, strpnosti, razumnosti in svobode. Calvinisti so odločno nasprotovali posvetni državi, saj je vlada zatirala posameznike in jih silila v versko primernost. Puritansko zagovarjanje svobode posameznika in nezaupljivost do velike vlade sta ostali trdni potezi politike ZDA. Razlikovanje med nami in drugimi je potekalo med novo, čisto priseljenko skupnost Mesta na hribu in pokvarjeno staro pokvarjeno Evropo. Še jasneje je utrdila ameriško nacijo revolucionarna vojna (1776-1781). Ameriška revolucija je pomenila prelom z Anglijo in Evropo, katere cilj je bil konzervativen – hotel je ohraniti in obraniti pravice Angležev. Deklaracija o neodvisnosti (T. Jefferson) vsebuje sklepe angleškega liberalnega razpravljanja. Postala je družbena pogodba, ki je prikazovala ustanovitev kot zaporedje kongresov, kjer so predstavniki 13 ameriških kolonij vzpostavili

politično skupnost v skladu z voljo in odločitvijo večine svobodnih, neodvisnih in enakopravnih ljudi. Ko so bili združeni so ustvarili ustavo, s ciljem zaščite in ohranitve naravnih človekovih pravic in da je naravni zakon, tisti po katerem ljudje živijo.

Odmev filozofije naravnega zakona

Posamezniki, ki so utemeljevali neodvisnost ZDA in ustvarjali temelje ameriške ustanovitvene mitologije, so bili pod močnim pritiskom britanske filozofije družbene pogodbe. Vplivne so bile ideje Locka, ki je v Razpravi razvil koncept stanja države kot stanja popolne in naravne svobode, brez skupnega voditelja. Ločeval je med stanjem vojne in stanjem narave. Puritanskemu mišljenju prvih priseljencev je ustrezalo, da obstaja od Boga dan naravni zakon, ki uravnava stanje narave. Po tem so ljudje svobodni in enakopravni ter imajo pravice do svobode, življenja in lastnine. Izdelal je zamisel družbene pogodbe – kolektivnega sporazuma med vsemi ljudmi, s katerim se odpovejo svoji polni, naravni svobodi, prepoznajo pravila naravnega zakona, zgradijo družbo po teh pravilih – se jih bodo držali. Filozofija družbene pogodbe J. Locka in naslednikov ni samo izoblikovala ameriškega stališča do notranjih zadev, ampak tudi njihov pristop do medn. politike. Američani so videli odnose med državami kot enake Lockovemu opisu človeških odnosov v stanju narave. Odnosom med državami vlada naravni zakon, ki jih zavezuje da spoštujejo pravice druga druge. Do leta 1900 so se ZDA izogibale medn. politiki in svoje zunanje odnose omejiti na gos. izmenjave.

Konec izolacionalizma

Industrializacija in trgovina sta države zapletali v medsebojno odvisnost. Ameriški tradicionalni izolacionalizem so uničili ekspanzionizem, imperializem in rastoča domoljubna samozavest. Začela je slabeti moč angleške pomorske sile v Atlantiku. Leta 1873 zlom na ameriški borzi, ki je zajel vse evropske prestolnice. Na volitvah 1900 se je prebivalstvo razdvojilo ob posledicah špansko-ameriške vojne, ki je pomenila vojskovanje v Karibih in na Pacifiku. Prva svetovna vojna, ZDA so bile nepripravljene, zato je Wilson razglasil nevtralnost. Leta 1917 vojna napoved Nemčiji,

ki je prekršila naravne zakone, po katerih živi vse človeštvo – ZDA naj bi jih s tem kaznovala. Wilsonova napoved vojne je pomenila konec izolacionizma; vojno je upravičil z razlogi: človekove pravice, pravice nac. držav, kršenje osnovnih pravil medn. prava itd. Wilson je predlagal nov svetovni red z medn. org. v središču, ki bi jamčila za pravice razumnih držav, ki se držijo zakonov. Oblika kolektivne varnosti, ki bi ponižala in kaznovala vsako prestopniško državo. Napad na katerokoli članico, pomeni napad na vse! Predlog za ustanovitev DN – splošna zveza držav, ki bi zagotavljale medsebojno jamstvo za politično neodvisnost in ozemeljsko celovitost tako velikih kot majhnih držav. Prva svetovna vojna je ustvarila temelje amer. nacion. varn. sistema, bistveno so se razširile zunanjepolitične institucije. Pojavil se je moderni novi liberalizem, katerega vrhunec je bilo sindikalno gibanje, v zunanjih zadevah pa DN. Ko je Wilson napovedal vojno Nemčiji, so ga mladi liberalci podprli. Novi liberalci so menili, da se bo vojna, ki se je začela na Balkanu, spremenila v demokr. revolucijo svetovnega reda. Stari voditelji evropskih držav niso bili dovzetni za Wilsonove člene, zato je moral popustiti. Ko se je Wilson po mirovni konferenci vrnil domov, ni bilo več liberalnega duha – politiko, ki si prizadeva za skupne nac. interese, je zamenjala politika posebnih interesov: mesta so se kosala z manjšimi, delavci s korporacijami, kmetje s poslovneži in protestanti s katoliki. Zopet je oživel izolacionizem.

Globalne obveznosti

S prvo svetovno vojno so ZDA pridobile zunanjepolitično organizacijo, druga svetovna vojna pa je ustvarila zunanjepolitično soglasnost. Roosevelt je potegnil ostro mejo med nemškimi in ameriški vrednotami. Hitlerjev nacistični režim je bil nasprotje ameriških idealov – nemški nacizem je predstavljal militarizem in avtokracijo, ameriška demokracija pa civilne svoboščine in osebno izbiro. Nacizem je bil primer centralno vodene enostrankarske države; pomenil močno stranko, ki je načrtovala reforme in jih uresničevala s aparatom prisile. Liberalizem pa primer večstrankarske demokracije, pomenil je odprtost in poštenost svobodnega trga. Nacizem je spoštoval samo totalitaristične ideologije, liberalizem pa je pomenil

spoštovanje ČP! Med 2.sv.v. je ameriška zunanjepolitična org. zanikala Hitlerjevo nacistično ideologijo; vojna proti nacizmu je zadala ameriški naciji enoten, lincolnovski nazor, ki je ljudem dajal občutek zadovoljstva, samozavesti in usojenosti. Obljubljal je zaščito življenja, neodvisnosti in verske svobode vseh ljudi ter varstvo ČP za vse. Zunanjepolitična soglasnost se je oblikovala pod predsednikom Rooseveltom, njegovim štabom sekretarjev, svetovalcev in generalov. Nanjo je vplivalo tudi dejstvo, da je ameriško zunanjepolitično org. sestavljala enovita skupina ljudi – vsi moški srednjih let, s severozahodnim poreklom, pripadali so isti generaciji in imeli enake zgod. izkušnje. Roosevelt je želel doseči aktivno vlogo ZDA v novem svetovnem redu, zato je skušal doseči široko podporo za svojo povojno vizijo. Delal je z voditelji kongresa, sprožil kampanije za stike z javnostmi in vključil pomembne ljudi. Razvil je učinkovit mehanizem zagotavljanja soglasnosti in povečal moč in oblast predsednika. Ker Wilsonov predlog o ustanovitvi OZN ni uspel, je sam začel načrtovati org., do svoje smrti 1945. Rooseveltov načrt za vzpostavitev org., ki bi ohranjale povojni red, se je ločil od pogajanj za mirovni sporazum.

Ameriška hegemonija

Rooseveltov naslednik je bil Harry Truman, ki ni imel izkušenj v zunanji politiki. V Postdamu srečanje Trumana, Stalina in Churchilla, kjer je SZ oznanila, da nameravajo ZDA uporabiti jedrsko orožje proti Japonski (Nagasaki, Hirošima). Jedrska poguba nad Hirošimo in Nagasakijem je povzročila, da so VB, SZ in druge velike sile ustavile svoje povojne načrte.

Meddržavne pobude

Trumanova pobuda (1945), kjer je v programu 12 točk opisal zunanjepolitične cilje ZDA. Tako kot Wilson se je zavzemal za svobodno trgovino, svobodo izražanja in veroizpovedi; branil je načelo nacion. samoodločbe in podpiral OZN. Kako uresničiti ameriške cilje v povezavi z SZ? Ni nameraval sodelovati s SZ, saj Stalinu ni zaupal. Njegov govor je začrtal merila za gradnjo novega svetovnega reda in Stalinu je

prepustil, da sprejme ali zavrne ameriška pravila. Stalin se je odzval, da je svet sestavljen iz kapitalističnega in komunističnega tabora, pri čemer komuniste ogrožajo kapitalistični sovražniki. Med taboroma ni bilo mogoče vzpostaviti miru; Sovjeti se morajo pripraviti. Churchill je bil mnenja, da bi lahko ZDA z jedrskim orožjem jamčile za prizadevanje ustvariti združeno Evropo, ki bi vzdržala sovjetske grožnje. Njegovo stališče so v Moskvi jezno sprejeli in ga razumeli kot povod za vojno oz. kot poziv za obračun s SZ. SZ je bila do 1946 pasivni medn. delovalec, saj se je Stalin osredotočil na to, da si zagotovi položaj doma in utrdi oblast v novopridobljenih ozemljih. Hotel je zagotoviti nadzor nad naftnimi vrelci v Azerbajdžanu, zato je Truman – s ciljem, da pokaže ameriško moč, poslal letalonosilko v vzhodno Sredozemlje. Tretji odločilni dogodek je nastopil 21.feb 1947, ko so Britanci obvestili Trumana, da se je VB zaradi gos. nazadovanja prisiljena umakniti iz vzhodnega Sredozemlja – območje, ki je kot odbojni pas Anglije služilo proti ruskemu ekspanzionizmu. Če ZDA ne bi prevzele britanske vloge, bi Rusija, Grčija in Turčija postali sovjetski. Izdelal je predlog denarne pomoči Turčiji in Grčiji, in sicer zaradi velike sovjetske nevarnosti. S tem je potegnil ostro ločnico med nami in njimi, kjer so na eni strani svobodni narodi, ki spoštujejo zakon in razum, na drugi strani pa totalitarni režimi, ki se zanašajo na teror in zatiranje.

Svetovni gospodarski načrti

Za težave svetovnega gos. je bil glavni vzrok v tem, da je Evropi primanjkovalo proizvodnih sredstev, goriva in živil. Hkrati ni imela denarja da bi plačala za dobrine ZDA, saj so se države soočale z hudo plačniško krizo. George Marshall je pozval evropske države naj pripravijo seznam potrebnih sredstev in da jim bodo ZDA zagotovile potreben kapital. Pri tem je določil en pogoj: dobrine morajo porabiti na usklajen način in ne posamezne države posebej za različne namene. 16 evropskih držav je vzpostavilo Program za evropsko pomoč. Američani so spoznali, da je nemogoče doseči sporazum o režimu medn. trgovine, dokler so evropska gos. v ruševinah.

Povezovanje »nas« ob zadrževanju »drugih«

Dotok kapitala prek Marshallovega načrta je pomagal obnoviti in liberalizirati tržna gos. zahodne Evrope. SZ je želela vzpostaviti alternativni socialistični red Svet za gos. medsebojno pomoč. Glavni ideološki nasprotniki svetovne politike so se oblikovali v nasprotna industrijska in vojaška bloka. Delitev med Vzhodom in Zahodom se je še poglobljala. Truman je v svojem govoru poudaril ločnico, ki so jo Lincoln, Wilson in Roosevelt začrtali med svobodo in suženjstvom. Njegovo zunanjepolitično doktrino so preoblikovali v obliko politike zadrževanja. Američani so preoblikovali celotno obrambno strukturo, kongres je sprejel zakon o nacionalni varnosti, ki se je nanašal na ustanovitev ministrstva za obrambo, ki bi ga nadzirala nacionalni varnostni svet (NSC) in obveščala osrednja obveščevalna agencija (CIA); sprejeli so federalni zakon o lojalnosti zaposlenih. Leta 1948 je razpadla češka vladna koalicija, SZ je prevzela popolno oblast. Trumanova koalicija se je odločila, da združi 3 zahodna okupacijska območja v Nemčiji in država zopet postane steber moči v Evropi. Britanija in Francija sta podprli zamisel, Stalin je zaprl vse kopne poti do zahodnih okupacijskih območij v Berlinu, zato so Američani vzpostavili zračni most, ki je oskrboval odrezane predele Berlina. Leta 1949 so ustanovili Nato, s ciljem skupne varnostne ureditve za atlantske države. Zaradi napetosti med Zahodom in Vzhodom so ZDA začele pripravljati dolgoročno strateško vizijo, kjer so bile prvič zapisane vrednote, ki sta jih razglašali deklaracija o neodvisnosti in ameriška ustava; svoboda posameznika, svobode institucije, predstavniška oblast,...kot grožnja so zapisale sovjetski komunizem in 3 rešitve: - razvoj vodikove bombe, da bi odvrnili sovjetsko grožnjo, - naglo povečanje konvencionalnih oboroženih sil ZDA in tudi zaveznic in – sklepanje trdnih zavezništev pod vodstvom ZDA po vsem svetu. Predvidevalo se je visoke stroške, za kar bi morala zvezna vlada povišati stopnjo federalnih davkov. Komunistična Severna Koreja je sprožila obsežen napad na Južno Korejo, zato je Truman napotil čete ZDA v Korejo.

Hegemonija in podsnaperstvo

Značilnosti prve stopnje poveljnega svetovnega reda se kažejo v tem, da so ameriški voditelji bili odločeni, da prekinajo tradicionalni izolacionizem, ustvarijo nov svetovni red in v njem prevzamejo voditeljsko vlogo. Znanstveniki, ki so delali za oborožene sile ZDA, so razvili so jedrsko orožje/bombo in jo uporabili v vojni; tudi SZ je razvila jedrsko bombo. Nasprotja med blokoma so se povečale, prav tako v odnosu z državami, ki niso imele jedrskega orožja. Leta 1945 so ZDA nad Hirošimo spustile 12-kilotonsko jedrsko bombo, leta 1964 pa SZ vodikovo bombo s 57-megatonami. Učinek nepreračunljivih zmogljivosti je postal varnostna dilema novega svetovnega reda. V jedrskem konceptu ravnotežja pa verjetne koristi vojne ne bi nikoli presegle verjetnih stroškov. Jedrsko orožje je prispevalo h geostrateški stabilnosti politiki velikih sil. Velesile so drugače pojmovala medn. odnose v poveljnem obdobju. ZDA so poudarjale civilno družbo in tržno dinamiko in skrčile obseg vlade. SZ je vztrajala na vladnem nadzoru nad družbo in gospodarstvom, da je zadušila voljo posameznika in svobodo. Kljub bipolarnosti, so ZDA vedno prevladovale, za kar so 3 vzroki: moč, bogastva in merila. Ameriška vojaška premoč je bila vidna takoj po 2.sv.v. , svet je bil enopolaren več kot 20 let. Gospodarstvo ZDA je bilo vitalno in dinamično v primerjavi s sovjetskim, ki ga je vojna izžela do kosti. Ameriška poveljna prevlada je uživala močno podporo v tujini – še posebej velikih sil zahodne Evrope. ZDA so po 2.sv.v. uživale močno zaupanje in imele veliko legitimnost, je bila SZ zgolj »močna« država. Razvoj komunikacijske revolucije – pojav zaslona, filmov, televizije, rač. itd. Javno področje se je s tem razširilo na svetovno razsežnost. Razširitev novih sredstev množ. komuniciranja ohranja javno področje na različnih ravneh (lokalni, regionalni, nacion. in globalni) in za različne plasti poveljnega občinstva (generacijske, subkulturne, politične, verske, delitev po spolu, rasi). Utrditev javnega področja je zajemalo ZDA in zaveznice, ki so podpirale naravne zakone, razsvetljske tradicije in merila zahodno liberalnodemokr. družb. Razlika na normativnem področju; na svetovnem javnem področju so prevladovale ZDA, katerih vrednote in merila so sprejele njene zaveznice in trgovinske partnerice ZDA. Leninizem-marksizem ni bil deležen take podpore, vrednote SZ so bile bolj abstraktne in oddaljene, ustrezale so revnim in šibkim

državam, ohranjala jih je le propaganda. Ameriške ideale in vrednote so prostovoljno sprejeli prebivalci zahodne Evrope, je sovjetske zagovarjala Rdeča armada, utrjevale so jih obveščevalne službe in tajna policija. Večina Zahodnoevropejcev je ZDA doživljala kot velesilo, večina Vzhodnoevropejcev pa SZ kot osvajalsko in zatiralsko silo.

Imperij zaradi povabila

V povojnem času so ZDA bile povabljene, da vstopijo v vojno. Leta 1945 so bile najmočnejša država v povojnem svetu. V zgodnjih 50-ih letih so Američani podpisali zavezniške pogodbe in vzpostavili vojaška oporišča po vsem svetu, kar je mogoče razložiti z zmogljivostjo sile in gos. in normativnimi dejavniki. Po 2.sv.v. je države, ki so bile v vojni privlačila radodarnost ZDA. Vojaška vsemogočnost in gospodarski razmah sta bila nujna za ameriško prevlado. Zakaj so države zahodne Evrope dovolile ZDA, da so določile medn. povojni red? Sprva so druge zahodnoevropske države sprejele ZDA, da so dobile pomoč proti nacizmu. To sodelovanje je sprožilo uskladitev političnih ciljev in vrednot med članici zavezništva. Zahodna Evropa je zlahka sprejela razsvetljenske zamisli družbene pogodbe in naravnega zakona. Evropsko sprejetje ameriškega vpliva lahko razumemo kot politično nujnost pred skupno zunanjo grožnjo – med 2.sv.v. strah pred nacistično Nemčijo in povojni sovjetski ekspanzionizem in oživitvijo Nemčije. Ko je bil Hitler premagan, ga je nasledil Stalin – s tem pa je totalitarno grožnjo nacistične stranke nadomestila grožnja komunističnega totalitarizma. Truman je organiziral konference, ki so okrepile soglasnost med liberalnodemokr. državami v času hladne vojne.

Nevarnosti podsnaperstva

ZDA niso zahodnoevropskim državam nikoli vsiljevale organizacij, vendar so organiziral široke konference, na katerih so nastale ustanovne listine za njihovo ustanovitev. Podsnaperstvo se nanaša na ameriške diplomate, generale, vojake in poslovneže, ki so opravljali svoje delo in verjeli v vrline svoje družbe in vrednote, ki

so jo prežemale. S tem so v org. vnesli nekaj vrednot in meril: spoštovanje ČP, enakopravnosti, svobode, lastnine, ljudske oblasti in svobodne trgovine. Američani so se na okupacijskih ozemljih obnašali primerno in pošteno, prizadevali so si za poštenost in soglasje. Sovjetski vojaki so posnemali svoje navade, ki so bile grobe in avtokratične – v sovjetskem delu Nemčije posilstva žensk! Na Vzhodu je bila družba prisile, na Zahodu pa družba soglasnosti. ZDA je zaznamovala dvojnost: na eni strani samozavestna skrb za svobodo, bogastvo in osebno svobodo in na drugi globoka negotovost in strah, da se po vojni (tako kot po 1.sv.v.) ponovi recesija, zdaj sovjetski ekspanzionizem. Hegemonske države so bile vedno najbogatejše, najsvobodnejše in najnaprednejše družbe. ZDA so bile v obdobju hegemonije dobra, stabilna in premožna družba.

8. IZZIVI, ODZIVI IN JEDRSKO OROŽJE

Drugo stopnjo svetovnega reda zaznamuje naraščajoča medn. nestabilnost, sproži jo bistven in resen izziv, pri čemer so se ameriški voditelji odzvali nanj – kar je povzročilo razpadanje ameriškega ugleda. Predsednika Lyndon Johnson in Richard Nixon sta se soočila z enakimi problemi – ulične demonstracije, rasni nemiri in protivojni protesti. Njune težave so stopnjevali razdori zavezništev v tujini in gos. upadanje ZDA.

Svetovni gospodarski izzivi

Naraščajoči obrambni stroški in plačilni primanjkljaj s oslabili dolar – vietnamska vojna, postajalo je razvidno, da si ZDA ne morejo privoščiti vojne proti komunizmu v tujini in vojne proti revščini doma. Z tiskom denarja se je povečala inflacija, kar je obremenilo domače gospodarstvo, saj so ameriške izdelke, ocenjene z inflacijskimi dolarji, izrinili iz medn. trgov. Zunanja trgovina je bila vedno bolj v rdečih številkah. Druga posledica je bil izvoz inflacijskih pritiskov v ameriške zaveznice in trgovske partnerice. Prišlo je do dolge monetarne krize, čemur so nasprotovale FRA, VB in NEM. Upad ZDA je pričakovan, saj so jih druge države iz Evrope in Azije začele

dohitevati v 50-ih letih; v 60-ih letih hiter napredek Zahodne Nemčije in Japonske. Njihov militarizem je povzročil nezadovoljstvo med zaveznicami nad zbiranjem inflacijskih dolarjev v zameno za zaščito pred sovjetsko grožnjo in podpiranjem ameriških vojn v Tretjem svetu.

Meddržavni izzivi

Jedrska sredstva so se v 20.st. vmešala v meddržavno področje in hitro spremenila logiko geostrategije. Po velikih vojnah so bile zmogljivosti neenakomerno razporejene med državami v sistemu. Z jedrskim orožjem se je spremenilo razmišljanje, da lahko v vojni z jedrskim orožjem vsakdo izgubi – tudi hegemonka država. Truman in Eisenhower sta ugotovila, da vojaška premoč v jedrski dobi ne pomeni nujno tudi nacionalne varnosti in da je jedrsko orožje tako spremenilo vojne velikih sil, da v njih ni več mogoče zmagati. Do istega sklepa so prišli sovjetski voditelji po Stalinovi smrti. Skupno prepričanje med nasprotnikoma je bilo, da je jedrska vojna tako nevarna, da se ji je bolje za vsako ceno izogniti. Nastala je tiha doktrina o izogibanju vojni, ki je presegla sovražnost velesil. Od sredine 50-ih let je skupna zavest o medsebojni ranljivosti silila velesili v pogajanja, ki so ustvarila sporazume o pravih ravnanja.

Strateški izzivi in jedrski kondominij

Američani so v 60-ih letih sprožili množičen jedrski program, da bi poceni in učinkovito odvrnili in zadržali SZ. Predsednik Eisenhower je bil mnenja, da bo konvencionalna sredstva za ustavitev sovjetskega ekspanzionizma bila dražja. Jedrsko orožje je pomenilo kakovostno spremembo v vojskovanju velikih sil. Menil je, da morajo biti priprave prepričljive, možnost vojne pa je treba prikazovati kot strašno. V primeru vojne so ZDA ostala 2 načina vojskovanja: kapitulacija in totalna jedrska vojna. Eisenhower je bil prepričan, da se vsaka vojna lahko stopnjuje v jedrski spopad, v katerem ne bi nihče zmagal. Njegova administracija je oblikovala nov program bombnikov in projektilov, da bi odvrnila in zadržala SZ; enote letalskih sil so bile ves čas v pripravljenosti; vendar se ZDA zaradi povečane oborožitve niso počutile

varnejše, saj jih je bilo strah pred sovjetsko jedrsko oborožitvijo. Strah je prvič izbruhnil, ko je SZ leta 1949 razstrelila svojo prvo jedrsko napravo; okrepil se je z revolucijo na Kitajskem, vojno v Koreji in prvo vodikovo bombo (1954). Leta 1957 je SZ uspešno spravila prvi umetni satelit v orbito okoli Zemlje. Strah je dosegel vrhunec, ko so Američani odkrili, da je SZ leta 1962 namestila projekte na Kubi, nekaj milj stran od ameriške obale; raketna kriza je spremenila strateški pogled obeh velesil. V ZDA udarec doktrini množičnega povračila in novi načini razmišljanja o jedrski diplomaciji. V SZ je oslabil vodstvo Nikite Hruščova, sovjeti so se počutili ponižane, s tem kako so ZDA prisilile Hruščova, da je pokazal karte. Hruščova so odstavili, povečanje sovjetske oborožitve. Do leta 1970 so imeli primerljivo enako število nosilcev strateškega jedrskega orožja in jedrskih konic – kar je ustvarilo nove zunanje politične razmere, kjer sta vladali enakovredni sili in globalno ravnotežje je doseglo stanje paritete. Nastanek bipolarnosti, pri čemer sta se velesili zavedali, da bi izbruh vojne med njima imel katastrofalne posledice za obe. Pri obeh velesilah je nevarnost ustvarila interes, da skrčita neposredne spopade in se v celoti izogneta vojni. Medn. tekmovanje je postalo stanje urejenega nasprotovanja oz. popuščanja napetosti, kar se je kazalo v sporazumih o delni prepovedi jedrskih poskusov, sporazum o neširjenju in sporazum o omejitvi strateškega orožja. Nastop jedrskega orožja je SZ zagotovil sorazmerno prednost, saj se je SZ lahko kosala na področju vojaške strojne opreme. SZ je privilegirala vojaško razsežnost moči, gos., etično in politično pa potisnila na obrobje.

Kubanska kriza

SZ je bila glavna grožnja za ameriški svetovni red, ki so izviral iz Kitajske in Kube – nadzor Moskve. Američani se niso mogli sprijazniti s protiameriško politiko Kitajske, pod vodstvom Mao Zedonga in Kube, pod vodstvom Castra. Kubanska revolucija je izhajala iz nove kolektivne identitete, ki je temeljila na ksenofobiji, občutku moralne večvrednosti in želji po maščevanju; to so znali spretno izkoristiti sovjetski voditelji. Kubanci so v 60-ih letih s sovjetskim dogovorom izzvali celoten svetovni red pod ameriškim vodstvom. Hruščov, Mao in Castro so ZDA potisnili v

položaj, ko so morali za prepričljivo protikolonialno politiko razbiti kolonialne imperije, si odtujiti zaveznice (ANG, FRA) in postkolonialne države spustiti na prizorišče hladne vojne, kar bi lahko pripeljalo v radikalna in revolucionarna zavezništva. Da bi ohranili politiko zadrževanja, so se morali zanesti na sodelovanje starih evropskih kolonialnih sil, s katerimi so sklenili protikomunis. zavezništva. Kuba in Kitajska sta izzvali interese ZDA v regionalni in lokalni politiki v Latinski Ameriki in Aziji. Leta 1959 je Nikita Hruščov usmeril svoj pogled a Kubo. Takrat so Fidel Castro, Ernesto Che Guevara in drugi uporniki premagali režim diktatorja Fugencia Batiste, ki so ga podpirali Američani. Castro je imel cilj pokončiti sistem imperialistične oblasti, ki je Kubo obsodil na odvisnost in revščino. Izvedel je obsežne agrarne reforme in zaplenil ameriško premoženje. Sprejel je sovjetsko pomoč in začel uvajati reforme; ustanovil je komunistično stranko. Kuba se je hitro preoblikovala iz ameriške v sovjetsko državo. ZDA so podprle zaroto, ki naj bi ubila Castra in omogočila izkrcanje pregnanih Kubancev v Prašičjem zalivu. Zarota je spodletela in spodkopala ameriški ugled v svetu ter kredibilnost in legitimnost ZDA. Sovjeti so še bolj okrepili odvisnost Kube od SZ. Ameriški politiki so spoznali, da niso razumeli problemov Srednje in Južne Amerike, začeli so oblikovati načrte, ki bi preprečili revolucije, kakršna je bila Castrova. Ko je Castro podpisal sporazum s SZ, je prekršil pravila ravnanja svoje poloble, zato so ZDA povračilno odgovorile, najprej z gos. in polit. pritiski in nato z napadom. Hruščov pa je ponudil, da pomaga braniti kubansko revolucijo pred ZDA, dejansko je predlagal, da odvrne ZDA z uporabo jedrskih projektivov srednjega dosega na otoku. Castro je ponudbo sprejel. Obveščevalne službe ZDA so odkrile projekte in zahtevale, da se SZ umakne – sovjeti so to storili in se izognili spopadu velesil, zapravili pa so si tudi ugled.

Revolucije v Tretjem svetu

Castro je ZDA obdolžil, da so imperialistična velesila, kar je bilo skupno tudi obubožanim državam. Spopad s kolonializmom je vedno pomemben vidik zunanje politike ZDA. Wilson je želel velike sile po prvi svetovni vojni prisiliti, da razpustijo svoje kolonialne imperije, Roosevelt je enako pritiskal na Anglijo in Francijo po 2.sv.

vojni. Do 60-ih let so nekdanje kolonije že bile blizu samoodločbe in nacionalnosti, začele so nasprotovati starim liberalnim idejam svobodne trgovine in kapitalizma ter prevzele socialistične doktrine osvobodilne politike in vodenega gos. V Afriki so naraščala osvobodilna gibanja. Alžirci so se upirali francoskemu kolonializmu, do upora je prišlo v Kongu in portugalskih kolonijah: Angola, Mozambik,...Afriški nac. kongres je okreplil zahteve po večjih civilnih pravicah in političnih svoboščinah s sabotajami in gverilo. Tudi drugod krepitev radikalnih gibanj, tudi v Aziji. ZDA so bile priče svetovnega izzivanja od vseh protiimperialističnih revolucionarnih gibanj; Američani so za vsem tem videli vpliv SZ. Nikita Hruščov se je zavedal revolucionarne vrednosti osvobodilnih gibanj Tretjega sveta. Ponudil je sovjetsko vojaško in gospodarsko podporo. Kennedyjeva administracija je začela pripravljati programe, ki bi razširili doktrino zadrževanja v Tretji svet; organizirali so propagandne kampanije in programe, ki naj bi delovali proti revolucionarni grožnji. Uvedli so Zavezništvo za napredek, ki naj bi bilo orodje proti uporom v Latinski Ameriki. Razvijali so posebne enote, ki so bile izurjene za boj z revolucionarji v Tretjem svetu. Povečali so strateške rezerve, razširili mornariške čete in ustanovili posebne protiuporniške enote. Leta 1967 so zajeli in ubili kubanskega voditelja Ernesta Che Guevaro v Boliviji, nato so zrušili socialistični režim v Čilu. Primeri politike zadrževanja so se nadaljevali v Afriki: ubili so voditelja Konga, ZDA so podpirali portugalsko prizadevanje, da bi zadušili temnopolta gibanja za neodvisnost v Angoli, Mozambiku in Gvineji Bisao, v Gani in Maliju. Na Srednjem vzhodu udari v Egiptu in Palestini, gverilska gibanja v Indiji in na Cejlonu ter Indoneziji. Zahodni svet je pod vodstvom ZDA ustavil levičarski val protiimperialističnih revolucij, ki so grozile Tretjemu svetu. Samo v Indokini je bila ameriška politika porazna.

Normativni izzivi

V 40-ih in 50-ih letih je politiko ZDA utemeljevala politična mitologija, ki je izhajala iz demokracije in svobode. Konec 60-ih let konec tega, ZDA so veljale za velesilo, ki skuša zaščititi svoje nacion. interese. Skupaj s SZ sta bili velesili. Prišlo je do razvrednotenja ameriške politične mitologije, ZDA so izgubile legitimnost

voditeljice sveta. Vlada uničuje demokracijo doma in po svetu. Javno nasprotovanje vietnamski vojni se je stopnjevalo do leta 1968, Severni Vietnamci so sprožili več napadov na cilje v Južnem Vietnamu. Operacije so oslabile ameriške položaje v mestih in vaseh po jugu, doma pa spodnesle zaupanje javnosti in zagotovitve vlade. Nekateri so bili mnenja, da so stroški vojne preveč narasli, da je zmaga postala že nepomembna, breme vojne pa ogroža ameriško gospodarstvo.

Spodjedanje soglasnosti hladne vojne doma

Ameriško zunanjepolitično soglasnost je določil F. Roosevelt pod vplivom svetovne vojne. Truman in Eisenhower sta jo utrdila v začetku hladne vojne, Kennedy jo je prignal do skrajnih meja. Ko je oblast prevzel Nixon je bilo konec soglasnosti. Na pragu 70-ih let je glavna grožnja ameriški varnosti ni vojaška, niti gospodarska, ampak normativna in filozofska. Za spremembo je kriva generacijska zamenjava v zunanjepolitičnem vodstvu, na svoj položaj so prinesli drugačne izkušnje kakor njihovi predhodniki. Vzrok za spremembo je bil v spremenjenih nazorih ameriškega prebivalstva – odporu do vietnamske vojne, ki je uničila ameriško družbo, kmetijstvo in pregnala kmete, teror je uničil mesta, razdril civilno družbo. Na ameriško vojsko so vplivali tudi: jemanje mamil, spolne bolezni, kriminal in nasilje. Morala in disciplina sta bili nizki. Vojna je slabila zunanjo politiko ZDA in njen ugled v tujini. Vojna je spodnesla ameriškim političnim institucijam; naraščalo je protivojno gibanje. Nastala je nova levica z nasprotovanjem vojni in protikulturo ter nezaupanjem vladi. Celoten ameriški sistem so videli pokvarjen, vojna je bila posledica tega. Za naglo spreminjanje ameriškega družbenega življenja je vzrok v naglem širjenju višje izobrazbe. V 60-ih letih se je povečalo število mladih, ki obiskujejo univerze in kolidže. In v tem, da je ameriška družba doživljala pravo medijsko revolucijo, ki je temeljila na razvoju komunikacijskih tehnologij, razvoju zabavne glasbe (rock) in odpiranju javnega področja za novo generacijo predmestne mladine. Razvili so se: butiki, nočni klub, gramofoni, radijski programi, umetniške galerije, oblačila z blagovno znamko itd. V 60-ih letih je rock = zavračanje belskih idealov, temna poezija in izrazit ritem, njihov vpliv je bil takojšen, medn. silovit – je postal glavna zvrst

glasbe v Ameriki in ključen prenašalec protikulturnih vrednot in meril. Trajno je spremenil mišljenje dveh generacij po 2.sv.v. Nove komunikacijske tehnologije so omogočila medn. širjenje vrednot in meril ameriške rockovske kulture in ustvarjale komercializirano povojno generacijo, za katero je bila značilna večja odprtost, blagostanje, višja izobrazba in revolucija v medijih. Ameriškemu zgledu je najbolj sledila zahodna Evropa.

Spodjedanje soglasnosti hladne vojne v tujini

ZDA so po 2.sv. v. prevladovali v svetovnih medijih. V 40-ih in 50-ih letih so se širile demokratične vrednote – kar je okrepilo vodstvo ZDA, v 60-ih in 70-ih letih so ZDA najbolj prevladovali, vsebina medijev se je spremenila – ideje protimilitarizma in civilnih pravic, namenjeni so bili mlajšemu občinstvu. V svetovno javno področje so vdiral sovražniki ZDA – enopartijski režim Kube, Vietnam, Kitajske in SZ, ki so v notranjih zadevah vzdrževali strog monopol nad informacijami. V zunanjih so uporabljali medijske in propagandne tehnike. Severnovietnamska ofenziva (1968) je želela zmagati na dveh frontah: bojišče in svetovno javno področje. Na bojišču so bili Vietnamci poraženi, vendar so zmagali na javnem področju, saj je vojna spreobrnila ameriško javno mnenje v nasprotovanje vojni; povzročila je razkol med ZDA in zahodnimi zaveznici. Najbolj so ameriški nasprotniki vplivali na mlade uporniške generacije.

Sklepi: Izzivi

V 20.st. sta bili ZDA in SZ veljali za enakovredna delovalca na svetovnem prizorišču – SZ je okrepila svoje strateške zmogljivosti in videnje drugih držav. ZDA so z vojno v JV Aziji izgubile legitimnost in ugled. Najpomembnejši izziv ZDA je bila SZ, tudi Kitajska pomemben akter. Največji izzivi so prihajali iz postkolonialnih držav Tretjega sveta. Severnemu Vietnamu se je s pomočjo Kitajske uspelo zaplesti v nesmiselno vojno z ZDA, ki je terjala okoli 50.000 ameriških žrtev in veliko denarja. Kubanska revolucija je bila generalna za postkolonialne spopade v Tretjem svetu.

Kubanska revolucija ni bila izrazito komunistična, ampak je to postala kasneje zaradi nesposobnosti Američanov in delno zaradi sodelovanja s SZ.

9. KONEC HEGEMONIJE ZDA?

Konec 70-ih let je hegemonija ZDA upadala, tako kot Španija, Združene province, Anglija na tretji stopnji svetovnega reda. Vojaške zmogljivosti so se zmanjšale v primerjavi z drugimi silami; vedno bolj so se zapletale v tuje spopade in vojne. Konec 70-ih let negativni gos. tokovi, zmanjšanje produktivnosti, nekonkurenčnost izdelkov in zunanjetrgovinski primanjkljaji ter rastoč zunanji dolg.

Spremembe v svetovnem gospodarstvu in zastoj ZDA

Za prelomnici v medn. trgovskih odnosih veljata: zlom sistem Bretton Woodsa in embargo Organizacije držav izvoznic nafte (OPEC). Prvi dogodek je posledica odločitve Nixona leta 1971, da ZDA ne bodo več zamenjavale dolarje za zlato; to je pomenilo razpad Bretton Woodsa – svetovno gos. je postalo bolj negotovo in nepredvidljivo. Drugi dogodek so povzročile države proizvajalke nafte, ki so začasno omejile dotok nafte na Zahod. Prvič leta 1973 zato, ker so zahodne države podpirale izraelsko politično gonjo proti muslimanskim sosedam. Cene nafte so se početverile. Leta 1979 je prišlo zaradi revolucije v Iranu, ko so cene nafte poskočile. Z zlomom sistema B. Woodsa so ZDA izgubile nadzor nad svetovnim gos., zato ni bilo druge države, ki bi prevzela vodstvo. Neposredni učinek porastov je bil, da je gos. držav uvoznic nafte drselo v krizo, zaslužki držav izvoznic pa so se povečali. Številne uvoznice nafte niso mogle pokriti astronomskih cen energije, ind. se je ustavila in prebivalstvo je tonilo v bedo. Države izvoznice so hitro kopičile svoje bogastvo, ki so ga usmerile v zahodni svet – potrošile so ga za zahodne izdelke, ga vlagale v zahodne družbe in ga vlagale v zahodne banke. Vrednost dolarja sta spodkopali inflacija in negotovost, kar je privabilo velikanske količine tujega kapitala. Ameriške nepremičnine in korporacije so v 80-ih pokupili tuji vlagatelji. Zaradi tega je bilo veliko Američanov zaskrbljenih, saj naj bi šlo za upad nacion. gos. Veliko bank se je

soočalo s problemom likvidnosti, Reaganova administracija pa z velikimi gos. problemi. V njegovem prvem mandatu so se bistveno povečali federalni izdatki, prihodki malo, zato se je dolg podvojil. Vzrok za to? Gre za načelo neenakomerne rasti in da je to naraven razvoj. Države iz Evrope in Azije so bile močne tekmice ameriških proizvajalcev. Evropa je v povojnem obdobju razvila večjo gos. moč in politično enotnost. Zahodna Nemčija se je pojavila kot posebno močna izzivalka za ameriško vodstvo na svetovnem trgu. Japonska in druge azijske države so svoje gos. ščitile pred konkurenco in izkoristile odprt mednarodni gos. red (ki so ga ustvarile in ščitile dolgo ZDA), pri čemer so konkurirale s specializiranimi izdelki – ceno in kakovostjo. Do 80-ih let je bil zahodni Pacifik z najvišjo regionalno stopnjo rasti na svetu. Povpraševanje po ameriških kovinah je upadlo, povečal se je uvoz poceni izdelkov iz tujine. ZDA so dosegle največji primanjkljaj.

Meddržavni izzivi in naraščajoči obrambni stroški

V 70-ih letih so se ZDA ukvarjale s spreminjajočim meddržavnim sistemom; v 60-ih letih so povečale kaznovalne sposobnosti, vendar počasneje kot SZ. Meddržavni sistem se je iz enopolarne ureditve v 50-ih letih spremenil v bipolarno strukturo. Naraščajoče napetosti v komunističnem svetu, leta 1969 oborožen spopad med SZ in Kitajsko; v 70-ih letih se je svetovna politika oblikovala v trikotniku SZ, ZDA in Kitajska.

V smeri multipolarnega reda

Nixon je videl odločilno spremembo v zaostajanju ZDA v geostrateškem kontekstu medn. sistema. Širjenje jedrskega orožja v nove države: Kitajska, Indija, Izrael, Pakistan, Argentina, Brazilija, Irak,...kar je upadalo k ameriškemu upadu moči. Na globalno ureditev je najbolj vplivala sovjetska vojaška okrepitev, saj je SZ v sredini 60-ih let močno povečala jedrske zmogljivosti. SZ je prehitela ZDA, ki so spremenile svoj tradicionalni cilj jedrske premoči s konceptom jedrske zadostnosti. V 50-ih letih so Američani precejevali sovjetsko nabavo orožja, v 70-ih pa podcenjevali. Jedrsko

moč ZDA je slabil pojav novih držav, saj so razpadali stari kolonialni imperiji in vedno več držav si je pridobilo neodvisnost v osvobodilnih vojnah. Nixon in Kissinger sta izkoristila sovjetsko-kitajski razkol, da sta vzpostavila novo globalno ravnotežje moči, v katerem so se ZDA lahko umaknile iz Vietnoma z minimalno škodo za ameriški medn. ugled.

Notranji in zunanji izzivi

Prvi val je izbruhnil po amerškem umiku v Vietnamu, na kar je bil Carter nepripravljen. Bolj je bil osredotočen na notranjo politiko, ni imel zunanjepolitične osnove. Sprejel je več zakonov, da bi nadziral in zamejil predsednikova pooblastila (kongresa). Konvencionalne sile so nazadovale, vojska je bila oslABLJENA in poraz v Vietnamu jo je razklal. ZDA so se soočile z drugim valom revolucionarnih sprememb z votlo vojsko. Zapletali so se zunanji odnosi, dve pomembni revoluciji: v Etiopiji in na Portugalskem, kasneje še v petih portugalskih kolonijah v Afriki. Zunanje vmešavanje je stopnjevalo spopade v Afrike in na laž postavilo njihovo stališče o vodljivem Tretjem svetu. Podobni zapleti tudi v Aziji: Vietnam, Laos, Kambodža, Afganistan, ... Prevrati v Srednji Ameriki. Prevrati v Tretjem svetu so predstavljali največji revolucionarni val, s katerim so se ZDA srečale v povojnem obdobju. To je pritegnilo sovjetsko pozornost, ki so podprli radikalne protikapitalistične revolucije v državnih udarih. Sovjetska odločitev, da podpre komuniste v Afganistanu. Carterjeva administracija je sprejela odločnejšo varnostno in obrambno politiko, prepozno; izgubil je tudi volitve z Reaganom, ki se je sprva ukvarjal z notranjimi zadevami. Kasneje se je začela vlada ukvarjati z zunanjepolitičnimi zadevami, predsednikove izjave so postale manj retorične in bolj vsebinske. Administracija je določila jasne in izoblikovane strategije za nasprotovanje SZ, Reagan je oznanil načrt, s katerim bo nasprotoval SZ: strateško obrambno pobudo (SDI); kasneje je sprožil strategijo, ki bo ustavilo sovjetsko širjenje v Tretjem svetu: Reaganova doktrina, SDI je bil visokotehnološki ščit, ki bi lahko presegel jedrske projekte. Izpolnjeval je čustvene potrebe prebivalstva po gotovosti in varnosti; pomenil naj bi spodbudo za razvoj mikroelektronske tehnologije. Bila je način, kako izzvati SZ v visokotehnološko in

zelo drago oboroževalno tekmo. Je odgovor na zunanjepolitične krize, Reagan je obljubil, da bo podprl protisovjetske uporniške skupine kjer koli na svetu – pomenilo, pripravljenost ZDA, da odprejo protimarksistične upornike, borce za svobodo ki bodo zmanjšali sovjetski vpliv v Tretjem svetu. Cilj ni bil samo zadržati ekspanzionizma SZ, ampak tudi potisniti nazaj komunizem.

Ameriško pretirano širjenje?

Reaganovo predsedništvo sta zaznamovali bojevita zunanja politika in gos. nasprotja. V začetku 80-ih let so ZDA doživele najrazrazitejše obdobje gos. zastoja, ko niso imele posebno visokih obrambnih stroškov.

Moralna razdrobitev

Zaupanje odraslih Američanov v politično oblast in politične družbene institucije je v 70-ih letih strmo upadalo, kar se kaže v javnomnenjskih raziskavah, odraža pa v povečanju socialnih nemirov in kriminala. Več predsednikov je skušalo združiti kongres za svoje zunanjepolitične načrte, s katerim so se sklicevali na grozečo sovjetsko nevarnost. Po 2.sv.v. so ZDA v SZ našle podobo zlobnega sovražnika. V hladni vojni je prevladoval cilj, da je treba zadržati in premagati komunizem. Skupna identiteta je v 40-ih in 50-ih letih ohranjala visoko stopnjo družbenega zaupanja odraslih. V 60-ih letih je vietnamska vojna odločilno razjedla ameriško združevalno mitologijo hladne vojne med Američani. Moralni izziv spopadov v Tretjem svetu je razbil liberalno soglasnost, spopadi so zajeli ameriško etično raznoliko prebivalstvo in le še zaostri razmere. V 70-ih letih je vedno več dvoma v razlago o sovjetski grožnji, ki je utemeljevala posredovanje v državah Tretjega sveta. Razkol v vodstvu je vplival na vse plasti ameriške politične kulture: akademske kroge, poslovni svet, federalno birokracijo, kongres, organizirano delovno silo in celo samo vojsko. Razpad ameriške povojne zunanjepolitične soglasnosti in upad zaupanja med mladim odraslim prebivalstvom je mogoče razložiti kot odpor, ki so ga sprožile vladne prevare in zlorabe oblasti, ki so se razkrile ob spornih primerih Watergate in Vietnam. Do sredine

70-ih let nezaupanje v politiko na splošno – 1975 raziskave javnega mnenja; do sredine 80-ih let sta bila glavna problema ameriškega javnega življenja zakonitost in red.

Ameriški upad?

Gibbon je navedel 4 vzroke za upadanje: rane časa in narave, sovražni napadi, zloraba materialnih virov in domači prepiri. ZDA – kolektivni scenarij strahu pred napadom je oblikoval Pearl Harbour, ohranjala ga je jedrska tekma v času hladne vojne; upad veličine so si predstavljali kot množičen napad od zunaj. Z velikanskim vojaškim aparatom je bilo možno odvrniti napadalce, vendar tudi ogroziti ljudi same. Gibbon je menil, da so za uničenje imperija krivi domači prepiri in ne napad od zunaj. V 80-ih letih so ZDA kazale več znakov upadanja - skrbelo jih je propadanje zakonitosti in reda doma ter konkurenčnosti v tujini; v 80-ih letih so utpele izgubo glavne tekmice in upadanje nacion. identitete, politične zavzetosti in občutka za nacion. interes. ZDA je kakor Anglijo v 80-ih letih 18. st. in 90-ih letih 19.st. zelo skrbela izguba medn. konkurenčnosti. Reagan je tako kot Jurij III. skušal oživiti gos. z zniževanjem davkov. Oba sta bila vzvišena voditelja, ki sta stopnjevala spopad z dolgoletno tekmico in oba sta doživela sesutje tekmice, obsežno gos. oživitvev – povzročila velikanske družbene spremembe v družbenopolitični strukturi družbe. Anglijo je ind. revolucija pognala iz manufakturne proizvodnje v družbo s strojno proizvodnjo; ZDA pa so v 21.st. doživele prehod v postindustrijsko družbo, ki temelji na storitvah. Obe sta si povrnili nekaj samozavesti, reda in enotnosti; ponovno sta se pojavili kot vodilni sili v medn. sistemu.

EPILOG - IN POTEK JE BIL NEKDO...

5 svetovnih redov v zgodovini modernih medn. odnosov: iberski, holandski, prvi in drugi britanski in ameriški. Valovom podoben vzorec vojne: hegemonija, izzivanje in tekmovanje. ZDA so v 80-ih letih kljub upadanju, prevladujoči delovalec v sedanjem svetovnem redu.

Sodobni cikel svetovnega reda

Svetovni red 20.st. je nastal iz ruševin starega reda 19.st., kjer so ZDA imele vodilno vlogo. Ameriški svetovni red se je pripravljaval v času vala velikih vojn: na koncu prve in druge svetovne vojne so ZDA svetu vsilile svoja načela reda. Po 2.sv.v. so bile ZDA prevladujoča vojaška sila na medn. področju in glavni načrtovalec medn. gos. reda. Bile so tudi glavni moralni delovalec, predsedovale so svetovnemu redu, in sicer na načelih teorije družbene pogodbe in naravnega zakona. Zahodne vrednote so se razširile po vsem svetu (20.st.), kar je omogočila komunikacijska revolucija. Ameriške vrednote so bile evropskega porekla. Po 20-ih letih ameriške hegemonije so za ZDA nastopili izzivi doma in v tujini. Največji izzivi so izvirali zunaj sistema velikih sil. Čeprav je bila glavna tekmica ZDA SZ, se je zapletala z revnimi državami v Tretjem svetu – čeprav so bile neposredno povezane s SZ, se s sovjetskimi četami niso nikoli neposredno borili. V tem primeru je propadla tekmica, samozavest hegemonске države se je okrepila. Na pragu 21.st. je bila Amerika spet odločilna sila v svetovnih zadevah. Ameriška prevlada je postala jasna začetek 90-ih let, ko ni bila nobena država sposobna voditi in izvesti tako obsežne operacije proti Sadam Huseinu. Igrale so pomembno vlogo pri spreminjanju Nata iz vojaškega zavezništva v organizacijo kolektivne varnosti, s širokimi pooblastili za ohranjanje red in varnosti v Evropi. Kako to, da ZDA zopet postanejo velesila? Na pragu 21.st. vojaške zmogljivosti ZDA nimajo tekmeca. Ameriška druga hegemonija je izšla iz hladne vojne

Kako so ZDA v 90-ih letih postale prevladujoča svetovna velesila brez vojne? Povečevala se je smrtonosnost vojn v moderni zgodovini – natančnost, hitrost, oboroževalni sistemi so imeli večji obseg, gibljivost itd. Pogostost vojn se je zmanjševala.

Za moderne cikle svetovnih redov so pomembni trije posvetni tokovi: postopno naraščanje uničevalnih sposobnosti orožja, rastoča medsebojna odvisnost držav in razvoj svetovljanskega javnega področja. Naraščanje uničevalnih zmogljivosti je povečala industrializacija in oboroževalna tekma – s tem se stroški za vojne povečajo! Naraščanje medsebojne odvisnosti je posledica razvoja komunikacij, transporta in trgovine na Zahodu, ki so se v 20.st. razširile še drugam. Velike sile so opravljale dve

vrsti dejavnosti: - sodelovale v meddržavnem sistemu, ki temelji na ravnotežju moči in - so del oceanskega svetovnega gos., ki je temeljilo na trgovini in danes deluje v skladu z načeli medn. delitve dela. Vse moderne države so morale uravnavati meddržavne sistem in zahteve svetovnega gos. Po 2.s.v. si je veliko držav prizadevalo za napredek s specializirano proizvodnjo in trgovino. V začetku moderne dobe je prišlo do revolucije množičnih komunikacij, kar je povzročilo obveščenost prebivalcev, ki razpravljajo o zadevah splošnega pomena. V 16.st. se je javno področje v Evropi razvijalo v redkih urbanih središčih na zahodu. V 17.st. so bila javna področja bolj vključena v civilne družbe odprtih, močnih in dobrodelujočih trgovskih držav. Stiki s prebivalci iz drugih držav so omogočili razvoj medn. kulture in svetovljanskega javnega področja. V 17. in 18. st. je imelo svetovljansko področje v družbi imelo plitve korenine. V 18. in 19.st. je pojav pismenosti, modernih množičnih medijev in množične mobilizacije na splošno povzročil, da so se javna področja vedno bolj prekrivala. V 19. in 20.st. nastanek medn. org.: DN, OZN, Nato, EU, OVSE,...razvoj so podpirale nove tehnologije komunikacij – pamiki, telegraf, telefon, faks in elektronska pošta – ki so tesneje povezale prebivalce v globalno omrežje informacij in medsebojne odvisnosti.

Trije posvetni tokovi - kaznovalni, dobičkonosni in normativni so spremenili ciklični vzorec svetovnega reda. Vplivali so na nacionalne vzorce meddržavnega delovanja – boj proti medsebojno odvisni, povezani globalni skupnosti.

Mednarodno prizorišče bo v prihodnje multietično. V 20.st. so redni diplomatski odnosi med odprtimi in močnimi državami ustvarili vedno širše svetovljansko javno področje, varnostno skupnost ali pas miru.

Fukuyama je trdil, da spopadi velikega obsega med velikimi silami izginjajo s prizorišča. Na Zahodu ni bilo med hladno vojno ali po njej nobene vojne, več pa jih je bilo zunaj zahodnih predelov – vojne med Zahodom in državami Tretjega sveta.

Huntingtonov argument je, da bodo meddržavne vojne po koncu hladne vojne vedno pogosteje izbruhnile prek meja civilizacij. Konec hladne vojne pomeni prelomnico v meddržavnih odnosih, ker pomeni prehod iz starega obdobja, v katerem so bili spopadi med velikimi silami večinoma znotrajcivilizacijski, v novo obdobje, v

katerem bodo spopadi velikih sil medcivilizacijski; države bodo po hladni vojni začele delovati drugače.

Po hladni vojni se je ameriško gos. naglo razmahnilo. Leta 1979 se je hladna vojna stopnjevala. Osredotočila se je na spopade v Tretjem svetu in na nove kroge visokotehnološke oboroževalne tekme. Tretji svet in tehnološko tekmovanje sta večala stroške. Nekateri deli gos. so doživljali pravo ind. revolucijo – rastoča stopnja trošenja poslovnega kapitala, naraščajoče povpraševanje po izdelkih in storitvah itd. V 90-ih letih so ZDA nastopile kot edina prepričljiva voditeljica svetovnega gos. po hladni vojni. Prvič, zato ker imajo ZDA velikansko osnovo domačih virov – surovine (kovine, nafta, rodovitna prst za pridelavo hrane) in voditeljske sposobnosti in poceni delovno silo priseljencev. V glavnih ameriških podjetjih delajo skupine družbenih znanstvenikov in tehnologov, ki raziskujejo spremembe, Poslovni voditelji niso edino Američani, ampak tudi člani ameriškega zunanjepolitičnega vodstva. Ameriško vojaško prizadevanje ni več usmerjeno v Rusijo in Evropo, ampak v predele izven Evrope, za katere politiki menijo, da v njih obstaja večja verjetnost vojne. Stari geostrateški vidik – boriti in zmagati v eni veliki vojni, so zamenjali za novo, manj širokopotezno strateško predpostavko – oborožene sile ZDA morajo biti sposobne vojskovati se hkrati v dveh vojnah srednjega obsega in v njih zmagati. Staro strategijo drzne obrambe so nadomestili z novo strategijo drzne prisotnosti – prisotnost ZDA v strateško pomembnih zunajzahodnih predelih, posebno na naftnih območjih Srednjega vzhoda in predelih Tretjega sveta, ki so nagnjeni k spopadam. Ali bo zmanjševanje proračuna ZDA ogrozilo njihovo prevlado v času, ko količina nekonvencionalnega orožja v nezahodnem svetu stalno narašča? Vedno več držav je pridobilo jedrsko orožje ali pa si prizadevajo. medtem ko se ZDA umikajo iz oporišč po vsem svetu. V 90-ih načrtna modernizacija vojaške strukture – razvile so nove enote (manjše, hitrejše, bolj neodvisne in prilagodljivejše za izvajanje novih in hitrih nalog), opremile so jih z novimi sistemi orožja itd.

Huntington se boji, da identiteta propada, kar onemogoča, da bi ZDA izvajale trdno zunanjo politiko. Identiteta naj bi razpadala vse do hladne vojne, od takrat naprej ZDA nimajo več sovražnika, ob katerem bi se definirale. Hladna vojna ni izčrpala nobene

druge velike sile kakor glavno teknico ZDA – SZ. Druge velike sile so ohranile svoje bogastvo in položaj. Druga hladna vojna ni skovala trdnih zavezništev, ki bi jih združevala soglasnost o pravih medn. igrah. Soglasnost je bila posledica prisotnosti jedrskega orožja in medsebojne odvisnosti ali razvoja svetovljanskega javnega področja. Druga hladna vojna ni oblikovala nove skupne identitete med članicami zmagovitega (zahodnega) zavezništva. Prevlada ZDA je na pragu 21. st. negotova. ZDA so v 90-ih skrčile svoje vojaške zmogljivosti in kljub temu so v 21. st. še vedno najboljše (kakor so jih konec 40-ih). Razlika je v tem, da njihova prevlada ne temelji zgolj na vojaški sili, ampak tudi ugledu, gos. učinkovitosti ter kulturni prevladi in moralnem zgledu. Huntington opozarja na slabost ZDA, in sicer da igra hegemonsko državo 21. st. Njena zgodovina je prekratka, ZDA so bile v večini zgodovine raznolike in polne konfliktov, razen v povojnih letih, ko je bila harmonija. Ameriška družba je družba, v kateri imajo številne etične skupine enake vrednote, merila in ideale. Ideali so globoko zakoreninjeni v nacionalnosti, ki temelji na soglasnosti in je odprta za ljudi različnih etično-rasnih pripadnosti. Huntingtonova prostorska perspektiva je preozka, saj spregleda multietičnost kot globalni pojav. Vse velike sile so danes multietične.

Odprtost, množično priseljevanje in mnogokulturna urbanizacija viri družbene energije in gos. preнове. Mnogokulturne družbe so ranljive za politične razdore. Vse zahodne države so v 20. st. mnogokulturne, ki skušajo uravnotežiti dinamizem in razdor. ZDA utegnejo postati edina družba, ki ji je uspelo rešiti etične in kulturne napetosti. Ameriške ideale odprtosti in strpnosti prevzema vedno večje število skupin domačega prebivalstva; poleg tega pa prevzemajo ameriške ideale tudi v tujini, saj jih posnemajo zahodne države, ki se želijo izogniti etičnim razlikovanjem. Predlagajo državljanske pogodbe, kjer naj bi nezahodni priseljenci spoštovali pravila in zakone evropske domovine. Za ameriško mehko silo je značilno, da druge države posplošujejo, posnemajo in ponavljajo njene notranje zadeve. Konec 60-ih let je normativna kriza, z razpravami o državljanskih pravicah in vojskovanju v Vietnamu vplivala na politiko ameriških zaveznic. V 80-ih in 90-ih se je to ponovilo, ko je prišlo do industrializacije. Reaganova predsedniška kampanija je sprožila spremembe najprej v ZDA in nato še v državah po svetu. Njegova kampanija je temeljila na

domoljubju zaradi nemoči Amerike in agresivne SZ. Da bi okrepil medn. ugled in vojaško moč, je hotel skrčiti obseg in moč vlade; znižal je davke in vladno porabo. Liberalno politiko privatizacije posnemajo tudi zahodne države Evrope. Pride do ameriškega izvoza knjig, časopisov, revij, filmov in zabave. Ameriški kulturni izvoz je za gos. pomemben. Ker pa prevladuje v svetu zabave in informacij, je tudi prenašalec mehke sile. Njegovi vplivi so veliko večji kot pa kaže gos. izvozna vrednost. Je pomemben ker podpira trgovino z mnogimi drugimi dobrinami – licenčne sporazume za Coca-Colo, McDonald's, ... in druge blagovne znamke in dodaja vrednost njihovim izdelkom. Ima pomemben normativni vpliv, saj dosega vsako mesto in krepi poznavanje ameriške mode, okusov in meril. Npr. Halloween. Vpliv ameriške filmske ind. je pomemben že od 1. sv. v.; v 50-ih in 60-ih je ameriška kulturna hegemonija dosegla izredne razsežnosti – zaradi bogastva in tehnologije, države so postale bogatejše in povečali so se dohodki potrošnikov; gos. rast je spremljal nagel razvoj komunikacijskih tehnologij in njihove komercialne uporabe v svetovnem obsegu – širjenje institucij za novice in zabavo po vsem svetu (npr. tuje televizijske postaje, nagla rast kableskega in satelitskega sistema). Do leta 1990 so ameriške družbe nadzirale 85% svetovnega filmskega trga. Globalno razširjenost ameriških filmov spremljajo ameriške televizijske oddaje ali delno prirejene države ter prevlada med svetovnimi računalniškimi programi.

Slabost ZDA ni multietična narava ameriške nacije, saj je ameriški multikulturalizem najvplivnejša ideologija. Svet po hladni vojni nima meril in pravil, zato lahko nejasna razmejitvena črta predstavlja problem za države in njihovo prebivalstvo. Najranljivejša točka ameriške hegemonije je nesposobnost uveljavljenih elit, da bi zmogle prehod v nov sklop nazorov po hladni vojni. Ameriško prebivalstvo ne bo dopuščalo kakšne koli vrste zunanjepolitičnega aktivizma. Zunanjepolitično vodstvo si prizadeva za definiranje nove vloge ZDA v svetovnih zadevah. Po hladni vojni se je oblikovala doktrina demokratičnega miru, ki je v 60-ih in 70-ih letih zbledela. Na pragu 21. st. je prebivalstvo po vsem svetu navdušeno nad liberalnimi pogledi, ki vključujejo ideje, da imajo posamezniki pravice in da je namen države, da uresničuje projekt svojih prebivalcev. Hkrati zagovarjajo idejo demokratične oblasti –

najmočnejši politični odločevalci pridejo na s poštenim izborom na rednih volitvah, pri katerih kandidati svobodno tekmujejo za glasove vsega odraslega prebivalstva. Demokracije so miroljubnejše kakor drugi režimi; ameriška zunanja politika trdi, da se demokracije ne vojskujejo med seboj. Demokratizacija pomeni institucionalne spremembe in zajema prehod iz ene oblasti v drugo – takšne spremembe pa vedno spremljajo negotovost, nemiri, odpor, spopad in nasilje. Za tradicionalne družbe pomeni demokracija odpravo starih zgodovinskih meril. Za pojem demokracije je veljalo, da vedno nastopa v suverenih ozemeljskih državah. Problem se pojavlja zaradi slabljenja suverenosti, zaradi globalizacije. Demokratični procesi niso internacionalizirajoča sila, čeprav je v nezahodnem svetu prevzemanje demokr. institucij in procesov politične udeležbe prebivalstva, lahko podeli politično oblast protizahodnim gibanjem.

Politični odločevalci ZDA bi morali razlikovati med tezo o demokr. miru, ki govori o notranjih značilnostih ozemeljskih držav in svetovljansko tezo miru, ki vidi mir kot značilnost sistema odprtih in močnih držav. Prva teza vidi medn. sistem kot funkcijo njegovih delov; druga pa je zgodovinska in organska ter po njenem svet sestavljajo regionalne civilizacije. Prva teorija obravnava mir kot dosežek demokratične oblasti, da demokracija ustvarja mir in zato mora več demokracij ustvariti več miru. Druga pa obravnava mir kot značilnost reda – red je regionalno osnovan in zapleten sklop političnih, gos. in kulturnih dejavnikov. Svetovljanska teza o miru izhaja iz ugotovitve, da je iz medsebojnega učinkovanja močnih in odprtih držav zahodnega sveta, počasi nastal pas miru – rastoča skupnost držav, ki so širile načela odprtosti, strpnosti in samoodločbe in s tem omogočile uresničevanje svojih nacion. interesov. Razlog zakaj med zahodnimi državami ni izbruhnila nobena vojna, ni v nacion. poodobi posamezne države, ampak v medn. področju, ki omogoča razvoj skupnih meril in vrednot, ki presegajo kulturne značilnosti posameznih držav.